

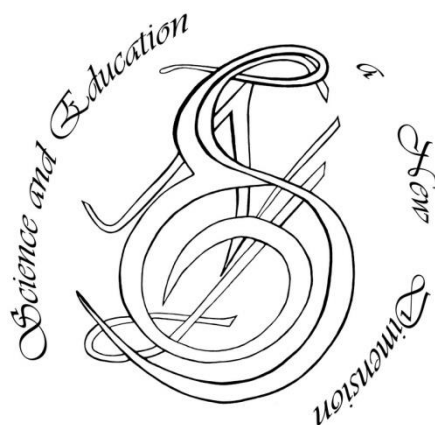

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

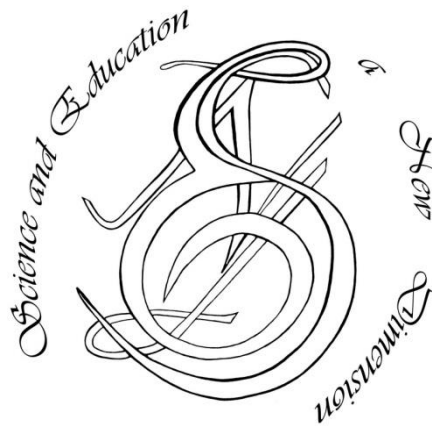
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

V(37), Issue 137, 2017

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

Content

Узагальнено-особові конструкції як незалежний тип односкладних речень в лінгвоісторіографічному аспекті <i>О. Й. Бурковська</i>	7
The conceptual worldview of Jorge Louis Borges' postmodern discourse <i>N. V. Chorna</i>	11
Linguistic Means of Expressing Economic Forecast in Business News <i>L. A. Harutyunyan</i>	15
Антономазія як образний засіб вираження авторської мови (на матеріалі роману Шарлотти Бінгхем "The White Marriage") <i>Ю. О. Гайденко</i>	18
Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Диви у прозі Чень Жань і Лінь Бай <i>Н. С. Ісаєва</i>	22
Дискурс про інакшість у французькій соціально-гуманітарній парадигмі: історичний аспект <i>Л. В. Клименко</i>	27
Типологія комунікативних стратегій і тактик у межах прагматики тексту (на матеріалі англomовних монографій з інформаційних технологій) <i>І. Г. Козубська</i>	30
Бінарність «центр – околиця»: середньовічне місто у творчості Павла Загребельного <i>Т. В. Литвинчук</i>	35
The use of metaphor in evaluative utterances <i>Т. Myroniuk</i>	40
Ступінь абстрактності мовних одиниць у репрезентації національно-маркованих концептів Іспанії з погляду історичної когнітивної семантики <i>Н. М. Попова</i>	44
Бойківські лексичні діалектизми в ранніх прозових творах І. Франка <i>О. Б. Самборська</i>	47
Дистрибуція станових передкатегоріальних конструкцій із дієприкметником II та дієсловами-копулами «бути»/«ставати» у давньогерманських мовах <i>О. В. Шапочкіна</i>	51
Концептуальний аналіз як метод дослідження проповідницької літератури Київської Русі <i>Т. В. Сивець</i>	55
Художественные параметры общественно-политического и религиозно-нравственного предвидения в легенде «Разрушение ада и восстановление его» Л. Н. Толстого <i>И. Ю. Тищенко</i>	59
Проблема морального вибору в умовах деструктивно-амбівалентного стану людини (на матеріалі трагедії В.Шекспіра «Гамлет» і новели М.Хвильового «Я (Романтика)») <i>О. Л. Вечірко</i>	63
Особливості актуалізації варіантних фонетичних норм і форм словозміни у мові сучасного українського телебачення <i>О. М. Зайцева</i>	67

Узагальнено-особові конструкції як незалежний тип односкладних речень в лінгвоісторіографічному аспекті

О. Й. Бурковська

Донбаський державний педагогічний університет

Paper received 08.08.17; Accepted for publication 12.08.17.

Анотація. Стаття присвячена проблематиці узагальнено-особових речень у синтаксичній науці. Була представлена історія розвитку поглядів учених на специфіку такого типу речень з метою визначити чи є подібні конструкції незалежним типом односкладних речень. Описані форми дієслова, якими може бути виражений головний компонент узагальнено-особових речень. Показані схожості досліджуваних конструкцій з іншими типами односкладних речень, а сам означено-особовими та неозначено-особовими. Вказані непродуктивні форми узагальнено-особових речень поряд з типовими формами.

Ключові слова: синтаксис, односкладне речення, узагальнено-особове речення, головний член, форма дієслова.

Вступ. Односкладні речення становлять значний фрагмент синтаксису слов'янських мов. Граматична проблема односкладності / двоскладності речення виходить далеко за межі власне синтаксичної теорії. Це значною мірою лінгвософська проблема, яка глибоко корениться в природі людського спілкування, оскільки думку формує не слово само по собі, як номінативна одиниця, а адресоване слово, тобто предикативна одиниця, що вимагає зворотної реакції. Тому ця проблема виходить на взаємодію мови та мислення, мови та мовлення, на зіставлення історичної та сучасної інтерпретації синтаксичних явищ [1, с. 86].

У системі дієслівних форм є такі, які здатні позначити особу не тільки визначену, але й особу будь-яку. «Будь-яка особа» означає можливість включення в число виконавців дії і самого мовця, тому значення узагальненості найбільш яскраво проявляється у формах теперішнього часу і слабшає аж до зникнення у формах минулого й майбутнього часу, звідси обмеження парадигми за часом [2, с. 76].

Короткий огляд літератури по темі. Необхідно відзначити, що серед лінгвістів немає єдиного погляду на питання виділення в особливий тип узагальнено-особових речень, тому що значення узагальненої особи не має специфічного морфологічного способу вираження, а за формою головний член узагальнено-особових речень збігається з головним членом означено- і неозначено-особових конструкцій. Проте врахування особливої семантики, яку несе головний член розглянутих речень, особливостей вживання та специфіки парадигми цих конструкцій дає підставу виділити зазначені структури в особливий тип односкладних речень. Заслугують на увагу наукові погляди Д. М. Овсяннико-Куликовського, О. М. Пешковського, О. С. Мельничука, В. В. Виноградова, О. О. Юдіна, С. А. Овчарука, О. М. Галкіної-Федорук, О. Г. Руднева, О. Ф. Кулагіна, О. С. Скоблікової, Е. Н. Алсуф'євої, Н. С. Валгіної, П. О. Леканта, В. В. Бабайцевої, О. Б. Сиротиніної, Д. М. Шмельова, А. К. Федорова, О. М. Гвоздєва, А. П. Загнітка та інших синтаксистів.

Мета роботи – представити погляди вчених на проблематику виділення узагальнено-особових конструкцій у окремий тип односкладних речень.

Для дослідження даної теми було використано актуалістичний метод, як метод праць із лінгвістичної історіографії, історичний та порівняльний. Основними матеріалами наукової розвідки стали підручники

з синтаксису української та російської мов XIX – XX ст.

Виклад основного матеріалу. Багато науковців тлумачили узагальнено-особові речення або об'єднуючи, або зіставляючи з іншими типами односкладних речень.

Д. М. Овсяннико-Куликовський першим звернув увагу на специфіку узагальнено-особових речень, але не виділяв їх в окрему синтаксичну категорію. Він порівнював названі конструкції з неозначено-особовими у групі відносно-безсуб'єктних структур і зазначав, що «особа у відносно-суб'єктних реченнях виражається не визначено, а узагальнено» [3, с. 170–174].

Засновник учення про односкладні речення О. О. Шахматов узагальнено-особові речення в окремий тип односкладних конструкцій не виділяв, а розглядав їх у складі неозначено-особових речень.

У 30-ті роки XX століття узагальнено-особові речення, нарівні з неозначено-особовими, були визнані О. М. Пешковским як особливий тип, що посідає проміжне місце між особовими й безособовими реченнями [4, с. 166].

У односкладних дієслівно-особових реченнях особа діяча не має самостійного словесного оформлення. Але в них, на відміну від безособових речень, писав О. М. Пешковський, «особа і число дієслова зберігає своє звичайне значення» [5, с. 375], у них завжди в наявності співвіднесеність головного члена з трьома особами дієслівної дії, що представляють собою, за словами С. В. Сятковського, «реальний суб'єкт дії, або денотат головного члена» [6, с. 269].

Крім того, О. М. Пешковський зіставляв узагальнено-особові односкладні речення з неозначено-особовими і кваліфікував обидва типи конструкцій як близькі, але різні на тій підставі, що узагальнено-особові мають особливий узагальнюючий відтінок [5, с. 157].

На думку О. С. Мельничука, форма 2-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу – це первинна форма вираження головного компонента узагальнено-особового речення і саме на її ґрунті в слов'янських мовах після виділення з індоєвропейської прамови було сформовано узагальнено-особові конструкції, що функціонували в «контекстах типу повчань і наказів, які звертались до великих груп слухачів, і до осіб, відсутніх при розмові, але стилістично оформлювались так, ніби адресувались кожному слухачеві окремо, що посилювало їх вплив на індивідуальну свідомість» [7, с. 100].

мість слухачів» [7, с. 150]. Усі інші форми реалізації головного компонента так званих узагальнено-особових речень він пов'язував із більш пізнім еволюційним етапом і кваліфікував як такі, що утворилися за аналогією на семантичних засадах узагальненості дії, тобто можливості її співвіднесення з будь-якою особою [7, с. 150].

Порівнюючи узагальнено-особові односкладні речення з означено-особовими, В. В. Виноградов указував, що значення форм дієслів 2-ї особи більш неозначене й широче, на відміну від дієслів 1-ї особи однини та множини, в яких навіть при переносному вживанні чітко зберігається відношення до конкретного суб'єкта мовлення. Форми 2-ї особи абстрактніші за форми 1-ї особи. Втрачаючи пряме відношення до співрозмовника, вони отримують узагальнене значення [8, с. 459].

Як позначається у праці С. А. Овчарука, до складу узагальнено-особових речень слід зараховувати не тільки конструкції з дієвідмінювано-дієслівним головним компонентом, а й з іменниковим, інфінітивним та з головним компонентом категорії стану. Автор обґрунтовує цю пропозицію семантичною специфікою узагальнено-особових речень, і вважає, що дія, стан чи ознака, виражені цими реченнями, «абстрагуються від конкретних осіб і узагальнюють усі особи, усіх людей взагалі або всіх членів даного людського колективу, що перебувають чи можуть бути в однакових умовах..., а отже, й мають бути узагальнені в часі, а також повинні кваліфікуватися як неминучі, необхідні, можливі чи неможливі» [9, с. 15].

Поряд з так званою типовою формою вирізняються непродуктивні форми узагальнено-особових речень. О. М. Галкіна-Федорук, О. Г. Руднев, О. Ф. Кулагін та інші виділяють:

- узагальнено-особові речення з дієсловом у формі 2-ї особи однини і множини наказового способу. Такі речення не виражають накази або прохання до 2-ї особи, а виражають настанови, що обов'язкові й для самого мовця: *Не родись красив, а родись щастлив; Пальці ей в рот не клади* [10, с. 282-284].

- речення з присудком у формі однини минулого часу (чоловічого роду), наприклад: *Целился в ворону, а попал в корову*. З деякою долею узагальнення вживається у функції присудка форма 3-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу, наприклад: *Говорит добро, а творит зло* [10, с. 282].

- речення, головний член яких виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини типу *Решетом воду не носят; Цыплят по осени считают* [11, с. 156].

Однак з цим погоджуються не всі лінгвісти, пояснюючи свою позицію тим, що специфічний компонент узагальнено-особових речень – ознака особової причетності будь-якої особи до спостережень, які утворюють зміст цих речень – не властивий реченням, головний член яких представлений «незалежним» дієсловом у формі 3-ї особи множини. Завдяки вживанню форми 3-ї особи множини, типізовані життєві ситуації характеризуються в них «відсторонено» від мовця і його співрозмовника – як узагальнення чужого, а не свого досвіду. Абстрактна узагальнююча семантика речень типу *Цыплят по осени считают* ніяк не пов'язана з граматичним значенням моделі, що

лежить в їх основі. О. С. Скоблікова вважає, що граматичне вираження цієї семантики досягається вживанням дієслівного присудка у формах теперішнього або (рідше) майбутнього часу, за допомогою яких у російській мові можуть формуватися повідомлення про стійкі, закономірні зв'язки між явищами – при будь-якому структурно-семантичному типі речень. Використання цих речень у прислів'ях та приказках можливо завдяки їх переносному значенню й афористичному характеру, що стилістично підсилюють узагальнення [12, с. 111].

Категорію узагальненості Е. М. Алсуф'єва кваліфікувала як споріднену з категоріями означеності та неозначеності особи. Об'єднуючим фактором для всіх трьох категорій вона вважала однакове морфологічне вираження головного компонента, а також можливість уведення до структури зазначених речень особового займенника, який, на її думку, і засвідчує, що «узагальнена семантика виникає, розвивається, існує на рівні означеності 1-ї та 2-ї граматичної особи». Дослідниця запропонувала окремі семантичні варіанти цих конструкцій: узагальнено-означено-особове та узагальнено-неозначено-особове речення, семантика яких співвіднесена з будь-якою, кожною особою, однак формальне вираження їхнього головного компонента відповідає формам головного компонента означено-особової та неозначено-особової конструкцій [13, с. 25].

З. К. Тарланов аргументує існування узагальнено-особових речень тим, що такі речення «характеризуються функціональною та жанровою обмеженістю: своїм існуванням вони завдячують здебільшого одному жанру – прислів'ям»; що «позачасова направленість дій присудкових форм – це те загальне, що тісно пов'язує узагальнено-особове речення з прислів'ям». Надалі автор відмічає також, що «дієслівна форма, яка виступає в ролі головного члена узагальнено-особового речення, не входить до парадигматичного ряду часових форм дієслова», і, нарешті, «узагальнено-особові речення на відміну від більшості інших типів односкладних речень практично не зустрічаються без другорядних членів [14, с. 86].

Для речень, у яких узагальненість діяча, представленого формою 3-ї особи множини, поряд із терміном «узагальнено-особові», В. В. Бабайцева пропонує термін неозначено-узагальнені, «тому що за формою вони збігаються з неозначено-особовими, а за семантикою є неозначено-узагальненими» [15, с. 100].

Досліджуючи широкий фактичний матеріал, О. С. Скоблікова до числа узагальнено-особових відносить також речення з головним членом, представленим формою 1-ї особи множини, якщо в їх змістовній структурі є сема «узагальненість», «особиста причетність мовця до того, що повідомляється, та його досвід» [12, с. 112]. Цю концепцію розвинули та доповнили у своїх працях О. Б. Сиротиніна, Д. М. Шмельов, А. К. Федоров та інші вчені, додавши до критерію узагальнюючого значення речення з головним членом, представленим дієсловами у 1-й та 2-й особі однини, наприклад: *Что посеешь, то и пожнешь; Моя хата скраю, ничего не знаю*.

Дійсно, подібні речення використовуються у виразах народної мудрості: прислів'ях, приказках, за-

гадках, крилатих виразах і т. п. Але, на зауваження О. М. Гвоздева, у цих реченнях вбачають узагальнення, що залежить не від граматичних особливостей речення, а від їх використання, і тому дані конструкції не є узагальнено-особовими [16, с. 88].

Спираючись на той факт, що узагальнено-особові речення не мають специфічної морфологічної форми дієслова, В. С. Юрченко відзначав: «В них дієслово не має своєї особової форми, а повторює дієслівні форми інших односкладних речень, перш за все означено-особових та неозначено-особових», а, отже, робить висновок автор, «Узагальнено-особові речення – це неяскарий, розмитий тип односкладних речень» [17, с. 250].

Умови формування узагальнено-особових речень, які визначають їх граматичну семантику проявляються і в тому, що форми дієслова, які опинилися в позиції головного члена, актуального значення часу не мають: дієслівні форми характеризуються позачасовістю, вони маркують дію, що не пов'язана з моментом мовлення, яке є результатом попереднього досвіду самого мовця або певного колективу людей. Узагаль-

нюючий характер класифікуючої діяльності людей, обов'язковість і незаперечність представленого в реченнях стану справ обумовлює функціонування таких речень в прислів'ях і приказах [4, с. 158]. Типові синтаксичні моделі узагальнено-особових речень утворюють у мові ядро односкладних дієслівних речень, комунікативним призначенням яких виступає реалізація дії неозначеної та узагальненої особи, що входить у структуру виражених суджень у вигляді уявлень. Узагальненість особи пов'язана з порушенням прямого відношення дії до дійової особи [18, с. 528].

Висновки. Проведений аналіз праць багатьох лінгвістів дозволяє зробити висновок, що незважаючи на те, що узагальнено-особові речення не мають своєї синтаксичної форми, а їхній структуро-творчий компонент збігається за формами з компонентами інших типів односкладних речень, узагальнено-особові речення є незалежним структурно-семантичним типом односкладних речень в українській та російській мовах, що потребує подальшого ретельного вивчення з використанням різних підходів та методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брицин В. М. Односкладні речення слов'янських мов у функціонально-граматичному та етнолінгвістичному аспектах / В. М. Брицин // Мовознавство. – 2003. – № 2–3. – С. 86–95.
2. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка / О. Б. Сиротина. – М.: Высш. шк., 1980. – 142 с.
3. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – СПб.: Изд-во И. Л. Овсяннико-Куликовской, 1912. – 322 с.
4. Казарина В. И. Современный русский синтаксис: структурная организация простого предложения: Учебное пособие / В. И. Казарина. – Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. – 329 с.
5. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1934. – 342 с.
6. Сятковский С. И. Неопределенно-личные предложения в современных славянских языках / С. И. Сятковский // Славянская филология. – 1963. – Вып. 5. МГУ. С. 267–297.
7. Мельничук О. С. Развитие структуры слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1966. – 324 с.
8. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. – М.–Л.: Учпедгиз, 1947. – 718 с.
9. Овчарук С. А. Узагальнено-особові речення в українських прислів'ях: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / С. А. Овчарук. – Херсон, 1956. – 16 с.
10. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Синтаксис / Е. М. Галкина-Федорук – М.: Учпедгиз, 1958. – 568 с.
11. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – М.: Высш. шк., 1973. – 328 с.
12. Скобликова Е. С. Современный русский язык: Синтаксис простого предложения / Е. С. Скобликова. – М.: Просвещение, 1979. – 236 с.
13. Алсуфьева Э. Н. К вопросу о так называемых одноставных обобщенно-личных предложениях / Э. Н. Алсуфьева // XIX Герценовские чтения. Филологические науки: Тезисы докладов. – Л.: Изд-во ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1966. – С. 25–28.
14. Тарланов З. К. Есть ли в русском языке обобщенно-личные предложения / З. К. Тарланов // Филологические науки. – 1972. – № 3. – С. 86–91.
15. Бабайцева В. В., Максимов Л. Ю. Современный русский язык. Синтаксис. Пунктуация / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – М.: Просвещение, 1981. – 271 с.
16. Гвоздев А. Н. Современный русский литературный язык. Ч. II. Синтаксис. 3-е издание / А. Н. Гвоздев. – М.: Учпедгиз, 1968. – 343 с.
17. Юрченко В. С. Простое предложение в современном русском языке / В. С. Юрченко. – Саратов: Приволж. кн. изд-во, 1972. – 274 с.
18. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ» «БАО», 2011. – 992 с.

REFERENCES

1. Brytsyn V. M. Monosyllabic sentences of Slavonic languages in the functional grammatical and ethnolinguistical aspects // *Movoznavstvo*, 2003, No. 2-3. P. 86–95.
2. Sirotnina O. B. Lectures on Syntax of the Russian language. – Moscow: Vysshaya shkola, 1980, 142 p.
3. Ovsianiko-Kulikovskiy D. N. Syntax of the Russian language. – Saint Petersburg: Pub. house of I. L. Ovsianiko-Kulikovskaia, 1912, 322 p.
4. Kazarina V. I. The modern Russian syntax: structural organization of the simple sentence. – Elets: Elets I. A. Bunin State University, 2007, 329 p.
5. Peshkovskiy A. M. Russian syntax in a scientific light. – Moscow: Uchpedgiz, 1934, 329 p.
6. Siatkovskiy S. I. Indefinite-personal sentences in the modern Slavonic languages // *Slavianskaia filologiya*, 1963, Ed. 5, pp. 267–297.
7. Mel' nichuk O. S. Development of the Slavonic sentences' structure // *Naukova dumka*, 1966, 324 p.
8. Vinogradov V. V. The Russian language. – Moscow–Leningrad: Uchpedgiz, 1947, 718 p.
9. Ovcharuk S. A. Generalized-personal sentences in the Ukrainian proverbs. – Kherson, 1956, 16 p.
10. Galkina-Fedoruk E. M. The modern Russian language. Syntax. – Moscow: Uchpedgiz, 1958, 568 p.
11. Valgina N. S. Syntax of the modern Russian language. – Moscow: Vysshaya shkola, 1973. – 328 p.

12. Skoblikova E. S. The modern Russian language: Syntax of the simple sentence. – Moscow: Prosveshchenie, 1979, 236 p.
13. Alsuf'eva E. N. To the question of so-called one-member sentences // XIX Gertsenovskie chteniya. Filologicheskie nauki: Tezisy dokladov, Leningrad: Pub. house of Leningrad A. I. Gertsen State Pedagogical Institute, 1966, pp. 25–28.
14. Tarlaov Z. K. Is there generalized-personal sentences in the Russian language // Filologicheskie nauki. – 1972. – № 3. – P. 86–91.
15. Babaytseva V. V., Maksimov L. Yu. The modern Russian language. Syntax. Punctuation. – Moscow: Prosveshchenie, 1981, 271 p.
16. Gvozdev A. N. The modern Russian literary language. – Moscow: Uchpedgiz, 1968, 343 p.
17. Yurchenko V. S. Simple sentence in the modern Russian language. – Saratov: Privolzhsk publ. house, 1972, 274 p.
18. Zagnitko A. P. Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax. – Donetsk: ALR “VKF” “BAO”, 2011, 992 p.

Generalized-personal constructions as independent type of one-member sentences in ligvohistoriographical aspect

O. I. Burkovska

Abstract. The article is dedicated to the problem of generalized-personal sentences in the syntactic science. The historiographical investigation of scientists' views development on the specific character of such type one-member sentences as generalized-personal ones was presented to determine whether such constructions are independent type of one-member sentences. The verb forms expressing the main component of generalized-personal sentences were described. The similarities of the constructions studied to other types of one-member sentence, definite-personal and indefinite-personal ones in particular were shown. Unproductive forms of generalized-personal sentences together with typical forms are pointed.

Keywords – *the Syntax, one-member sentence, generalized-personal sentence, the main part, the form of the verb.*

Обобщенно-личные конструкции как независимый тип односоставных предложений в лингвосториографическом аспекте

O. И. Бурковская

Аннотация. Статья посвящена проблематике обобщенно-личных предложений в синтаксической науке. Была представлена история развития взглядов ученых на специфику такого типа предложений с целью определить, являются ли подобные конструкции независимым типом односоставных предложений. Описаны формы глагола, которыми может выражаться главный компонент определенно-личных предложений. Показаны сходства изучаемых конструкций с другими типами односоставных предложений, а именно определенно-личными и неопределенно-личными. Указаны непродуктивные формы обобщенно-личных предложений наряду с типовыми формами.

Ключевые слова – *синтаксис, односоставное предложение, обобщенно-личное предложение, главный член, форма глагола.*

The conceptual worldview of Jorge Louis Borges' postmodern discourse

N. V. Chorna

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Corresponding author. E-mail: natamar@i.ua

Paper received 16.08.17; Accepted for publication 22.08.17.

Abstract. The linguo-cognitive parameters of the conceptual worldview of Latin American writer Jorge Louis Borges have been researched. The conceptual worldview is a complex communicative cognitive mechanism of existing, preserving and demising cultural codes of a certain epoch. The conceptual worldview of Jorge Louis Borges' postmodern discourse uncovers author's cognitive system of artistic world through the study of text concepts which are characterized by key lexemes, conceptual metaphors and compositional structures.

Keywords: *conceptual worldview, postmodern discourse, conceptual analysis, concept, artistic image.*

Modern linguistics has made a methodological breakthrough that today allows getting a new stimulus, new aims and perspectives to investigate oral communication of the person in the society. Earlier the influence of philosophy and psychology imposed the humanitarian context on linguistics, but today the linguistic analysis becomes a part of philosophy and psychology. Defining the subject of linguistics as "linguistics has as its unique and true object the language envisioned in itself and for itself", Ferdinand de Saussure once created series of fields of science as psychology – social psychology – semiology – linguistics – internal linguistics – linguistics of the language – synchronous linguistics [1]. In modern communicative cognitive paradigm there is a situation when the movement from inside goes with reverse motion i.e. with the analysis of psychology as to the language, not to linguistics. The interpretation mechanism of postmodern artistic discourse is a cognitive activity as to defining the meaning of literary form, carrying out the conceptual analysis and correlating the conceptual structures with cognitive schemes of the reader. There lies the main peculiarity of new approaches to learning the language that specifies **the relevance of the research.**

The purpose of the article is to study the linguo-cognitive parameters of the conceptual worldview of Latin American writer Jorge Louis Borges.

The working material is Jorge Louis Borges' novels and short stories.

The theoretical basis of the scientific article have been the works of prominent Ukrainian and foreign linguists who studied the structural aspect of discourse and text (Claude Lévi-Strauss, U.M. Lotman, A.D. Belova, O.M. Kaganovska), semantic aspect (O.O. Solomarska, A.K. Moiseenko, M. Koseriu, R. Figeras, L.I. Saharchuk), linguo-cognitive aspect (V.B. Burbelo, L.I. Belehova, O.P. Vorobiova, M. Johnson, S.A. Zhabotynska, George P. Lakoff, O.S. Kubriakova, O.O. Selivanova).

Methods of investigation are based on the application of the conceptual analysis that explains the semantic structure of postmodern artistic discourse and determines the ways of its conceptual organization.

In the last decade of the XX century in linguistics there was a tendency to study the conceptual worldview of artistic discourse as a complex communicative mechanism, as a particular activity and a way of storing information, a form of culture and a product of a certain historical period, psychological existence of an individual etc. Within the cognitive-interpretative paradigm there is some semantic investigation to define mental informational structures objectified

by linguistic signs and renewing meanings on the basis of their analysis. The real investigation of artistic text can be with approach to literary work as a unified, multilateral and functional structure. O.O. Selivanova suggests three guidelines of systematic philological analysis of literary text – attention to semantic, contextual part of the text that is represented by textual category, to communicative deepness and esthetic quality of the text [2]. In modern linguistics the conceptual analysis of the text is considered to be the main method which purpose is to study the text in different contexts on the basis of interpretation of textual categories and components. V.O. Kuharenko considers the "concept" to be the main idea of the work as a leading category of artistic text. She claims there can be literary work without a plot, a topic, but there is none without concept. Everything introduced to the text functions there and forms the concept [3, p. 187].

The conceptual worldview of postmodern discourse is defined by conceptual analysis. Conceptual analysis, following the semantic analysis, uncovers the author's cognitive system at the level of his/her artistic work through the study of a real language and conceptual worldview comprehended by the author. In the study of conceptual worldview the difference between two ways of analysis is caused by the different levels of abstraction [4], because the conceptual analysis is viewed as the analysis of more specific concepts in terms of other more general concepts [3]. The semantic analysis serves to clarify the linguistic unit, specify the denoting, significant and connotational components while the conceptual analysis is connected not only with the interpretation of linguistic unit, but with the essence of verbal concept, the way of its organization in mentality, with developing principles of conceptual modeling of the meaning [5].

The sources of conceptual image of postmodern discourse are the universal concepts – *life, death, and love* – and marked concepts we distinguish using the advanced linguo-stylistical analysis of Jorge Louis Borges' artistic work at stylistic, textual, lexical, syntactical levels and decoding the informational array of literary work engaging background knowledge that actively run in cognitive formation and representation of the text. The level of text concept is actual because of meta communicative and meta linguistic functions that become the main sign of the development of genre-stylistic system in postmodern period. The concept is not only a way of higher expressiveness, emotionality, but also an intensifier of informational compression, because it is viewed as the general through the specific and serves to concisely realize poetic images in a small

text. The structures of delivering the knowledge are the ideal essences [6, p. 28]. The field of ideal is represented by different forms of reality in human mentality: sensual and mental images, ways of their operation and formation, intellectual values and orientation. The concept is verbalized and defined by the word otherwise its existence is impossible. Concept as a discrete semantic unit of collective consciousness reflected by the real and unreal world is stored in a memory of a native speaker in a way of designated substrate.

Since literary work is considered to be an author's worldview that reflects the specific perception of his/her reality, we can reconstruct typical author's individual features by reading his/her work. Cognitive model is an image of author's consciousness that is revealed by the reader-researcher on the basis of those verbal accents which have been placed by the author. Conceptual worldview is global, wholesome system of information about the universe that is being constructed and living inside the individual [5]. The formation of conceptual worldview basing on sensual, cognitive activity of a person is the result of conscious activity that allows using the system of knowledge more effectively, to realize one's life purpose. The image of the world is the product of perceptive, cognitive experience of the person. The worldview is not only the mirror reflection, but a certain interpretation. In our work we are trying to investigate the conceptual worldview within the basic concepts of Jorge Louis Borges' postmodern discourse. The purpose of the article is to sort out and carry out linguo-cognitive analysis of the strongest positions of the text and key words – lexical units of certain sense that serve to emphasize the main idea of the text, and the analysis of syntactic level of postmodern literary narrative. Within the conceptual image of Jorge Louis Borges' postmodern discourse we pick out the following typical concepts – INFINITY, ETERNITY, DEATH, IMMORTALITY, LABIRYNTH, LIBRARY, TIME. As long as key words carry out limited information in the text, they get the conceptual meaning and become conceptual components. Interacting with each other and creating fields and models they unite into textual concepts that actualize the personal senses of the author. The conclusions are based on the research of O.M. Kaganovska [7].

INFINITY. The concept is based on the usage of the vocabulary: “de un número infinito, interminablemente, interminable, obra de un dios, enorme, infinitesimal, iluminada, solitaria, infinita, perfectamente inmóvil, inútil, incorruptible, secreta”, which forms the main idea about infinite, cyclic manifold world: “Acabo de escribir infinita. No he interpolado ese adjetivo por una costumbre retórica; digo que no es ilógico pensar que el mundo es infinito” [452, c. 86-89]. The idea of the infinite world is supported by the following lexical markers: “Interminablemente; aire insondable”, “en el viento engendrado por la caída, que es infinita”, “la Biblioteca es interminable”, “libro cíclico es Dios”, “Miles de condiciones ...”, “... reducción de origen humano resulta infinitesimal”, “juno solo, aunque sea, hace miles de años!”, “así hasta lo infinito ...”, “bastaría un solo volumen, de formato común, impreso en cuerpo nueve o en cuerpo diez, que constara de un número infinito de hojas infinitamente delgadas” [8]. If the world is infinite then the time is infinite that creates intertextual message to the theory of cyclicity of time by T. D’haen: “Alguien propuso un método regresivo: Para localizar el libro A, con-

sultar previamente un libro B que indique el sitio de A; para localizar el libro B, consultar previamente un libro C, y así hasta lo infinito ...” [9, c. 134].

The realization of this concept on lexical level is found in the majority of J.L. Borges' works: “Biblioteca de Babel”... *hay lenguas de insensatas cacofonías, de fárragos verbales y de incoherencias*”, “Miles de codiciosos abandonaron el dulce hexágono natal ...”, “¡ un solo, aunque sea, hace miles de años!”, “Las ruinas circulares”: “nubes de alumnos”, “las noches” [9, c. 56], “El jardín de senderos que se bifurcan”: “... su antepasado no creía en un tiempo uniforme, absoluto. Creía en infinitas series de tiempos, en una red creciente y vertiginosa de tiempos divergentes, convergentes y paralelos. Esa trama de tiempos que se aproximan, se bifurcan, se cortan o que secularmente se ignoran, abarca todas las posibilidades” [9, c. 102], “Deutsches Requiem”: “... la infinita variedad de su mundo!” [8, c. 104], “La lotería de Babilonia” “En realidad el número de sorteos es infinito”, “Ninguna decisión es final, todas se ramefican en otras”, “La muerte y la brújula” “... una semana interminable ...”. [8, c. 133]. “La escritura del Dios”: “Vi infinitos procesos que formaban una sola felicidad ...” [8, c. 133]. The concept of INFINITY unfolds its meaning in the corresponding lexemes that are expressed by: 1. plural nouns: *miles, años, nubes, series, tiempos, procesos, posibilidades*; 2. adjectives: *solo, infinito, final, circulares, infinitas, paralelos, interminable*; 3. verbs: *abandonar, bifurcar, creer, aproximar, cortar, ignorar*. The conceptual disclosure of the notion of infinity is carried out through the perception of concepts ETERNITY – DEATH – IMMORTALITY.

The corresponding to the concept ETERNITY is the heading of J.L. Borges' short stories “Historia de la eternidad”, “La metáfora”, “La doctrina de los ciclos”, “El tiempo circular” [10]. The concept ETERNITY is identified as infinite time, cycle, roundabout, metaphor of time that are observed from the paradigm of their denomination: *eternidad, ciclos, circular*. For example, the short story “Historia de la eternidad”: “Eternidad es el tiempo circular de que está escrita la doctrina de los ciclos que en su parte se compone a la historia de la eternidad”, “Ninguna de las eternidades que planearon los hombres ... . es una agregación macánica del pasado, del presente y del porvenir. Es una cosa más sencilla y más mágica: es la simultaneidad de esos tiempos” [10, c. 11-15]. The conceptual information reflecting the general tendencies unfolds in the following nouns: *eternidad, tiempo, simultaneidad, insomnio, individuo, destino, historia, ciclo* та прикметників: *circular, cíclico, universal, mágica, imposible*.

The concept of DEATH lies in the analysis of titles “Aleph” – “El inmortal”, “El muerto”, “Los Teólogos”, “Historia del guerrero y de la cautiva”, “Otra muerte”, “La escritura del dios”, “Abenjacán el Bojarí, muerto en su laberinto”, “Los dos reyes y los dos laberintos”, “La espera”, “El hombre en el umbral” [8]. This concept emphasizes its meaning in the following lexemes: *inmortal, muerto, otra muerte, guerrero, cautiva, laberinto*. All textual units are interconnected and are united by semantic and formal repetitions. The noun “death” is denoted negatively because it's often connected with war. Assuming death is not connected with war, then it's inevitable, expected from the point of view of any religion even if death is the transition to another world, another reality. If death is the transition to another

dimension, reality, then life and death are two parts of the whole, constant cyclic change of realities, the change of the reality of death to the reality of life. That is how the conceptual notion of ETERNITY unfolds into the metaphor "eternity-labyrinth of time" in the following titles: "Abenjaacán el Bojarí, muerto en su laberinto", "Los dos reyes y los dos laberintos", "Aleph", "Casa de Asterión" [8]. Thus the conceptual field of the author's worldview is outlined INFINITY – DEATH – ETERNITY – TIME – LABYRINTH OF TIME – LABYRINTH.

Every field has its own configurations determined by new and archetypal poetic images. Metaphorical perception of the LABIRYNTH is possible because of the scheme-image of knowledge in the system of mental ability of a person. M.B. Yampolski in his "Demon and labyrinth" writes that labyrinth is a dark space where the body moves. This body builds his space with its movement and is not controlled by the sight. That's why the connection between discursive and sensual is different. Discursive is correlated with most regressive field of sensuality – tactile, with the world of cognitive schemes and routes, with diagrams. Labyrinth was built as a place of "sacrificed transfiguration", place of body transformation connected with bloodshed [10, c. 84]. A well-known Knossos belongs to labyrinths connected with sacrifice: "Cuentan los hombres dignos de fe que en los primeros días hubo un rey de las islas de Babilonia que congregó a sus arquitectos y magos y les mandó construir un laberinto tan perplejo y sutil que los varones más prudentes no se aventuraban a entrar, y los que entraban se perdían" [10, c. 38]. The determinant conceptual feature defined by the way of linguo-cognitive generalization procedure as prototypical is LABYRINTH – DEATH, i.e. if there is a labyrinth then there is a sacrifice, a person that gets into it: "Los dos reyes y los dos laberintos" – LABYRINTH-DESERT-DEATH [9, c. 157].

But the prototypical peculiarity of analyzed concept for a worldview of Jorge Louis Borges is a scheme LABYRINTH-WAY-INFINITY-CYCLE, i.e. labyrinth – infinity where everything repeats itself in cycles. For example, in "El jardín de senderos que se bifurcan": "El consejo de siempre doblar a la izquierda me recordó que tal era el procedimiento común para descubrir el patio central de ciertos laberintos. Algo entiendo de laberintos; no en vano soy bisnieto de aquel Ts'ui Pen, que fue gobernador de Yunnan y que renunció al poder temporal para escribir una novela que fuera todavía más populosa que el Hung Lu Meng y para edificar un laberinto en el que se perdieran todos los hombres" [9, c. 102]. LABYRINTH-CYCLE – a story by J.L. Borges "Tema del traidor y del héroe": "De esos laberintos circulares lo salva una curiosa comprobación, una comprobación que luego lo abisma en otros laberintos más intrincables y heterogéneos ...", "... centenares de muertes, en patios cuyas formas y cuyos ángulos fatigaban la geometría, ametrallado por soldados variables, en número cambiante, que a veces lo ultimaban desde lejos; otras, desde muy cerca", "También había redactado una serie de poemas exprecionistas ...", "Minucioso, inmóvil, secreto, urdió en el tiempo su alto laberinto invisible" [9, c. 146], "El inmortal": "en esa rueda, que no tiene principio ni fin, cada vida es efecto de la anterior y engendra la siguiente, pero ninguna determina el conjunto", "postulado un plazo infinito con infinitas circunstancias y cambios, lo imposible es componer, siquiera una vez, la Odisea" [8,

c. 8]. LABIRYNTH-GAME: "... ciertas felicidades eran simple fábrica del azar", "... que la lotería es una interpolación del azar en el orden del mundo y que aceptar errores no es contradecir el azar: es corroborarlo", "... nadie había ensayado hasta entonces una lotería general de los juegos" [8, c. 66]. LABYRINTH-GAME-GASE – "Si la lotería es una intensificación del azar, una periódica infusión del caos en el cosmos ¿no convendría que el azar interviniera en todas las etapas del sorteo y no en una sola?", "los dictámenes del azar", "sus leyes laberínticas del azar", "una intensificación del azar", "nuestros historiadores ... han inventado un método para corregir el azar" [8, c. 69]. LABYRINTH-DREAM, as the state in a different world, as a metaphor of life: "ese caliente laberinto de tigres", "Del incansable laberinto de sueños yo regresé como a mi casa a la dura prisión" [8, c. 133], "... somos comparables al hechicero que teje un laberinto y que se ve forzado a errar en él hasta el fin de sus días ..." [9, c. 93]. DREAM – naturaleza dialéctica, materia, fantasma, hombre, dios, tarea, relato. At a lexical level a concept of a dream is defined by adjectives which give stylistic emphasis to the whole artistic image: caótico, dialéctico, incoherente, vertiginoso, ilusorio, divino, fantástico, enigmático.

Conceptual unfolding of the image of LABYRINTH is impossible without the reference to the concept of LIBRARY that is a basic artistic image of writer's individual picture of the world and the bearer of the conceptual information. The concept LIBRARY is presented as an adventure into the labyrinth. Analyzing the story "El jardín de senderos que se bifurcan" and "La Biblioteca de Babel" we encounter a conceptual picture of the possible world where the world is a labyrinth-library, "garden where all the paths scatter", the person wonders searching for one's inner self "Me" that creates a conceptual metaphor – "life – a labyrinth, a garden with endless possibilities": "Llegamos a una biblioteca de libros orientales y occidentales."; "Gobernador de su provincia natal, doctor en astronomía, en astrología y en la interpretación infatigable de los libros canónicos, ajedrecistas, famoso poeta y calígrafo: todo lo abandonó para componer un libro y un laberinto" [9, c. 49].

Unfolding of textual concept of LIBRARY is based on using the vocabulary: "de un número infinito, interminablemente, interminable, obra de un dios, enorme, infinitesimal, iluminada, solitaria, infinita, perfectamente inmóvil, inútil, incorruptible, secreta", that creates the main idea about the endless, cyclic world repeating itself millions of times: "Acabo de escribir infinita. No he interpolado ese adjetivo por una costumbre retórica; digo que no es ilógico pensar que el mundo es infinito" [8, c. 86-89]. The thesis about the endless world is supported by lexical markers: "Interminablemente; aire insondable", "en el viento engendrado por la caída, que es infinita", "la Biblioteca es interminable", "libro cíclico es Dios", "Miles de condiciones ...", "... reducción de origen humano resulta infinitesimal", "¡uno solo, aunque sea, hace miles de años!", "así hasta lo infinito ...", "bastaría un solo volumen, de formato común, impreso en cuerpo nueve o en cuerpo diez, que constara de un número infinito de hojas infinitamente delgadas" [8, 9, 10]. If the world is endless then the time is endless that creates an intertextual reference to the theory of cyclicity by T.Danna: "Alguien propuso un método regresivo: Para localizar el libro A, consultar previamente

un libro B que indique el sitio de A; para localizar el libro B, consultar previamente un libro C, y así hasta lo infinito...” [8, c. 134]. Any system of beliefs or thinking is viewed by J.L. Borges as an intellectual formation, artificial order imposed on what could be chaos instead. All texts are effective (or not effective) and there is no hierarchy, no human’s hierarchy can get the superiority over another one: “... cada ejemplo es único, irremplazable, pero (como la Biblioteca es total) hay siempre varios centenares de miles de facsímiles imperfectos: de obras que no difieren sino por una letra o por una coma” [9, c. 92].

For example, in the story “La biblioteca de Babel”, using the main conception of his creative work that life is a universe, i.e. space that has other worlds repeating themselves, J.L. Borges creates a cognitive paradigm of his discourse – LIBRARY – BOOK – LABYRINTH – UNIVERSE – GOD, where the parts can change their places creating new possibilities for imagination: “... he peregrinado en busca de un libro, acaso del catálogo de catálogos”, “Ese libro cíclico es Dios”, “Este pensador observó que todos los libros, por diversos que sean, constan de elementos iguales: el espacio, el punto, la coma, las veintidós letras del alfabeto. También alegó un hecho que todos los viajeros han confirmado: no hay, en la vasta Biblioteca, dos libros idénticos. De esas premisas incontro-

vertibles dedujo que la Biblioteca es total y que sus anaqueles registran todas las posibles combinaciones de los veintitantos símbolos ortográficos (número, aunque vastísimo, no infinito) o sea todo lo que es doble expresar: en todos los idiomas” [9, c. 94-95]. LIBRARY is a typical conceptual symbol of J.L. Borges artistic discourse. The concept of LIBRARY is observed as artistic image that embodies natural possibility of a person to see another reality or to approach it that is presented in the following verbs: mirar, publicar, descubrir, ocultar, saber.

The artistic text is viewed as an integral formation that realizes different means of oral and mental levels in the study of conceptual worldview. In the conceptual worldview of postmodern discourse the natural substratum to the linguistic and mental scheme transfers the accent either to psychoanalysis or the personality of an author or a reader. The level of text concept is actual thanks to meta communicational or meta linguistic functions. The concept is not only the means of higher expressiveness, emotionality, but also the means of intensifier in the compression of information. The detected concepts are not only the basis to the formation of the conceptual worldview of J.L. Borges, but also the key components of the conceptual worldview of the postmodern discourse in general.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / Ф. де. Соссюр. – М.: Прогресс, 1990. – 280 с.
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: [монограф. учебн. пособие] / Елена Александровна Селиванова. – К.: Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М.: Просвещение, 1999. – 192 с.
4. Гурко Е. Деконструкция. Тексты и интерпретация / Е. Гурко, Ж. Деррида. – Минск, 2001. – 400 с.
5. Залевская А.А. Текст и его понимание / Александра Александровна Залевская. – Тверь: Тверск. гос. ун-т, 2001. – 177 с.
6. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. – 178 с.
7. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: [монографія] / Олена Марківна Кагановська. – К.: Вид. центр Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2002. – 292 с.
8. Borges Jorge Luis. El Aleph / Jorge Luis Borges. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 2004. – 201 p.
9. Borges Jorge Luis. Ficciones / Jorge Luis Borges. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 1999. – 219 p.
10. Borges Jorge Luis. Historia de la eternidad / Jorge Luis Borges. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 2004. – 176 p.

REFERENCES

1. Saussure, Ferdinand de. Course in General Linguistics. / Ferdinand de Saussure. – New York: McGraw-Hill, 1966.
2. Selivanova, Ye.A. Fundamental of Linguistic Theory of the Text and Communication: Monographic textbook. / Yelena Aleksandrovna Selivanova. – Kiev, 2002. – 336 p.
3. Kujarenko V.A. Interpretation of Text. / V.A. Kujarenko. – Moscow: Prosveshenie, 1999. – p. 192.
4. Gurko E. Deconstruction: Texts and Interpretation. / Elena Gurko, Jacques Derrida. – Minsk, 2001. – 400 p.
5. Zalevskaya A.A. Text and Interpretation / Aleksandra Aleksandrovna Zalevskaya. – Tver: Tver national University, 2001. – 177 p.
6. Babuschkin A.P. Types of Concepts in the Lexical and Phraseological Semantic Language / A.P. Babuschkin. – Voronezh: Voronezh State University, 1996. – 178 p.
7. Kaganovska O.M. Textual concept of Literary Prose: Cognitive and Communicative Dynamics. / Olena Markivna Kaganovska. – Kyiv, Kyiv National Linguistic University, 2002. – 292 p.
8. Borges J.L. Aleph / Jorge Luis Borges. – Madrid: Library Borges Alianza Publishing House, 2004. – 201 p.
9. Borges J.L. Ficciones / Jorge Luis Borges. – Madrid: Library Borges Alianza Publishing House, 1999. – 219 p.
10. Borges J.L. A History of Eternity / Jorge Luis Borges. – Madrid: Library Borges Alianza Publishing House, 2004. – 176 p.

Концептуальная картина мира постмодерного дискурса Хорхе Луиса Борхеса

Н. В. Черная

Аннотация. Статья посвящается исследованию лингвокогнитивных параметров выражения концептуальной картины мира латиноамериканского писателя Хорхе Луиса Борхеса. Концептуальная картина мира – это сложный коммуникативно-когнитивный механизм существования, сохранения и передачи культурных кодов определенной эпохи. Концептуальная картина мира постмодерного дискурса Хорхе Луиса Борхеса раскрывает когнитивно-авторскую систему построения художественного мира через изучение текстовых концептов, которые характеризуются ключевыми лексемами, концептуальными метафорами и композиционными структурами.

Ключевые слова: концептуальная картина мира, постмодерный дискурс, концептуальный анализ, концепт, художественный образ.

Linguistic Means of Expressing Economic Forecast in Business News

L. A. Harutyunyan

Armenian State University of Economics

Paper received 23.06.17; Accepted for publication 01.07.17.

Abstract. The global processes and events in the world economy are covered through a wide range of media which exert a powerful influence on people's opinions. This is the news that informs us about the facts of the global economy, shapes our evaluative attitude towards them, prompts the procedures of their analysis by individuals and the society as a whole. A news text covering economic events is designed for gaining, processing, preserving and conveying knowledge related to economic domain. It is characterized by the information on some economic event and the use of reasonable arguments and facts relevant to its further developments and consequences. The paper attempts to analyze the main linguistic means used to provide data related to prognostication of economic events in business news.

Keywords: *Economic Events, Business News, Economic Forecasting, Event-ideas, Linguistic Means for Forecasting.*

An economic event may be defined as any occurrence that takes place in the global economy as well as in certain countries' economies, which involves any situation triggering ups and downs of economy and is evaluated by the society as a vital and significant change in the economic world. For instance, the production of new items, the launch of companies, the start of their cooperation, mergers, takeovers, collapses, a sudden fall or increase in the value of securities and so on can be considered as significant events happening in the business world.

As it is known, the structural description of any event is fulfilled based on the information represented by the event constituents. This type of information exists in the form of a scenario which involves data about people and the goals of their activities. The scenario is a means of arranging information and representing it in the form of frames. 'A frame is a data-structure for representing a stereotyped situation like being in a certain kind of living room or going to a child's birthday party. Attached to each frame are several kinds of information. Some of this information is about how to use the frame. Some is about what one can expect to happen next. Some is about what to do if these expectations are not confirmed'[10].

M. Minsky's frame theory states that each situation is represented via the system of frame-scenarios, each of which covering information about the possible perspectives of the situation. Various frame-scenarios of the system show various ways of using information. Facing any situation, a person opts for an appropriate frame to understand it. This choice, in essence, is a choice of questions which should be posed for the situation in question.

Scenarios are an extensive database based on cultural and social perceptions and values. As a type of a concept, a frame-scenario contains structural elements – terminals or slots that must be filled by specific instances or data (agent, recipient, intention, side-effects, time, location, instrument, etc.) which are activated in a certain way in accordance with the information provided. The mentioned constituents can be represented either explicitly or implicitly, depending on a variety of factors. This fact enables us to differentiate nuclear and alternative parts inherent in the structure of frame-scenarios. Due to the nuclear part, it is feasible to recognize the situation in the process of its interpretation, whereas the alternative part conveys conventional information about the latter. In the interaction with the surrounding world, the frame-scenario is adapted to the given event, as the information about the stereotyped situation is not always equivalent to the data about the objective reality. In this case, the situation is perceived by a person in a most generalized way, as an action, visual image, etc. This is not

a certain event, but a range of qualities inherent in similar situations belonging to the same class.

The analysis of factual material shows that the interpretation of economic events implies identifying a nuclear part consisting of such slots as the agent, the change, the location and the time. It is worth mentioning that Dik underlines the importance of the component of change, considering it to be compulsory for any event to exist as such [7, p. 32]. Whereas such slots as recipient, cause, effect, intention, instrument, forecasts about further development of events, their evaluation by a reader etc., play a secondary role in the procedure of understanding the situation and constitute the alternative part of the frame-scenario. The absence of this information does not prevent a reader from perceiving a certain situation. When needed, they come forward and become salient enabling the reader to gain insight into the plot of the event.

Economic forecasting is a scientific research system involving qualitative and quantitative information which aims at exploring trends and tendencies of overall economy or its separate sectors and finding out optimal means of achieving its development objectives. Economic forecasting is generally applied in economic decision making process and heavily contributes to the elaboration of strategies and perspectives for economic development as a whole. Besides the institutions and organizations whose basic activity involves a wide range of prediction procedures, individuals, namely journalists highlighting business news are most likely to provide their own analysis, presuppositions and calculations which seek to examine and describe the results and effects of the occurred economic event. In these terms, the text of economic forecasting completely coincides with Demyankov's suggested concept of event-ideas, where the linguist singles out the following types of events:

Event-referents whose analogue is the given referent and which are considered to be the archetype of event-ideas.

Event-ideas which are believed to have really happened or are made up and which, existing in time and space, may completely or partially intersect, coincide, be controversial like, for instance, the identification of hypotheses of the causes of disasters or wars, etc.

Text-events which can be represented in an organized manner, or vice versa be full of controversial elements forcing readers to opt for this or that hypothetical interpretation of event-referents and event-ideas [18, p. 68–83].

According to Demyankov, the most conspicuous difference between event-ideas, text-events and event-referents is that the latter in contrast to the others have a referent in the objective reality.

It follows that economic event forecasting text is an event-referent which does not exist in the objective reality and is an invented, imaginary economic development, a hypothesis which can take place or not in real life, depending on various circumstances. However, it should be mentioned that economic forecasting is not an inextricable part of any highlighted business news. A myriad of business news interpretations are accessible to readers without detailed reflection or description of their further effects and consequences.

Turning to the analysis of the means of economic event forecasting, it is worth mentioning that there is a wide array of linguistic means employed to highlight further developments and consequences of economic events. Thus, the use of the Simple Future, one of the functions of which is to show predictions based on present evidence, is considered to be one of the most common tools to feature forecasting in business news. However, it should also be mentioned that the provided forecasts do not necessarily have to be realistic and their feasibility is of conventional character, as the given tense is sometimes used to express presupposed future events without any time limits. For instance, the following example illustrates forecasts that a certain action will happen in the future as there are no precise time limits mentioned.

An economy at full employment and with a healthy level of inflation *will be better positioned* to withstand a bout of financial instability than one that is flirting with deflation [17].

In the following sentence, though the word expression *sooner or later* is mentioned, it cannot be regarded as a precise time period and, as a result, this prognostication does not seem to be feasible enough.

Sod's law decrees that, *sooner or later*, policymakers *will face* another downturn [17].

The next means of expressing forecasts is the Future Continuous Tense which shows actions in progress at a given point in the future, basically in the near future. For example:

Comcast, which recently dropped its bid to buy a rival cable company, Time Warner Cable, because of antitrust worries, has cash to spare and *will be wondering* where else to spend it [8].

The Swanscombe peninsula, a wasteland strewn with rubbish south-east of London, draws few tourists. But if all goes according to a plan announced on April 27th, by 2020 throngs of them *will be coming* to visit London Paramount, a film-and-television theme park costing \$3.8 billion [4].

The company *will be having discussions* with its existing stakeholders and new third-party investors regarding recapitalizing [11].

In the above-mentioned sentences there is a precise intention and certainty that these actions are going to happen.

Another tool for expressing economic forecasting is the use of the structure *to be going to*, which shows a high probability, inevitability of action occurrence based on the given facts and results of the situation created. For instance:

'No matter what I do, people *are going to take* my brand message and reinterpret it. I might as well work with somebody on my side and help craft what happens' [1].

Economic forecasting is often realized with the help of Conditional 1 showing real or probable conditions in the present or future and their results in the present and future. For example, the following sentences comprise some suppositions which will come to life given that certain condi-

tions are met:

If any of these worries causes a downturn the world will be in a rotten position to do much about it [2].

Conditional 2 type of sentences show impossible, unlikely or hypothetical conditions in the present or future and their results in the present and future. The following sentences illustrate some actions referring to the future the occurrence probability of which depends on certain circumstances and affairs:

The expense *would be worth it if patents brought* innovation and prosperity [16].

Modal verbs are another type of widely used means of expressing prognostication in business news. As it is known, modal verbs generally show the ability, certainty, probability, and necessity of the action expressed by the main verb of the sentence, thus forecasting events and offering various solutions to situations. Modality indicates speaker's disposition to the content of the action and the correlation between the action and the reality. It can be expressed via various grammatical and lexical means, such as verb mood, modal verbs, etc. Let's examine some cases of use of modal verbs for economic event prediction.

Modal verbs *may, might* express supposition, uncertainty, a low percentage of probability of the fact that the action will take place:

The decision by Japan Airlines, Air Asia, Qantas and Virgin Australia among others *may* encourage European and US peers to follow suit [3].

The economic critique of the euro zone is well-known. It is foolish to create a single currency without political or fiscal union. But would Greeks really like the kind of European superstate that could easily make big fiscal transfers? They *might* find themselves just as powerless as they now feel in their negotiations with creditors [12].

As it can be seen, in contrast to the verb *may*, the modal verb *might* enhances the element of uncertainty in the forecast. Thus, it comes to replace the verb *may*, when the fulfillment of future perspectives is more doubtful.

The modal verb *could* expresses ability in general hypothetical situations and combined with an infinitive verb refers to the present if the action realization depends on some hypothetical situations:

Brazil's parlous finances leave no room for debt-financed stimulus. At 66% of GDP its gross public debt is the highest of the BRIC countries. Its bonds yield 13% – more than Russia's. Rates *could* rise further [15].

This is a fearful world in which geopolitical risk, competitive devaluations and protectionist pressure *could* bring a descent into intractable deflation and long depressed yields in the absence of robust policy [6].

Journalists sometimes use the modal verb *should* to have their readers focus on their advice when looking for solutions to the problem. For instance, in the following sentence the verb *should* combined with the main verb shows an implication that some pricing policies will bring to halt Swiss franc devaluation:

We expect significant price adjustment in the real market over the months ahead, which in turn *should* cool off buying pressure in the franc [14].

The European Commission said that "positive economic tailwinds" such as cheaper oil and the European Central Bank's quantitative-easing programme mean that GDP *should* increase in the euro zone by 1.5% this year, slightly higher than had been previously forecast [5].

In the aforementioned example, the verb *should* implies

a logical probability of GDP rise.

The same can be applied to the modal verb *ought to* which expresses probability of a carbon tax discussion:

If fossil fuels are still overused after removing subsidies to allow the logic of the market to prevail, then one *ought to* discuss a carbon tax [13].

In business news, a high rate of probability is often indicated by such word structures as *to be likely/unlikely to, to be bound to, to be about to*. For instance:

Rich-world growth should exceed 2% for the first time since 2010 and America's central bank *is likely to* raise its rock-bottom interest rates [17].

Hawkish voices at the Fed argue that, with unemployment below 6% and hiring continuing at a torrid pace, it is plainly time to start raising interest rates. In this view, wages and prices *are bound to* pick up in future [17].

This disparity is greatest for the well-off. Those with a private income of £40,000 receive about £4,000 from the state, whereas workers on a similar income pay in over £10,000. That is worrisome, as the number of rich pensioners *is about to* get larger [9].

In these sentences, the present word groups represent

events which are likely to happen in the future, and journalists, using these words in the text, highlight the occurrence probability of these actions.

In the light of findings of this paper, the following conclusions are drawn. Namely, economic events proceed according to a certain frame-scenario involving such compulsory constituents as the agent, the change, the location and the time. The part of the frame-scenario representing some forecasts is considered to be alternative as not all economic events happen to be highlighted in terms of their future developments. Various hypothesis and suppositions coincide with the concept of event-ideas which do not have their real referent in the objective reality. They are invented "stories" which, in their turn, can be realistic or unrealistic, can take place or not depending on diverse circumstances. The journalist represents the economic event, replenishing it with his/her own suppositions, analyses and solutions. Finally, based on the research findings, it was established that when producing economic forecasts in their reports and news coverage, journalists tend to apply a variety of linguistic means ranging from future tenses, conditionals, modal verbs to specific lexical word structures.

REFERENCES

1. Advertisers ride wave of social media influencers // The Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/cffd04ba-8256-11e4-a9bb-00144feabdc0?mhq5j=e1>.
2. Approved // The Economist. URL: <http://www.economist.com/topics/approved/%3Cstrong%3E?page=1638>.
3. Asia-Pacific airlines cut fuel surcharges amid oil price slide // The Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/9b321b5a-a5ea-11e4-abe9-00144feab7de?mhq5j=e1>.
4. Bumpy rides ahead // The Economist. URL: <http://www.economist.com/node/21650553>.
5. Business this week // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/world-week/21650575-business-week>.
6. Deflation is a Rising Threat for Markets // The Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/f16f70cc-94ff-11e4-8fc1-00144feabdc0?mhq5j=e1>.
7. Dik, S.C. (1978) Functional Grammar. Amsterdam: North-Holland.
8. Eat or be eaten // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/business/21650559-wave-consolidation-prospect-americas-big-internet-firms-look-set-divide>.
9. Everlasting Life // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/britain/21645224-wealthy-old-people-are-unnecessarily-pampered-public-purse-everlasting-life>.
10. Minsky, M. (1974) A Framework for Representing Knowledge. URL:
11. Offer Talks Terminated // The Financial Times. URL: <https://markets.ft.com/data/announce/full?dockey=1323-12249263-652KHJSG7FCBCIFHRTFDAGOF0A&mhq5j=e1>.
12. Polls Apart // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21645244-voters-face-constraints-their-economic-choices-polls-apart>.
13. Remove subsidies and then let 'logic of the market' prevail// The Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/46feefac-950c-11e4-b32c-00144feabdc0?mhq5j=e1>.
14. Swiss Franc Drifts Lower // The Financial Times. URL: <https://www.ft.com/content/f10e658c-a857-11e4-bd17-00144feab7de?mhq5j=e1>.
15. The Crash of a Titan // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21645248-brazils-fiscal-and-monetary-levers-are-jammed-result-it-risks-getting-stuck>.
16. Time to fix patents // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/leaders/21660522-ideas-fuel-economy-todays-patent-systems-are-rotten-way-rewarding-them-time-fix>.
17. Watch out //The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/leaders/21654053-it-only-matter-time-next-recession-strikes-rich-world-not-ready-watch>.
18. Демьянков, В.З. (2004) Семиотика событийности в СМИ. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Москва.

REFERENCES

1. Dem'iankov, V.Z. (2004) The Semiotics of Newsworthiness in the Media. Language of the Media as an object of an interdisciplinary research. Moscow.

Лингвистические средства выражения экономического прогноза в бизнес новостях

Л. А. Арутюнян

Аннотация. Глобальные процессы и события в мировой экономике освещаются в средствах СМИ, которые непосредственным и существенным образом влияют на мнение людей. Новости извещают нас о фактах глобальной экономики, а также экономик отдельно взятых стран и формируют оценочное отношение к экономическим реалиям как отдельных людей, так и общества в целом. Новостной текст, освещающий экономические события создан в целях приобретения, переработки, хранения и передачи знаний, связанных со сферой экономики. Тексты такого типа предоставляют информацию об экономических событиях, а также релевантные факты, доводы и аргументы, относящиеся к дальнейшим результатам и последствиям последних. В данной статье анализируются основные лингвистические средства вербализации прогнозирования экономических событий в бизнес новостях.

Ключевые слова: экономические события, бизнес новости, экономическое прогнозирование, событие-идея, лингвистические средства выражения прогноза.

Антономазія як образний засіб вираження авторської мови (на матеріалі роману Шарлотти Бінгхем “The White Marriage”)

Ю. О. Гайденко

Національний технічний університет України “КПІ ім. Ігоря Сікорського”

Paper received 13.07.17; Accepted for publication 20.07.17.

Анотація. У статті розглядається антономазія як образний засіб вираження індивідуально-авторської мови у романі Шарлотти Бінгхем “The White Marriage”. Проаналізовано підходи до визначення антономазії та її приналежності до категорій семантики і стилістики, визначено зв’язок антономазії з мовою та мовленням.

Ключові слова: власне ім’я, загальне ім’я, мовленнєва антономазія, мовна антономазія, образний.

Прагматика художнього твору, насамперед, зорієнтована на формування думки й ставлення читача до описуваних реалій навколишньої дійсності: персонажів, будівель, ландшафтів тощо, які у межах ономастичного простору тексту творяться за допомогою образного стилістичного засобу “антономазія”, що виступає інструментом вираження ідіостилу автора, котрий, створюючи художній твір, не може оминати процес індивідуального добору чи творення власних назв. Однак, не дивлячись на повсюдне використання антономазії як засобу вираження суб’єктивно-оцінного бачення автором створюваної ним нереальної дійсності, зв’язок цього поняття з мовою, мовленням, категоріями семантики та стилістики, а також питання стосовно приналежності антономазії до певної групи стилістичних засобів образності навіть на сучасному етапі розвитку лінгвістики залишається дискусійним.

Мета цієї статті – описати антономазію як мовну і мовленнєву категорію, розглянути її співвідношення з категоріями “мова”, “мовлення” та визначити її роль у вираженні авторської мови (на матеріалі роману Шарлотти Бінгхем “The White Marriage”).

Антономазія – це використання власного імені як загального або навпаки. Відповідно, вона базується на одночасній актуалізації і взаємодії двох типів лексичного значення: називного (власного, ономастологічного) та логіко-предметного (семасіологічного) чи другого і першого.

У сучасному мовознавстві існує три підходи до тлумачення походження антономазії та її місця у корпусі засобів образності. По-перше, її вважають стилістичною фігурою, що ґрунтується на метонімії, зокрема, відзначається подібність антономазії і синекдохи, різновиду метонімічного перенесення, адже “відношення між Цицероном та безлічно ораторів загалом зводиться до відношень між родом і видом” [1, с. 188]. По-друге, її трактують як різновид метафори, бо у разі антономазійного перенесення вторинна номінація базується на реальній або вигаданій подібності двох об’єктів. По-третє, у ній вбачають одночасно похідну метафори та метонімії, спираючись на те, що основою антономазії можуть слугувати як метафоричні, так і метонімічні відношення, взаємодія котрих утворює специфічний різновид вторинних найменувань під назвою метафоронім.

За семантичними особливостями та стилістичною значущістю антономазію поділяють на мовну (лінгвістичну, узуальну) й мовленнєву (стилістичну, індивідуально-авторську, оказіональну), відповідно маючи

на увазі, що перша тяжіє до категорії семантики, а друга – до сфери стилістики.

Мовна антономазія реалізується моделлю «власне ім’я – загальний іменник» та представлена власними іменами, які, перейшовши у розряд загальнозживаних, повністю чи частково втратили зв’язок із власною назвою. У мовній антономазії основним виступає називне значення, у той час як логіко-предметне зумовлюється контекстом і виникає у ньому, де спостерігається повний або частковий перехід від власного до загального імені. Під час такої трансформації значення власної назви, що слугує основою вторинного найменування, втрачає кваліфікацію називного і, демонструючи зв’язок із позначуваною реалією, переходить у площину номінації, а не називання. При цьому асоціативні потенції власного імені, яке інкорпорується в структуру загальної назви, залежать від ступеня її знівельованості: у разі часткового переходу до загальної назви асоціативний зв’язок із власним іменем зберігається, а у разі повного – майже цілковито втрачається.

Мовні антономазійні перенесення із частково знівельованим називним значенням вживаються, передусім, у розмовному мовленні як “своєрідний штамп, що застосовується для характеристики особи ..., реалізуються в структурі предиката, а їх вживання в позиції підмета чи додатка потребує актуалізатора перед власним іменем, наприклад, займенника” [5, с. 176].

Авторська мова Шарлотти Бінгхем представлена як повною, так і частковою мовною антономазією. Мовні одиниці з повністю знівельованим називним значенням та, відповідно, стилістичною значущістю, використовуються автором для позначення номінованих ними реалій навколишньої дійсності, а твірна основа, формально представлена власним іменем, у їх корпусі не ідентифікується. Наприклад,

*“As the train pulled out of the station she stared around her at the other passengers. They were all dressed for travel, their well-worn, belted coats or **mackintoshes** (named for Charles Macintosh, inventor of a waterproof process – доповнено нами Ю. Г.) done up to the neck ... ”* [6, с. 181].

*“There she was, Arietta Staunton, seated in a first-class carriage, eating little **sandwiches** (named for John Montagu, Fourth Earl Sandwich, who was a compulsive gambler and ate slices of cold meat between bread at the gaming table during marathon sessions so as not to get up for a meal – роз’яснення наше Ю. Г.) and cakes, just like someone she might read about in one of her mother’s*

library books ... ” [6, с. 164].

Вторинні найменування мовного типу з частково знівельованим називним значенням використовуються автором у діалогічному мовленні персонажів, виконуючи характерологічну функцію через утворення різних асоціацій, які закріплюються у межах емотивно-конотативного компонента власного імені – твірної основи антономазійного похідного слова. У цьому випадку антономазія виступає прихованим порівнянням й апелює до когнітивного простору читача, котрий, розпізнавши власну назву, змушений вдаватися до індивідуальної інтерпретації закодованих у ній ознак та якостей. При цьому процес особного декодування призводить до виявлення цілого ряду асоціацій із вторинним антономазійним найменуванням, відкриваючи щонайменше декілька з багатьох ознак номінованої реалії. Наприклад,

“Because if it is something or other to do with the post office, he sent you there, after all. It does not take **Sherlock Holmes** or **Dr Watson** to work that one out, does it?” [6, с. 314].

“Supertax is **the Robin Hood** of our era, and while I am no **Sheriff of Nottingham**, and know that we must feed the poor, it seems we are now the poor because of this tax” [6, с. 285].

У сучасній мовознавчій парадигмі розуміння антономазії зводиться до її опису як індивідуально-авторського стилістичного прийому, що спричинило переорієнтацію на дослідження антономазії як категорії мовлення. Мовленнєва антономазія реалізується моделями “загальний іменник / прикметник (або його частина / комбінація) – власне ім’я” відповідно, основою її творення є логіко-предметне значення загальної назви, яке переходить у називне, що виникає в контексті. Цей різновид антономазії зустрічається здебільшого у художніх творах, де імена персонажів набувають особливого значення, адже виконують стилістичну функцію й, виступаючи компонентами єдиної текстової структури, взаємодіють із іншими складовими тексту.

Підкреслюючи стилістичну значущість мовленнєвої антономазії І. Р. Кацба зазначає, що вона “заснована на експліцитному вираженні власним іменем імпліцитно заданого експресивного значення” та фактично виступає стилістично обґрунтованим використанням “значущих імен” [3, с. 6].

Стилістична функція мовленнєвої антономазії полягає в її інакомовно-описовій природі, причому ключового значення набуває саме аспект інакомовлення, адже, на відміну від мовної антономазії, в якій через частотну вживаність власного імені елемент інакомовлення частково або повністю нівелюється, в антономазійному перенесенні мовленнєвого типу загальна назва, яка слугує твірною основою власної, у більшості випадків ідентифікується адресантом, вказуючи на співвіднесеність похідного імені з логіко-предметним компонентом вихідного слова; тому цілком логічним видається твердження про те, що власні імена антономазійного мовленнєвого типу виконують не лише ідентифікаційну, але й інформативну функцію [2, с. 18]. У випадку мовленнєвої антономазії градація асоційованих із власним іменем ознак за шкалою “погано-добре” зумовлюється емоційно-оцінними конота-

ціями, які накладаються на логіко-предметний компонент лексичного значення його твірної основи, представлені загальним найменуванням, що, зокрема, доводиться власними індивідуально-авторськими іменами у романі Шарлотти Бінгхем “The White Marriage”.

Продуктивною у контексті нашого дослідження виступає теза К. Р. Каграманова, згідно з якою типологія антономазії повинна спиратися на відношення, що встановлюються між вихідним іменем об’єкта й створюваним іменем [2, с. 8] та, ґрунтуючись на класифікації дослідника, виділяємо такі типи мовленнєвої антономазії:

– **імена, що говорять (від англ. speaking names)** – це імена, які прямо й недвозначно характеризують персонажів чи вказують на їх морально-етичні якості, психологічні особливості, професію, поведінку, зовнішність тощо [5, с. 177];

– **прізвиська або зменшувально-пестливі імена**, тобто частотне заміщення вихідного імені створюваним. Вони можуть використовуватися частіше вихідного імені, однак заміщення першого останніми повністю неможливе, причому формально-змістова структура таких найменувань диктує їх другорядність, тому в структурі художнього твору вони ідентифікуються адресатом як вторинні навіть за відсутності згадки осногового власного імені, котре у такому випадку імплікується як наявне;

– **власне мовленнєва антономазія**, тобто оказіональне заміщення вихідного імені об’єкта створюваною назвою [2, с. 8].

Характерною ознакою ідіостилю Шарлотти Бінгхем є розгалужена система власних імен, представлена усіма типами мовленнєвої антономазії, що покликані функціонувати в різних комунікативно-прагматичних ситуаціях, вказуючи на багатоманітні параметри мовців.

Група **імен, що говорять** представлена, серед інших, такими лексичними одиницями:

– **Sunny** (від англ. sunny (сонячний); значення імені – of the Sun, filled with sunlight, cheerful, тобто що походить від сонця, наповнений сонячним світлом, життєрадісний) – ім’я головної героїні роману: вісімнадцятирічної провінційної замріяної дівчини. Модель творення імені: “загальний прикметник – власна назва”; ознака покладена в основу імені: внутрішній світ, психологічні характеристики персонажа. Прямий зв’язок імені з легкою вдачею головної героїні прослідковується в авторському та діалогічному мовленні персонажів:

“... yet to **Sunny**, little though there was, and little that she perhaps had, it seemed almost too much. She was that happy” [6, с. 13].

“... I do not know her very well, but as I just said, what I have seen of her is quite simply enchanting. What others have seen of her is quite the same. **Sunny** by name, **Sunny** by nature” [6, с. 299].

– **Gray** (від англ. gray (сірий); значення імені – gray-haired, pleasant, тобто сивий, приємний) – головний герой роману: молодий привабливий заможний холостяк, що користується авторитетом у світських колах і під впливом коханки вирішує отримати спадок через укладення фіктивного шлюбу. Модель творення імені:

перехід від загального прикметника у власне ім'я; ознака-основа імені: внутрішній світ, психологічні характеристики персонажа.

Значення *приємний* власного імені підкріплюється, серед інших, такими уривками роману, котрі складають загальне враження про героя:

“... *Randy Beauchamp, or Gray Wyndham ... being bachelors ... had ... London apartments in Belgravia or Grosvenor Square, flats that were convenient for the clubs, the theatres and restaurants, and all the usual amenities required by unmarried men of undoubted good looks and charm*” [6, с. 34].

“*Everyone wants you at their house parties, Gray, you know that. For that reason it is always so hard to get you. Last week you were with everyone, including the Suffolks, in – where was it?*” [6, с. 39-40].

Прямий зв'язок власного імені з колоронімом *сірий* (*gray, i.e. neither black nor white (тобто ні чорний, ні білий)*) розкривається на рівні тексту:

“*If you are going to suggest I marry someone and then divorce them – then no, I cannot. Divorce may be recognised by the law, the people, the police, whomsoever you care to name, but in the Wyndham family it is unacceptable*” [6, с. 48].

“*Gray walked down the garden path feeling bewildered. Where was Sunny, and what was she doing? Why had the Little Puppy been let off her lead?*” [6, с. 303].

– **Leandra** (від давньогрец. λέων (лев) + ἀνδρός (людина, чоловік) = Λεάνδρος (лев серед людей) [4]) – коханка головного героя: заможна заміжня авторитетна жінка середнього віку. Модель творення імені: словоскладання типу “іменник + іменник”; ознака покладена в основу назви: внутрішній світ, психологічні характеристики персонажа. Інформативно-характерологічна функція імені, зокрема сема *лев серед людей*, розкривається на рівні тексту прямою, невластиво-прямою мовою і різними типами мовлення автора:

“*One glance at her told Sunny that here was a great beauty who knew just what to expect of life, and what was more, the best way to achieve it*” [6, с. 103].

“*Brought up in one foster home after another, always narrowly escaping the amatory attentions of the man of whatever house she had been in, she had learned to look after herself, and in that she had succeeded*” [6, с. 449].

– **Rule** (від англ. rule (правило, директива, вказівка)) – другорядний герой, дворецький Леандри. Модель творення найменування: “загальний іменник – власне ім'я”; ознака-основа назви: внутрішній світ, психологічні особливості персонажа. Вказівка на інформативно-характерологічну функцію імені, а також його зв'язок із логіко-предметним компонентом твірної основи у романі підтверджується безліччю висловлювань. Наприклад:

“*Gray stared at Rule. The butler was wearing his professional servant-as-mandarin expression*” [6, с. 35].

“... *not only did he know his mistress, but he knew his social history ... He would have to keep an eye on the situation upstairs. It might start to get too complicated and affect his position*” [6, с. 168].

– **Mr Arkwright** (від середньоангл. arc (ящик, скриня) + wurhta (майстер, ремісник) = заготівельник скринь, столяр-червонодеревник) – другорядний ге-

рой, механік, власник гаража. Модель творення імені: словоскладання типу “іменник + іменник”; ознака покладена в основу назви – рід діяльності. Інформативно-характерологічне значення власної назви підтверджується, зокрема, таким уривком невластиво-прямої мови автора, викликаючи ряд суб'єктивно-оцінних асоціацій типу “прізвище – будівля – матеріал”, “прізвище – суміжний рід занять”, “прізвище – рід занять предків” та засвідчуючи, що імена, створені автором від загальної назви, належать до категорії прагматики, адже апелюють до апперцепційної бази читача через неповну завершеність смислового плану:

“*Sunny liked the fact that Mr Arkwright still used horsey expressions like 'staying sound' about motor cars ... It was understandable really, since his father, and his grandfather before him, had run the livery stables in the village, until motor cars took over from horses and the stables were turned into a garage*” [6, с. 30].

Характерною ознакою ідіостилію автора виступає творення живого, яскравого образу кімнат через їх уособлення й антономазійне найменування, вихідним пунктом якого є ознака кольору. Наприклад, **The Blue Room** (від англ. blue (синій)):

“*Sunny ... turned right, following Rule down past a bust on a plinth, and so on to the Blue Room, where she found herself stepping into a sea of such blues that she was only too glad that her sprigged muslin dress and jacket were white with small pink flowers picked out, and not blue*” [6, с. 103].

“... *the room, which was always so critical of everyone ... was now telling Leandra that here was not a shabby genteel man standing in its midst, but a man of strength ... In short, to Leandra's astonishment she was finding that Mr Chantry was an extremely attractive man, and not even she, or the Blue Room, could fault him*” [6, с. 155].

Група *прізвищ і зменшувально-пестливих імен* у романі Шарлотти Бінгхем “The White Marriage” складається, серед інших, із таких вторинних найменувань, як:

– **Darlingest** – зменшувально-пестливе ім'я коханки головного героя (Леандри). Спосіб маніфестації основного власного імені: експліцитний; ознака покладена в основу вторинного найменування: суб'єктивне емоційно-оцінне ставлення адресата до позначуваного об'єкта. Призначення: функціонувати у комунікативно-прагматичних ситуаціях “кохання”, “повага” або “зневага”, “роздратування”, причому два останні випадки вживання імені стають можливими в результаті іронічного зміщення емоційно-оцінних конотацій. Наприклад,

“*Darlingest ... I am writing this in some haste as you-know-who, the Little Puppy, may be coming to London. It seems she ... does not wish to stay in her puppy kennel ...*” [6, с. 290].

“*Arietta didn't know why, but her first reaction was panic ... Darlingest's husband was obviously as dead as a nail. What would this mean to Sunny's fiance, Gray? Now darlingest would be free to marry him, what would happen?*” [6, с. 427].

– **The Little Puppy** – прізвище головної героїні роману (Санні). Спосіб вираження основного власного імені: експліцитний; ознака покладена в основу

прізвиська: вік, психологічні особливості персонажа. Призначення: функціонувати у комунікативно-прагматичних ситуаціях “зневага”, “роздратування”, “насмішка”. Наприклад,

“The Little Puppy was not meant to go to London at this stage. She was meant to be a good puppy and stay at sweet little village, living in Rushington with her parents, being good and looking forward to making a marriage of convenience with an older man. She was not meant to be let off her lead” [6, с. 291].

– **The Dutchess of All Gone** – прізвисько крадійки грошей. Спосіб маніфестації основної власної назви: імпліцитний; ознака-основа прізвиська: рід занять. Призначення: функціонувати у комунікативно-прагматичній ситуації “роздратування”.

“... The Duchess of All Gone ... has the lightest fingers of anyone you'll ever know. This must be about the tenth time she has cleaned me out. Oh, the annoyance of it all” [6, с. 345-346].

Група імен, що виступають оказіональним заміщенням вихідного найменування, представляючи **власне мовленнєву антономазію**, репрезентована у романі Шарлотти Бінгхем, серед інших, такими лексичними одиницями:

“When she reappeared in the basement, she looked quite different ... – ‘Good God, Miss Prism is fled, and we

have a Vivien Leigh look-alike in her place” [6, с. 270].

Ознака покладена в основу оказіонального заміщення власного імені: зовнішній вигляд об'єкта найменування. Призначення: функціонувати у комунікативно-прагматичній ситуації “комплімент”.

“So, what is upsetting you so much then? Why the Miss Glum face that you were wearing earlier?” [6, с. 384].

Ознака покладена в основу оказіонального заміщення власного імені: психологічний стан персонажа. Призначення: функціонувати у комунікативно-прагматичній ситуації “з'ясування істини”.

Отже, антономазійне ім'я у художньому творі – це один із засобів творення художнього образу, що виконує інформативну та характерологічну функції, описуючи зовнішні чи внутрішні особливості позначуваної реалії. Вміщуючи значний обсяг латентних, іманентних значень, часткова мовна й (особливо) мовленнєва антономазія є одним із найбільш експресивних образних засобів, адже власні назви у художньому творі є яскравим проявом суб'єктивізму автора-творця, який, обираючи та вигадуючи всі елементи ономастичного простору, відштовхується від цілком визначених комунікативно-прагматичних цілей, що, зокрема, доводиться творчістю Шарлотти Бінгхем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюбуа Ж. Общая риторика. Пер. с франц. Е.Э. Разлоговой и Б.П. Нарумова / Ж. Дюбуа, М. Эделин и др. – М.: Прогресс, 1986. – 390 с.
2. Каграманов К. Р. Антономасия как средство языковой номинации: семантика и прагматика (на материале англоязычной прессы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / К. Р. Каграманов // М. – 2007. – 23 с.
3. Кацба И. Р. Формы множественного числа от имен собственных: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Кацба И. Р. – Ростов-н/Д., 1989. – 22 с.
4. Перевод имени: Леандр, Леандер, Леандро, Леандра [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://kurufin.ru/html/Translate/Leandr.html>.
5. Стилистика английского языка. / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко – Киев : Головное издательство издательского объединения: “Вища школа”, 1984. – 241 с.
6. Bingham C. The White Marriage / C. Bingham. – London: Bantam Books, 2007. – 480 p.

REFERENCES

1. Dubois J. General Rhetoric. Translated from French by E. E. Razlogova and B. P. Narumov / J. Dubois, M. Edeline a. o. – M.: Progress, 1986. – 390 p.
2. Kagramanov K. R. Antonomasia as a means of speech nomination : semantics and pragmatics (based on English printed press) : extended abstract of dissertation in support of PhD in Philology K. R. Kagramanov // M. – 2007. – 23 p.
3. Katsba I. R. Plural forms of proper names : extended abstract of dissertation in support of PhD in Philology / Katsba I. R. – Rostov-on-Don, 1989. – 22 p.
4. Name translation : Leander, Leandro, Leandra [Electronic resource] – Access mode : <http://kurufin.ru/html/Translate/Leandr.html>
5. English Stylistics. / A. N. Morohovskiy, O. P. Vorob'eva, N. I. Lihosherst, Z. V. Timoshenko – Kiev : Central publishing house of publishing association : “Vishha shkola”, 1984. – 241 p.
6. Bingham C. The White Marriage / C. Bingham. – London: Bantam Books, 2007. – 480 p.

Antonimasia as a figurative means of the author's speech representation (based on Charlotte Bingham's novel “The White Marriage”)

I. O. Gaidenko

Abstract. The article is aimed at antonimasia as a figurative means of the individual author's speech representation based on Charlotte Bingham's novel “The White Marriage”. Approaches to the definition of term “autonomasia” and its affiliation to semantics and stylistics are analysed. The connection of autonomasia with language and speech is identified.

Keywords: common name, proper name, speech autonomasia, language autonomasia, figurative.

Антономазия как образное средство выражения авторской речи (на материале романа Шарлотты Бингхем “The White Marriage”)

Ю. А. Гайденко

Аннотация. В статье рассматривается антономазия как образное средство выражения индивидуально-авторской речи в романе Шарлотты Бингхем “The White Marriage”. Проанализированы подходы к определению антономазии, а также ее принадлежности к категориям семантики и стилистики, определена связь антономазии с языком и речью.

Ключевые слова: имя общее, имя собственное, языковая антономазия, речевая антономазия, образный.

Реінтерпретація міфологічного образу Місячної Діви у прозі Чень Жань і Лінь Бай

Н. С. Ісаєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. Email: inattalia@gmail.com

Paper received 12.08.17; Accepted for publication 20.08.17.

Анотація. Стаття присвячена виявленню особливостей реінтерпретації образу богині Чан'е у прозі сучасних китайських письменниць Чень Жань і Лінь Бай. На основі методу гендерного аналізу простежуються трансформації міфологеми «*втєчі на місяць*», заґрунтованої в мотиви *зради та покарання (самотності)*. Мисткині реабілітують образ Місячної Діви з погляду моралі й традицій гіноцентричної культури.

Ключові слова: китайська жіноча проза, міфологема, місяць, самотність.

Вступ. Відомий історик культури і дослідник міфопоетики С. М. Мелетинський засвідчує активні процеси реінтерпретації міфу у світовій духовній культурі ХХ ст., спричинені, зокрема, загальним «розчаруванням у раціональній філософії, в еволюціонізмі, у прямолінійних «просвітницьких» сподіваннях» [5]. У жіночій літературі з'являється власна мотивація переосмислення міфів з погляду жіночої культури. Г. Ульюра обґрунтовано пов'язує ці процеси із пошуком мисткинями «своїєї» мови та формуванням уявлень про традицію жіночої літератури [10, с. 370].

Тенденція переосмислення міфів з'являється у жіночій літературі (як у країнах Заходу, так і в Китаї) у другій половині ХХ ст. під впливом феміністичних теорій, спрямованих «очистити» культуру від викривлених концепцій «жіночого». Передусім провадиться думка про залежність укладачів міфів від патріархального світогляду, внаслідок чого стійкі міфологічні конструкції сприяють зміцненню андроцентричної реальності [2, с. 547]. Тобто усі архетипні образи та символи національної міфології відображають колективне *чоловіче несвідоме* (а канонізовані літературні обробки – чоловічу свідомість). К. Мілет зазначає, що в умовах патріархату жінка позбавлена можливості творити символи на власне позначення [6]. М. Дейлі своєю чергою стверджує, що жінки були позбавлені «божественного імені» і закликає мисткинь виявляти слова/ символи з жіночого минулого та повертати їх до життя як засіб досягнення влади [цит. за: 9, с. 189]. Отже, метою переписування міфів є набуття жінкою «влади над словами й символами» та нове усвідомлення природи жінки з її ж погляду [2, с. 547].

Прихильниці фемінізму фокусують увагу в міфах на жіночих образах, по-різному інтерпретуючи їх. Так, Дж. Капуті, К. П. Крайс, М. Дейлі культивують образ Великої Богині (описаної у працях Е. Ноймана, Р. Грейвса, А. Еванса, Дж. Фрезера та ін.) як втілення жіночої позитивної волі, а також наділяють жіночу словесну творчість магичним/ ритуальним змістом. Міф, з їхнього погляду, є «мовною конструкцією, яка наділена властивістю змінювати стан об'єкта чи суб'єкта» [2, с. 547]. Ці авторки не заперечують можливості самореалізації жінки як носійки таємного знання і розглядають такі її здібності у позитивному ключі. Натомість Д. Перкісс і Д. Харравей бачать у культурі Великої Богині чоловічу концепцію «фемінності», котра підкреслює «іншість» жіночої природи (втілення темної сторони людської психіки). Вони

заперечують можливість реконструювати первинну жіночу культуру через мономіф Великої Богині. Зрештою, суперечливі погляди феміністок сходяться у визнанні того, що патріархатні міфи (а також їх літературні обробки) закріплюють асиметрію гендерної реальності та спотворюють образи сильних норавливих богинь негативною символізацією, або ж витісняють їх на другорядні позиції (після божеств-чоловіків). Тому, переписуючи/ реінтерпретуючи міфи, авторки часто переносять увагу з чоловічих образів на жіночі, при цьому перекодовуючи негативних героїнь на позитивні. Таким чином, жіночі тексти «не лише відображають реалії та досвід життя, але й дають позитивні зразки поведінки» [7, с. 567].

Починаючи з 1990-х років китайські мисткині активно переосмислюють міфологеми, пов'язані з постатями відомих богинь, серед яких важливе місце посідає Чан'е (嫦娥 або Місячна Діва). До реінтерпретації цього образу серед інших звертаються «письменниці-індивідуалістки» Чень Жань (陈染) та Лінь Бай (林白, повне ім'я Лінь Байвей 林白薇). У своїй творчості авторки поєднують сміливі експерименти з художньою формою (тому їх часто зараховують до когорти авангардистів) та біографічну відвертість у зображенні жіночого тілесного досвіду без жодних табу. Творчість цих письменниць привертає увагу китайських та зарубіжних дослідників, однак міфопоетика їх прози досліджена недостатньо. Так, Вей Їн вивчає особливості трансформації мотиву «втєчі Чан'е на місяць» у прозі Чень Жань [21]; Чжао Ле аналізує роль символізму *місяця* у концептуалізації «жіночого простору» у творах Лінь Бай [22]. Бракує системного дослідження, яке б виявило спричиненість і стратегії переосмислення міфологем, пов'язаних з образом Чан'е, у творчості вказаних авторок, що й визначає мету нашої розвідки.

Матеріали і методи. Дослідження здійснюється із залученням методів гендерного аналізу (що дозволяє визначити концепцію «жіночого» у міфопросторі аналізованих текстів), культурологічного (що пов'язує жіночий досвід з набутками давньої культури, зокрема міфології), інтерпретаційного (що дозволяє розкрити особливості міфопоетики творів, написаних жінками). Матеріалом дослідження є повісті Чень Жань «Немає місця для прощання» (《无处告别》, 1992), «Вип'ємо з минулим» (《与往事干杯》, 1996), романи Лінь Бай «Змарнований час» (《空心岁月》, інша

назва «Споглядаю, як плине час» 《守望空心岁月》, 1996), «Війна одиначки» (《一个人的战争》, 1998), а також повість «Вода у пляшці» (《瓶中之水》, 2007).

Чан'е – одна з найвідоміших богинь китайської міфології, яка у різні часи активно осмислюється в літературному дискурсі. Вона – дружина легендарного стрільця Хоу І (后羿), яка викрала у нього зілля безсмертя і втекла на місяць. У різних варіантах міфу Чан'е постає як підступна зрадниця, приречена на вічну самотність у місячному палаці [12, с. 157–159], а в деяких з них – перетворюється на жабу (на ханьських погребальних барельєфах місяць зображується із обрисами цієї істоти). Отже, з образом богині Чан'е пов'язана міфологема «втечі на місяць», заґрунтована у мотиви «зради/ втечі» і «покарання/ самотності». У традиційній літературі Місячна Діва (Чан'е) подається в негативному дискурсі. Так, відомий танський поет Лі Шан'ін (813–858) описує самотність богині як її спокуту: 嫦娥应悔偷灵药, / 碧海青天夜夜心. Чан'е напевно жалкує про те, що викрала зілля безсмертя. / Лазурове море, синє небо і думи щонаочі (тут і далі переклад з китайської наш – Н. І.) [16, с. 1215]. На початку ХХ ст. до сатирично-гротескної переробки міфу вдається Лу Сін. У його варіанті «Втечі на місяць» (зі збірки «Старі легенди у новій редакції» / 《故事新编》, 1936) богиня залишається егоїсткою і зрадницею, однак автор певною мірою виправдовує її втечу – Чан'е не може витримати нудного і напівголодного життя (Хоу І весь час проводить на полюванні та здобуває самих лише ворон). Переймаючись «жіночим питанням», Лу Сін пом'якшує провину героїні, однак використовує мотив *утечі* для увиразнення благородства Хоу І.

Переосмислення у позитивному ключі міфологеми «втечі на місяць» простежується у жіночій прозі 1990-х років. Китайські дослідники висловлюють досить радикальні думки про особливості реінтерпретації образу Чан'е у руслі феміністичних поглядів [20, с. 104], згідно з якими богиня наділяється рисами непересічної жінки, котра гостро переживає упосліджене існування в тіні чоловіка. Важливо, що така мотивація втечі засвідчується одним із давніх варіантів міфу, тобто не є результатом сучасних переробок. За версією Юань Ке, Чан'е згадала, що була небожителкою, і зрозуміла, якщо вона не повернеться на небо, то завжди буде залежати від чоловіка [12, с. 157]. Вей Ін трактує цю ситуацію як конфлікт між прагненням жінки бути вільною, реалізовувати свої «ідеали» і необхідністю виконувати гендерно-рольові приписи патріархатної системи. Такий конфлікт, на думку дослідниці, присутній у багатьох творах сучасних письменниць (найперше Чень Жань), а їхні героїні уподібнюються Чан'е за такими особливостями вдачі та поведінки: 1) індивідуалізм (здатність до активних дій у виборі життєвого сценарію); 2) бунтарство (здатність заперечувати гендерні «зразки» і ролі, змодельовані патріархатною культурою); 3) самотність/ замкненість (перебування у постійному конфлікті із зовнішнім світом, схильність до усамітнення) [20, с. 105]. Висновки Вей Ін видаються досить категоричними, оскільки дослідниця не враховує вагання і розгубленість героїнь сучасної жіночої прози, невизначеність їхніх

ідеалів та прагнень. Однак, такі висновки слугують підставою розглядати мотиви «втечі» і «самотності» у прозі Чень Жань і Лін Бай як переосмислення міфологеми, пов'язаної з образом Чан'е.

Чень Жань знаходить причини втечі своїх героїнь, ґрунтуючись на жіночому досвіді, уяві та способі саморепрезентації, які Л. Ірігарей визначає так: «“Вона” необмежено інша у самій собі. Саме тому її називають дивакуватого, неусвідомленою, рвучкою, непостійною... не кажучи вже про її мову, де вона вислизає за всіма напрямками, і “він” вже не здатний вловити жодного значення у його когерентності» [1, с. 68]. Тобто жіночі версії втечі Чан'е руйнують «жорсткі патерни» і «закостенілі коди» андроцентричної дихотомії «вірність – зрада». Героїня повісті Чень Жань «Вип'ємо з минулим» Сяо Мен (肖蒙) залишає свого нареченого Лао Ба (老爸), коли дізнається, що він син того чоловіка, який був її першим коханням. У системі цінностей героїні чуттєвий досвід, пережитий з батьком нареченого, унеможливило відвертість і чистоту відносин із самим Лао Ба. Вона зізнається: 我在这可怜的男人身上其实只是在找回另一个男人——那个我无法忘怀的人, 那个人秘密地藏在我的潜意识里, 这么多年从不曾离去. В особі цього нещасного хлопця я насправді повертаю собі іншого чоловіка – того, що не гідна забути. Він таємно ховається у моїй підсвідомості й упродовж багатьох років ніяк не може залишити мене [14, с. 60]. Сяо Мен не в змозі викреслити з пам'яті минулі стосунки, тому не залишає собі вибору. Однак, із погляду чоловіка (Лао Ба), минуле не має жодного значення, особливо в контексті давнього розриву відносин з батьком. Тому від'їзд коханої напередодні весілля видається йому безглуздом і жорстоким (фактично зрадою). Сяо Мен не може залишитися в Австралії, де мешкає Лао Ба, ще й тому, що її душа, почуття і доля залишилися в Китаї. Подібними думками переймається й інша втікачка – героїня повісті «Немає місця для прощання» Дай Ер (黛二). Вона залишає свого заможного чоловіка – американця Йохана Джонса, оскільки відчуває душевну порожнечу і сприймає життя на чужині як шлях самознищення: 挣钱 (机械地) —— 疲倦 (身心的) —— 性交 (以缓解忧虑为目的的) —— 孤独 (病态的) —— 自杀 (解脱地). Заробляння грошей (механічне) – втома (душевна й тілесна) – секс (заради зняття стресу) – самотність (хвороблива) – самогубство (звільняюче) [15, с. 93]. Мотивація героїнь розкриває домінанту жіночої системи моральних і духовних цінностей, глибоко закорінених в індивідуальний чуттєвий (а не раціональний/ універсальний) досвід. Тому мотив «утечі» набуває сенсу «повернення» і «порятунку». У такий спосіб переставляються акценти і в первинному міфі: Чан'е прагне не втекти від Хоу І, а повернутися на небо (по суті «міфологічну батьківщину»), відновити свою первинну природу богині.

Важливим мотивом міфу про Чан'е є її переміщення на місяць – місце надзвичайної краси, самотності й печалі. Так підкреслюється зв'язок таємної, містичної природи жінки з нічним небесним світилом. Із давніх часів образ місяця в китайській літературі втілює жіноче начало *інь* (графічний елемент «місяць» 月 є

складовою ієрогліфа «інь» 阴), а міфічна героїня Чан'е набуває статусу богині місяця [13, с. 119]. Попри негативні конотації постаті Чан'е у конфуціанському каноні, місяць (а отже, й богиня місяця) стає важливим джерелом жіночих ритуалів. Один з них був поширений за доби Тан (618–907) під час святкування *Середини осені* (中秋节, 15 числа 8 місяця за традиційним календарем). У цей день, коли місяць був повним і яскравим, жінки поклонялися «господарці місяця» й ворожили на свою долю [4, с. 224]. Емоційний стан дівчини, яка звертається до молодого місяця із сокровеними думками, змальовує танський поет Лі Жуй у вірші «Поклоняюся молодому місяцю» (李端《拜新月》) [докладніше про це йдеться у розвідці Я. Шекери: 11, с. 5–6]. Було також поширене повір'я, що інколи з місячного палацу, де мешкає Чан'е, на землю падають «місячні квіти» або «місячні перли», і дівчата, які проковтнуть одну з них, опиняться «при надії» [13, с. 119]. Варто зазначити, що архетипна основа феміної природи місяця пов'язується не лише з образом Чан'е, але і Ньюйва. На ханських барельєфах богиня-першопредок Ньюйва часто зображується із місячним диском у руках. Отже, символічне наповнення образу місяця в Китаї має зв'язок із культом жіночих божеств та традиціями феміноцентричної культури, котра упродовж віків зазнавала трансформацій та витіснялася на маргінесі офіційної конфуціанської історії та культури [21, с. 35].

Сучасні мисткині не прагнуть відновлювати у своїх творах стародавні жіночі традиції та ритуали, пов'язані з місяцем, вони використовують символічні коди цього образу радше для формування індивідуальних концепцій жіночого буття. Переосмислення мотиву *самотності* Чан'е у місячному палаці посилює у жіночих творах традиційний зв'язок образу місяця із станом відсторонення від мирської суєти [8, с. 63]. Чень Жань та Лінь Бай створюють нову парадигму психологічних станів самотньої (точніше усамітненої) жінки, які руйнують асоціації з гріхопадінням та спокутою.

Фундатор теорії китайської естетики XX ст. Цзун Байхуа розглядає місяць як потужний фактор естетизації матеріального світу в художньому творі, який здатен за одну мить змінити його і виявити образи прекрасного [22, с. 20]. Місячне сяйво увиразнює сприйняття навколишньої дійсності, відкриваючи у предметах і явищах незримі (тіньову) сутність. Сучасні китайські письменниці активно використовують цей прийом для естетизації прихованих жіночих почуттів та прагнень, що їхні героїні переживають у стані самотності. Витончена і доскіплива героїня повісті Чень Жань «Немає місця для прощання» Дай Ер наодинці по-новому відкриває себе шляхом саморефлексії та виявлення пригатованих можливостей власного тіла. Місячне сяйво відіграє у цьому процесі важливу роль: *вечір, Дай Ер сиділа на ліжку, місяць вливав світло на її обличчя, і вона відчувала, як світло ковзає по її обличчю, ніби обіймає її, голубить і стискає. Вона, здається, відчуває його вагу і фактуру, дихання і температуру. Цей промінь з Небесного царства проникає крізь передсердя і нестить її душу* [15, с. 101]. В наведеному описі прочитується естетика самозакоханості. Місячне сяйво набуває ознак тілесності і проєктується на образ самої героїні. Дай Ер сприймає нічне світило не у традиційних зорових образах, а в тактильних відчуттях, ніби виявляючи його енергію (силу *інь*) у власному тілі. Авторка пов'язує місячне сяйво з Небесним царством (раєм), що дарує заспокоєння, заповнює душевну порожнечу. Самотність Дай Ер сприймається як її самодостатність, душевна й тілесна цілісність. Утім, такий стан нетривкий, мінливий (як місячне сяйво), тому героїня відчуває страх і бентегу, які на символічному рівні виражаються у завиванні вітру за вікном.

Місячне світло навіює страх і героїні роману Лінь Бай «Війна одиначки»: *在某些夜晚, 月亮会像太阳一样从这个圆窗进到我的床上, 月色冷而狰狞, 只在我的床上停留, 在黑暗的室内把我的床单照亮。在这样的夜晚我感到恐惧。Деколи вночі місяць, мов сонце, пробивався крізь кругле вікно до мого ліжка. Як тільки холодне і зловісне місячне сяйво зупинилося на ньому, [відразу] у повній темряві освітлювалася моя постіль. Такими ночами я відчувала страх* [19, с. 66]. На відміну від Дай Ер, героїня Лінь Бай не досягає внутрішньої гармонії, вона боїться власних неусвідомлених бажань, які можуть проявитися у «зловісних променях» місяця. У багатьох творах Лінь Бай цей мотив переростає у тему одностатевого кохання (як потягу і страху), що не має прямого стосунку до інтерпретації міфу про Чан'е, однак розвиває традиційне розуміння жіночої самотності. Остання у міфі пов'язується з розривом відносин між чоловіком і жінкою, тобто трагізм вічного перебування Чан'е на місяці криється, насамперед, у неможливості її повернення до Хоу І. Така модель закріпилася в конфуціанському поетичному каноні, де місяць часто виступає свідком печалі й самотності жінки, яка чекає на чоловіка з далеких подорожей (наприклад, у поезії танської доби: «Весняна ріка у квітах місячної ночі» Чжан Жосюя (张若虚《春江花月夜》), «Почуття жінки» Лі Дуаня (李端《闺情》), «Мелодія осінньої ночі» Чжан Чжунсу (张仲素《秋夜曲》) та ін.). Сучасні мисткині виходять за межі цієї моделі і вибудовують темний/нічний жіночий простір, де відсутність чоловіка не є основною ознакою самотності. За допомогою місячного сяйва авторки виявляють в героїнях неочікувані почуття до себе або інших жінок. У повісті «Вода у пляшці» Лінь Бай вдається до філігранного психологічного опису зародження таких почуттів між двома подругами: *意萍在半月半暗的光线中看到了二帕的脸有一种不可思议的美, 她深陷的眼睛里有一种忧伤的预示着悲剧的东西深深吸引着意萍 <...> 二帕望望意萍, 她看到意萍的眼睛亮亮地看着自己, 在月光下既美又狰狞, 她无端地害怕起来。І Пін у сутінках побачила, що обличчя Ер Па надзвичайно гарне, а її глибокий погляд приховує печаль та передчуття трагедії. Це надзвичайно вабило І Пін <...> Ер Па уважно подиви-*

лась на І Пін і ввіймала на собі її відкритий погляд. У чарівному і моторошному місячному сяйві її [Ер Па] несподівано охопив страх [18].

Загалом у творах Чень Жань і Лінь Бай вільно поєднуються різноманітні культурні символи і коди – давні й сучасні, китайські й західні. За спостереженням Чжао Ле, Лінь Бай у своїй прозі вибудовує особливий жіночий простір, так званий «Сад Величних Видовищ» (大观园 – великий маєток з вишуканим парком аристократичної родини Цзя з класичного роману Цао Сюеціня «Сон у червоній вежі», 1791). Письменниця слідує двом тенденціям використання символічних значень архетипного образу місяця. Перша з них – формування нового культу жінки через відновлення асоціативного зв'язку із давніми місячними ритуалами поклоніння жіночим божествам. Друга – відтворення трагізму жіночої долі як наслідку незворотного зникнення давнього матриархату та його культури. Тут проявляються загальнолюдські уявлення про властивості місяця, які у різних культурах пов'язуються з темною/ тіньовою природою жінки, смертю і потойбіччям [21, с. 36–37]. У творах Лінь Бай ці тенденції нероздільні, що значно ускладнює виокремлення міфологічного матеріалу. Конкретні образи і мотиви простежуються на рівні авторської міфопоетики. Особливого значення у текстах Лінь Бай набуває мотив повернення героїні до первинних джерел (достеменного життя), що корелює з жіночою мотивацією перенесення міфічної Чан'е на місяць.

У романі «Змарнований час» Лінь Бай розвиває думку про незворотність минулого та невідновлюваність втраченої гармонії життя. Героїня твору (у тексті «Я»), що мешкає у великому місті, відчуває втому і «штучність» свого існування. Ці відчуття посилюють побачені нею картини бельгійського художника-сюрреаліста Поля Дельво (1897–1994), де зображуються «оголені жінки у місячному сяйві із застиглими обличчями і стертими емоціями» [17, с. 167]. У тексті Лінь Бай вони викликають асоціації з холодною і відстороненою богинею місяця. Героїня переймається образами живопису і прагне відновити у своїй пам'яті справжній вигляд місячного сяйва, не спотвореного неоновим світлом великого міста. Авторка використовує мистецькі коди західного сюрреалізму з метою поєднати різні пласти символічних значень місяця й надати йому контекстуального звучання. Він перетво-

рюється для героїні на маркер ідеального невикривленого сучасною цивілізацією світу. У філософії сюрреалізму «достеменне буття проглядається у феномені дитинства, сновидіннях, інтуїції» [3, с. 453]. Лінь Бай вибудовує «достеменне буття» у снах героїні, де за принципом монтажу поєднуються фрагменти спогадів дитинства героїні, яке проходило у селищі В (В 镇) серед рисових полів. Усі події та образи постають на тлі панорами полів, залитих місячним сяйвом – це і є суб'єктивний образ ідеального світу. Однак, реальність видається іншою: вона мінлива і невідновлювана. В омріяному селищі героїня відчуває порожнечу – батьки пішли з життя, рідна оселя зруйнована, вулиця стала чужою й безлюдною. Ідеальний світ героїні перетворюється на пастку: 我回头凝望那幢我走出的房子, 它正缓缓地坍塌, 无声地倒下。它在我的视野中渐渐消失, 它渐起的轻尖融会在月光中。房在再也没有了, 前后左右都是水稻, 整个月夜我都行走在稻田的迷宫中, 一直未能走到它的边缘。Я озирнулася на хатину, з якої цойно вийшла – вона повільно розвалилася на моїх очах і без жодного звуку впала. Зникаючи з поля зору, її гостра верхівка розчинилася у місячному сяйві. Хатини більше не існувало, довкола простяглося лише рисове поле, лабіринтами якого я блукала цілу ніч, не в змозі вийти до межі [17, с. 193].

Висновки. Сучасне осмислення міфологем, пов'язаних із образом богині Чан'е, є важливою складовою творчої лабораторії Чень Жань та Лінь Бай. Обидві мисткині трансформують негативні (у традиційній культурі) моделі поведінки героїні, виявляючи її позитивні риси. Увага авторок зосереджена на мотивації втечі Чан'е, а саме: прояв можливостей непересічної жінки, прагнення повернутися до первинних джерел, неможливість порушити власні моральні принципи, нестерпність перебування на чужині тощо. Усе це реабілітує героїню, стирає з неї тавро зрадниці. Міфологема «самотності богині на місяці» перетворюється на самопізнання жінки у середовищі, що відображає її містичну природу. Образ місяця віддзеркалює жіночу самодостатність, самозакоханість, духовно-тілесну цілісність; виступає маркером ідеального світу і хранителем жіночих ритуалів та традицій гіноцентричної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иригарэй Л. Пол, который не единичен // Гендерные исследования, 1999. – № 3. – С. 64–70.
2. Капути Дж. Психический активизм: мифотворчество феминизма // Женщины в легендах и мифах [под ред. К. Ларрингтон]. – М.: Кросс-пресс, 1998. – С. 547–565.
3. Літературознавча енциклопедія: У 2-х тт. [Автор-укладач Ю. І. Ковалів]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – Т. 2.
4. Малявин В.В. Сумерки Дао. Культура Китая на пороге Нового времени. – М.: ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография»; издательства «Астрель», «АСТ», 2003.
5. Мелетинский Е. М. Миф и XX век [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2005/12/19/meletinsky/>
6. Мілет К. Сексуальна політика. – К.: Основи, 1998.
7. Перкисс Д. Женщины переписывают мифы // Женщины в легендах и мифах [под ред. К. Ларрингтон]. – М.: Кросс-пресс, 1998. – С. 566–582.
8. Смертин Ю. С. Китайская классическая поэзия в контексте языка, истории и культуры. – Краснодар: КубГУ, 1999.
9. Терел Л. Мова і влада // Антологія феміністичної філософії. – К.: Основи, 2006. – С. 179–194.
10. Улюра Г. Пострадянська жіноча проза як соціокультурний та естетичний проект (на матеріалі російської літератури). – К.: Ніка-Центр, 2015.
11. Шекера Я. Генезис образа луны в древней и раннесредневековой китайской поэзии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/15.pdf>
12. Юань Кэ Мифы древнего Китая. – М.: Наука, 1987.
13. Eberhard W. Symbole Chinskie. Słownik. Obrazkowy język chinczyków. – Krakow, 1994.
14. 陈染. 与往事干杯 // 无处告别: 陈染作品集. – 北京: 作家

- 出版社, 2009, 第 1-58 页.
15. 陈染. 无处告别 // 无处告别: 陈染作品集. - 北京: 作家出版社, 2009, 第 69-120 页.
  16. 李商隐. 嫦娥 // 唐诗鉴赏辞典. - 上海: 辞书出版社. - 1997, 第 1215-1216 页.
  17. 林白. 空心岁月. - 北京: 中国青年出版社, 2011.
  18. 林白. 瓶中之水 [电子材料]. - 网址: <http://www.kanunu8.com/book3/7040/>
  19. 林白. 一个人的战争. - 北京: 中国青年出版社, 2011.
  20. 魏颖. “嫦娥奔月” 神话在陈染女性书写中的当代变形 // 中国文学研究, 2003. - 第 4 期, 104-107 页.
  21. 赵乐. 女性崇拜与死亡主题——林白小说的月亮原型研究 // 柳州师专学报, 2013. - 10 月, 第 28 卷, 第 5 期, 第 35-37 页.
  22. 宗白华美学散步. - 上海: 人民出版社, 2000.

REFERENCES

1. Irigaray, L. This Sex Which Is Not One // Gendernye issledovaniya, 1999, № 3, P. 64-70.
2. Caputi, J. On psychic activism: feminist mythmaking // The Feminist companion to mythology [edited by C. Larrington]. - Moskow: Krosn-Press, 1998, P. 547-565.
3. Literary encyclopedia [edited by U. Kovaliv]. - Kyiv: Publishing Center “Academy”, 2007. - Vol. 2.
4. Maliavin V. Twilight of the Tao. Chinese Culture on the Threshold of Modern Times. - Moskow: Publishing Houses: “Design. Information. Cartography”, “Astrel”, “AST”, 2003.
5. Meletinsky, Y. Myth and the Twentieth Century [Electronic resource]. - Access mode: <http://polit.ru/article/2005/12/19/meletinsky/>
6. Millett, K. Sexual Politics. - Kyiv: Osnovy, 1998.
7. Purkiss D. Women’s Rewriting of Myth // The Feminist companion to mythology [edited by C. Larrington]. - Moskow: Krosn-Press, 1998, P. 566-582.
8. Smertin U. Chinese Classical Poetry in the Context of the Language, History and Culture. - Krasnodar: Kuban State University, 1999.
9. Tirrell L. Language and Power // A Companion to Feminist Philosophy. - Kyiv: Osnovy, 2006, P. 179-194.
10. Uliura, G. Post-Soviet Women’s Prose as a Sociocultural and Aesthetic Project (on the material of Russian literature). - Kyiv: Nika-Centr, 2015.
11. Shekera Ya. Genesis of Moon Image in Ancient and Early Medieval Chinese Poetry [Electronic resource]. - Access mode: <http://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2017/01/15.pdf>
12. Yuan Ke Myths in Ancient China. - Moskow: Nauka, 1987.
13. Eberhard, W. Symbols of the Chinese. Dictionary. Pictorial Chinese quarters. - Krakow, 1994.
14. Chen Ran Let’s Pay the Piper for the Past // Nowhere to Bid Farewell: Chen Ran’s Collection of works. - Beijing: Zuoqia Publishing House, 2009, P. 1-58.
15. Chen Ran Nowhere to Bid Farewell // Nowhere to Bid Farewell: Chen Ran’s Collection of works. - Beijing: Zuoqia Publishing House, 2009, P. 69-120.
16. Li Shangyin Chang’e // Dictionary of Tang Poetry with Comments. - Shanghai: Cishu Publishing House, 1997, P. 1215-1216.
17. Lin Bai Watching the Empty Years Pass By. - Beijing: Zhongguo Qingnian Publishing House, 2011.
18. Lin Bai Bottle of Water [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.kanunu8.com/book3/7040/>
19. Lin Bai A War of One’s Own. - Beijing: Zhongguo Qingnian Publishing House, 2011.
20. Wei Ying The Mith of “ Chang’e’s Flying toward the Moon” that Displaced in Chen Ran’s Feminine Writing of the Present Age // Chinese Literature Research, 2003, № 4, P. 104-107.
21. Zhao Le The Theme of Female Worship and Death: Research of the Moon Prototype of Lin Bai’s Novels // Journal of Liuzhou Teachers College, 2013 (Oct.), Vol. 28, № 5, P. 35-37.
22. Zong Baihua Aesthetics Walk. - Shanghai: Renmin Publishing House, 2000.

Рейнтерпретация мифологического образа Лунной Девы в прозе Чень Жань и Линь Бай

Н. С. Исаева

Аннотация. Статья посвящена определению особенностей переосмысления образа богини Чанъэ в прозе современных китайских писательниц Чень Жань и Линь Бай. Методом гендерного анализа прослеживаются трансформации мифологема «бегства на луну», основанной на мотивах предательства и наказания (одиночества). Писательницы реабилитируют образ Лунной Девы с позиций морали и традиций гиноцентричной культуры.

Ключевые слова: китайская женская проза, Чанъэ, мифологема, луна, одиночество.

Reinterpretation of the Moon Lady's Mythological Image in Chen Ran's and Lin Bai's Prose

N. S. Isaeva

Abstract. The article is devoted to the peculiarities of reinterpretation of image of the Chinese goddess of the Moon Chang'e in the prose of contemporary Chinese writers Chen Zhan and Lin Bai. The gender analysis method helps to explore the transformation of the mythologeme "flight to the moon," based on motives of betrayal and punishment (loneliness). Writers recover reputation of the Moon Lady from the standpoint of morality and traditions of the gynocentric culture.

Keywords: Chinese women's prose, Chang'e, mythologeme, Moon, loneliness.

Дискурс про інакшість у французькій соціально-гуманітарній парадигмі: історичний аспект

Л. В. Клименко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Paper received 21.08.17; Accepted for publication 28.08.17.

Анотація. Статтю присвячено діахронічному аналізу походження і історичним аспектам трактування феномену інакшості у французькій парадигмі соціальних і гуманітарних наук. Представлений у французькій мові лексею *altérité*, феномен інакшості визначено одним з ключових концептів французької культури, етнічною реалією, що репрезентує етнокультурний спосіб самоідентифікації нації і утворює особливий когнітивний простір у межах національної картини світу.

Ключові слова: інакшість, *altérité*, картина світу, категорія Іншого, етноспецифічні особливості.

Специфіка проявів людської різноманітності набуває особливої актуальності у контексті гуманітарної думки кінця XX - початку XXI століття і постає як одна з інтенсивно обговорюваних проблем сучасності. За сучасної доби посилюється інтерес до усіляких проявів відмінностей як між індивідами, так і групами людей, втілених у проекції антитез на кшталт Я/ІНШИЙ, МИ/ВОНИ, СХІД/ЗАХІД, ЧОЛОВІЧЕ/ЖІНОЧЕ тощо, переосмислюється ставлення до проявів несхожості й ствердження останньої як цінності на відміну від попереднього її розуміння як чужості. Ці трансформаційні тенденції зумовлюють необхідність уточнення специфіки трактування проявів інакшості у парадигмі соціальних і гуманітарних наук (філософії, антропології, етнології, соціології, психології, географії тощо), а також у широкому колі междисциплінарних досліджень.

Осмислення категорії інакшості зазвичай історично відбувалося через розуміння категорії Іншого, успадкованої від властивої біологічному світові природної самоідентифікації й диференціації. «Іншими» можуть бути як індивіди чи суспільні групи, так і речі або місця, причому в різних концепціях існували різні, подекуди протилежні трактування. Так, у К.-Г. Юнга «інший» - це здебільшого "чужий", антитеза «своєму», що походить ще від давніх архетипів. За його теорією Інший - це завжди конкурент у боротьбі за кращі ресурси й виживання, а значить має сприйматися як актуальний або потенційний ворог. Натомість у М.Бахтіна «інший» - це «інакший», що не викликає відторгнення, як «чужий», а навпаки зацікавлює своєю інакшістю.

Актуальність і новизну розвідки зумовлено сучасним інтересом до етноспецифічних особливостей актуалізації проявів і розуміння *інакшості*, її семантичних ознак, релевантних в рамках певних національних культур, зокрема французької. Представлений у французькій мові лексею *altérité*, феномен *інакшості* (далі за текстом *altérité*, до якого у контексті дослідження використовуватимемо у якості умовних синонімічних відповідників французькому українські *інакшість*, *інакшість* і *несхожість*) є одним із ключових концептів французької культури, культурогенним продуктом, етнічною реалією з властивими асоціативними уявленнями і образами, що репрезентує етнокультурний спосіб самоідентифікації нації. Визнання і повага до усіляких проявів *інакшості* у французькій культурі, на думку Е.Морена є "головною цінністю світськості, що виступає за змішання культур як джерело розвитку і миру" [1, с. 135].

Гіпотезою дослідження є те, що у межах французької національної складової суспільно-гуманітарного знання феномен *altérité* утворює особливий когнітив-

ний простір. Він має особливі, відмінні від загальноприйнятих семантичні властивості, лакунарні для інших культур. З цієї причини феномен *altérité* неповною мірою, або інакше розуміється представниками інших лінгвокультур у процесі комунікації. І дійсно, французьке *altérité* подекуди неможливо адекватно перекласти іншими мовами, українською зокрема, оскільки в інших національних картинах світу цей концепт у повному обсязі свого значення відсутній.

Задля визначення національної специфіки розуміння феномену *altérité* завданням першого етапу дослідження, результати якого викладено у цій статті, є розгляд притаманних йому історико-етимологічних характеристик і встановлення соціальних, історичних та культурних чинників, що впливали / впливають на еволюцію змісту цього феномену у французькій суспільно-гуманітарній парадигмі.

Для вирішення поставлених завдань в роботі використано **метод** інтерпретації історичних реалій, спрямований на осмислення сутності досліджуваної категорії, а також описовий метод, представлений прийомами інтерпретації змісту французьких суспільно-гуманітарних текстів та його узагальнення.

Як було зазначено, в основі феномену *altérité* знаходиться універсальна бінарна опозиція «свій – чужий», що має архетипові прояви. Ця етимологія прослідковується від семантики латинського *alter* - 1) один з двох, інший з двох 2) наступний, другий 3) інший у значенні другий (*alter ego* – я інший, тобто друг); 4) інший у значенні протилежний; 5) такий, що зазнав змін 6) ближній (*alterius causa* - заради ближнього).

У французькій мові існує два терміни на позначення іншого, того, хто є інакшим або "qui n'est pas soi" :

1/ **autrui** (le prochain) - у значенні другий, інший з-поміж, що передбачає входження суб'єктів до певної спільноти та/чи соціальну близькість внаслідок спільної участі у чомусь,

2/ **autre** (l'autre) – такий, що передбачає відчуття різниці та/або соціальну дистанцію, що витікає з особливостей приналежності (територіальної, родової, гендерної тощо).

Паралельне застосування французькою обох термінів призводять до ускладнень розуміння специфіки феномену *altérité* у французькій картині світу, а також смислової амбівалентності його сприйняття представниками інших культур.

У французькій мові *altérité* визначається словником Larousse як "*état, qualité de ce qui est autre, distinct*" [2] і перекладається українською як стан, якість чогось іншого, такого, що є відмінним. У французькому філософському словнику А.Конт-Спонвіля *altérité* визнача-

ється як несхожість, відмінна ознака, що передбачає співставлення двох різних сутностей або ж передбачає існування таких [3, с. 354]. Французьке *altérité* є протилежним тотожності, як інше протилежне тому ж самому, що можна сформулювати у вигляді принципу: будь яка річ, тотожна самій собі водночас є відмінною від решти інших. Навіть якщо припустити існування двох повністю тотожних істот, вони все одно будуть різними з тієї причини, що одна з них – перша, а інша – друга.

“*Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés*” у словниковій статті, присвяченій *altérité* наголошує на полісемантичності терміну у соціальній перспективі і пов'язаний з цим амбівалентності трактування [4, с. 42].

Французький філософ і теоретик літератури Жак Дерріда звертає увагу на глибинний амбівалентний фон і семантичний зв'язок між двома, здавалося б несумісними поняттями - *l'hospitalité* и *l'hostilité* (гостинність та ворожість), що спричинено складною семантикою лексеми *hôte* (гість) у французькій мові [5]. Вона впливає з етимології бінарної опозиції латинських термінів *hosties* (у значенні *ворожі чужинці*) et *hospes* (у значенні *актори ритуалу чемної гостинності, за походженням релігійного*), які історично зумовили два типи відносин між індивідом та суспільством. У першому випадку вони негативні і передбачають конфліктний розвиток, у другому – мають позитивний характер і базуються на принципі кооперації. Ці два типи відносин характерні й для сучасного суспільства. Так, наприклад, у сфері туризму Інший сприймається у значенні *hospes*: такий, відносини с яким відбуваються в позитивному контексті. З іншого боку, в історії колоніальної Франції було застосовано модель *hosties*, коли колонізовані народи здебільшого перебували у конфліктних відносинах з метрополією.

Аби зрозуміти амбівалентність категорії варто звернутися до історичного аспекту дискурсу про інакшість. Важливим у цьому контексті стає пошук відповіді на питання, у який саме момент у суспільстві виникає розуміння інакшості, відколи бере початок інтерес до Іншого, способу його життя, думок, коли ставлення до проявів іншості набуває осмислення.

Тоді як першими з відомих проблематикою цікавилися ще давньогрецькі філософи (пригадаймо «пізнай самого себе» - на храмі Аполлона в Дельфах), перші спроби осмислення проявів інакшості належать добі Ренесансу [6, с. 29]. Розуміння індивіда як суспільного актора, усвідомлення власних індивідуальності і неповторності відбуваються у XVI столітті за часів пожевлення мореплавства й відкриття Нового Світу, що проявляється у спробах писати про подорожування, вигадувати утопії ідеальних світів, створювати словники уявних місць. Французький філософ і письменник епохи Відродження Мішель Монтень висловлював занепокоєння стосовно «гуманістичного» характеру освоєння нових територій на тлі жорстоких внутрішніх релігійних протистоянь на територіях самого Старого Світу, піддаючи сумніву, чи здатні європейці, що загрузли у війнах в самій Європі, бути носіями цивілізаційної місії на інші континенти. Монтень також запроваджує роздуми про феномен колоніалізму в контексті сприйняття чи несприйняття інакшості іноземців, різниці у звичаях та побуті і вже тоді застерігає від застосування оцінних термінів на позначення переваги або зневаги, радячи «*frotter et limer sa cervelle contre celle*

d'Autrui» (Des Coches III, 9). [цит. за 7. с. 141].

Нового осмислення феномену інакшості надають за доби Просвітництва Ш.-Л. де Монтеск'є і Ж.-Ж. Руссо. Монтеск'є звертається до історії різних народів і держав, при чому не критикує, а пояснює їх. Він стверджує ідею загальної закономірності явищ, що, на його думку, базуються на історії кожного народу, його політичному устрої, релігії, побуті, звичаях, кліматі, території тощо. В епістолярному філософському романі *Lettres persanes* (1721) герої роману перси Узбек та Ріка, що подорожують, спостерігають за життям у Франції й описують його в листах до батьківщини. Вони звертають увагу на відмінність культур Сходу і Заходу, а також критикують абсурдні, з їхньої точки зору, звичаї, що побутують у Європі. Відстань між Сходом і Заходом, різницю у світосприйнятті яскраво висловлено у фразі «*Le désespoir de l'infamie vient désoler un Français condamné à une peine qui n'arrêterait pas d'un quart d'heure le sommeil à un Turc.*» [8, с. 170].

Слідом за Монтеск'є до екзотики Сходу зверталися інші французькі просвітники, як з метою порівняння двох цивілізацій – східної та західної, так і з сатирико-викривальною ціллю. Так Ж.-Ж. Руссо пропонує читачеві бути далекоглядним і «*porter vue au loin*», намагаючись зрозуміти інших людей і їхні звички, аби потому піддати неупередженій критиці свої власні. Сучасні науковці відзначають [9], що Руссо був не просто спостерігачем екзотичних звичаїв і вірувань. Тим аналізом і критичною оцінкою, що він здійснював, було закладено підвалини етнології, заснування якої як окремої науки було стверджено тільки століття потому. Руссо писав: «*Toute la terre est couverte de nations dont nous ne connaissons que les noms, et nous nous mêlons de juger le genre humain! Supposons un Montesquieu, un Buffon, un Diderot, un d'Alembert, un Condillac, ou des hommes de cette trempe, voyageant pour instruire leurs compatriotes, observant et décrivant comme ils savent le faire, la Turquie, l'Egypte, la Barbarie, l'Empire du Maroc, la Guinée, le pays des Caffres, l'intérieur de l'Afrique et ses côtes orientales, les Malabares, le Mogol, les rives du Gange, les royaumes de Slam, de Pégu et d'Ava, la Chine, la Tartarie, et sur-tout le Japon ; puis dans l'autre hémisphère, le Mexique, le Pérou, le Chili, les terres Magellaniques, sans oublier les Patagons vrais ou faux, le Tucuman, le Paraguai, s'il était possible le Brésil, enfin les Caraïbes, la Floride et toutes les contrées sauvages ; voyage le plus important de tous et qu'il faudrait faire avec le plus de soin. Supposons que ces nouveaux Hercules, de retour de ces courses mémorables, fissent ensuite à loisir l'histoire naturelle, morale et politique de ce qu'ils auraient vu, nous verrions nous-mêmes sortir un monde nouveau de dessous leur plume, et nous apprendrions ainsi à connaître le nôtre...» [9, p.10].*

Разом із підвищенням інтересом до екзотики далеких світів на самому європейському континенті від початку XVIII століття відбуваються суттєві соціальні трансформації здебільшого релігійного характеру. В опозиції до Франції й Іспанії – країн-стовпів католицької віри, опиняються протестантські нації, як-от Голландія, а також Англія, де здійснено спробу запровадження парламентського режиму. Реформістські думки таких європейських мислителів, як Спіноза, Лейбніц, Ньютон відчутно впливають на тогочасну французьку суспільно-гуманітарну думку, простежується схильність до критичного і поміркованого осмислення дійсності,

відокремлення релігії від моралі, тенденція до оптимістичного бачення світу, засудження фанатизму.

Відношення до феномену *інакшості* залишається на незмінних засадах аж до першої половини ХХ століття. Після Французької революції, незважаючи на падіння монархії, країна продовжує політику милостивого і частково зверхнього ставлення до проявів чужості за умов інституціоналізації колоніальної Європи. Географи роблять детальні описи і документують природні та соціальні характеристики екзотичних спільнот, з якими зіткнулися, констатують гетерогенність суспільств у різних географічних локаціях, маючи на меті наочно пояснити, що західне суспільство є більш цивілізованим, а отже має переваги над усіма іншими.

У другій половині ХХ століття завдяки французам Клоду Леві-Стросу та Марселю Моссу, які осмислюють відношення до Іншого крізь призму культурної різноманітності, започатковується новий, сучасний антропологічний підхід, а увага до проявів інакшості опиняється у фокусі майже всіх гуманітарних наук. Тоді ж завершується постколоніальний етап історії Франції і починається період, що відзначається новими формами практик обміну між людьми, так званих міжкультурних, або кросс-культурних, основним чином зумовлених тематикою прийому мігрантів.

Мультикультуралізм будується на принципі толерантності, «чужі» - то просто «інші» і не несе загрози. Проте з виникненням феномену глобальної міграції почату ХХІ століття, зі збільшенням міграційних хвиль етнокультурна фрагментація суспільства почала розхитувати основи національних культур.

Хоча розвиток сучасної Франції беззаперечно відбувається у напрямку зростаючої етнокультурної плюралізації, характерною його особливістю є балансування між політикою мільтикультуралізму і політикою власної національної виключності, коли зусилля до відкритості, розуміння і прийняття культури Іншого ускладнюються

природним сприйняттям проявів інакшості як чужості.

Отже, історично склалося, що феномен *altérité* є ядерним елементом дискурсу про Інакшість у французькій суспільно гуманітарній думці і утворює у французькій картині світу особливий когнітивний простір з особливою семантикою, подекуди лакунарною для інших культур.

Спочатку історично поняття *інакшого* осмислюється контексті іншої географічної локації або ж культурної різниці. Так звана «зовнішня інакшість» стосується країн, народів, соціальних груп, усіляких спільнот, що мають або мали відносно стійкі особливі (у значенні екзотичні) етнічні чи суспільні характеристики на певному відрізьку часу або простору відносно конкретної культури.

Соціальні ж зміни сучасної доби стають поштовхом до зосередження на внутрішніх проявах інакшості у межах соціальних і культурних колективних ідентичностей та території сучасної Франції, а потому й у рамках ідентичностей індивідуальних. Наразі йдеться про так звану «внутрішню інакшість» – індивідуальні властивості різного характеру (колір шкіри, стать, певні тілесні вади, особливості поведінки, тощо) відмінні від канонічних, прийнятих у певній соціальній чи культурній спільноті.

В результаті проведеного історичного і етимологічного огляду стає очевидним, що французький феномен *altérité* репрезентує етнокультурний спосіб самоідентифікації нації, який етимологічно і історично базується на принципах визнання і поваги до усіляких проявів *інакшості* і несхожості. Крім того, констатуємо факт, що *altérité* як наукова категорія дедалі більше входить до наукового обігу як вузькоспеціальних, так і міжгалузевих досліджень. Очевидно, що подальше дослідження *altérité*, як наукової категорії у дискурсі французької соціально-гуманітарної парадигми розкриє більше аспектів сучасного осмислення феномену інакшості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Morin E. La Complexite humaine. P. : Flammarion, 1994.- 380 p.
2. Larousse. [en ligne], URL: [http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/alt%C3%A9rit%C3%A9/2559#IYGYsw0MsxsqRqqS.99].
3. Конт-Спонвиль Андре. Философский словарь / Пер. с фр. Е.В. Головиной. – М., 2012, с. 354.
4. Jacques Levy, Michel Lussault. Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés. – France. La Documentation Française, 1137 p., 2013.
5. Derrida J. De l'hospitalité/Anne Dufourmantelle invite Jacques Derrida à répondre DE L'HOSPITALITÉ. – Paris, 1997.
6. Bailblé Eric, 2010, La notion de l'altérité dans l'histoire de la France, Synergies « Pologne » no 7, p. 27-40.
7. CHALIER-VISUVALINGAM ELIZABETH. Revue d'Études Françaises 1/1996. P.134-160. cie.f.elte.hu/sites/default/files/chalier_visuvalingam_0.pdf
8. Montesquieu (Baron de la Brède), 1975. Lettres persanes. Paris : Garnier.
9. Le courrier de l'UNESCO. Jean-Jacques Rousseau. – Paris, publié par L'Organisation des Nations Unies pour l'Éducation, la Science et la Culture Mars 1963 (XVI année), numero 3.

REFERENCES

3. André Comte - Sponville , Dictionnaire philosophique/ Translated from French by Y.V.Golovina. – М., 2012, - p. 354.

Дискурс про інаковості во французькій соціально-гуманітарній парадигмі: історичний аспект Л. В. Клименко

Анотація. Стаття посвячена діахронічному аналізу про походження і історичним аспектам трактування феномена інаковості во французькій парадигмі соціальних і гуманітарних наук. Представлений во французькому мові лексемой *altérité*, феномен інаковості визначений як один з ключових концептів французької культури, етнічної реальності, котра являється етнокультурним засобом самоідентифікації нації і створює особливе когнітивне просторство в межах національної картини світу.

Ключові слова: *інакшість, altérité, картина світу, категорія Іншого, етноспецифічні особливості.*

The Discourse About The Alterity In The French Social And Humanitarian Paradigm: Historical Aspect L. V. Klymenko

Abstract. The article is devoted to the phenomenon of otherness genesis, its diachronic analysis and historical background in the French scientific social and humanitarian paradigm. Represented in the French language by the token *altérité*, the phenomenon of otherness has been considered as one of the French culture's key-concepts, the ethnical reality, a special type of the national self-identification. It creates a special cognitive space within the national picture of the world.

Keywords: *otherness, altérité, picture of the world, Other's category, ethnospecific feature.*

Типологія комунікативних стратегій і тактик у межах прагматики тексту (на матеріалі англomовних монографій з інформаційних технологій)

І. Г. Козубська

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Paper received 15.07.17; Accepted for publication 25.07.17.

Анотація: У статті представлено типологію комунікативних стратегій і тактик у межах прагматики текстів англomовних монографій з інформаційних технологій. Автор з'ясовує поняття комунікативної стратегії і тактики, визначає та описує стратегії, тактики, а також мовні засоби їх реалізації в монографіях. Зроблено висновок, що комунікативні стратегії і тактики в монографіях з інформаційних технологій націлені на презентацію і передачу спеціальних наукових знань читачу. Найголовнішою тут виступає інформаційно-аргументуюча стратегія, яка реалізується великою кількістю комунікативних тактик. Ефективності комунікації сприяють також описані стратегії адресованості і толерантності.

Ключові слова: прагматика тексту, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, інформаційно-аргументуюча стратегія, стратегія адресованості, стратегія толерантності.

На сьогодні прагматика тексту вважається однією з найскладніших і всеохоплюючих галузей лінгвістичних досліджень, оскільки вона «являє собою синтез мовних і немовних засобів, що забезпечують повніше розуміння читачем замислів та інтенцій автора твору» [2, с. 6]. До таких засобів відносяться комунікативні стратегії і тактики, які вже неодноразово ставали об'єктами теоретичних та практичних досліджень багатьох вчених. Так, загальна характеристика стратегій і тактик у межах теорії мовленнєвої комунікації була описана такими лінгвістами, як Іссерс О.С., Олешковим М.Ю., Бацевичем Ф.С., Семенюк О.А., Парашук В.Ю., Янко Т.С., Кашкіним В.Б., Ключевим Є.В., Черногрудовою О.П. та ін. Багато вчених досліджували комунікативні стратегії і тактики у різних типах дискурсу, зокрема, в науковому (науково-популярному) дискурсі – Суха О.В., Воронцова Т.А., Сафроненкова О.Л., в газетному дискурсі – Антонова Ю.А., в художньому – Дотмурзієва З.Ф., в рекламному – Броженько С.В. та ін. Незважаючи на такий інтерес лінгвістів до комунікативних стратегій і тактик, у мовознавстві не існує єдиного загальноприйнятого їх визначення та типології, тому це питання залишається досі відкритим до подальших розвідок.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні жанрово обумовлених комунікативних стратегій і тактик, а також мовних засобів їх реалізації у текстах англomовних монографій з інформаційних технологій. Спираючись на низку вищезгаданих досліджень, ми спробуємо створити типологію комунікативних стратегій і тактик у межах прагматики текстів англomовних монографій з інформаційних технологій.

Англomовні монографії з інформаційних технологій за матеріал дослідження було обрано з огляду на те, що вони жодного разу не піддавалися такого роду аналізу, проте у теперішній час високорозвинуті інформаційні технології, вони займають провідне місце серед наукової літератури, несучи в собі значний прагматичний потенціал, і їх дослідження є важливим та необхідним кроком сьогодення.

В сучасних лінгвістичних дослідженнях комунікативна стратегія розглядається як:

- оптимальна реалізація інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [1, с. 57].

- виконуваний адресантом комплекс операцій по вибору і реалізації способу здійснення прототипічного зразка комунікативного акту в конкретній ситуації спілкування [12, с. 412].

- ланцюг рішень мовця, комунікативних виборів тих чи інших мовленнєвих дій і мовних засобів [6, с. 192].

- когнітивний процес, тобто глобальний рівень усвідомлення ситуації, в якому мовець співвідносить свою комунікативну мету з конкретним мовним вираженням [11, с. 172].

- частина комунікативної поведінки чи комунікативної взаємодії, в якій низка різних вербальних і невербальних засобів використовується для досягнення певної комунікативної цілі [4, с. 67].

- комплекс мовленнєвих дій, направлених на досягнення комунікативних цілей» [3, с. 54].

Спираючись на перераховані визначення стратегій, ми розуміємо під стратегією виконуваний адресантом комплекс мовленнєвих дій, спрямований на досягнення комунікативних цілей в конкретній ситуації спілкування.

Уточнюючи поняття стратегії, що передбачає і вказівку на реалізацію тактичних кроків, О.А. Романов визначає комунікативну стратегію як «тип поведінки одного з партнерів в ситуації діалогічного спілкування, який обумовлений і співвідноситься з планом досягнення глобальної і локальних комунікативних цілей в рамках типового сценарія функціонально-семантичної репрезентації інтерактивного типу» [12, с. 405].

З визначення випливає, що планом досягнення комунікативних стратегій є комунікативні тактики учасників комунікації. Якщо стратегія – це головна задача, то тактика – це конкретні способи вирішення даної задачі [там само]. Комунікативна тактика – сукупність практичних ходів, лінії мовленнєвої поведінки в реальному процесі мовленнєвої взаємодії.

На сьогодні питання про типологію комунікативних стратегій і тактик поки немає однозначної відповіді. Дослідники зазначають, що «універсальна типологія комунікативних стратегій, що застосовується у всіх сферах мовлення, взагалі навряд чи можлива (або можлива як украй узагальнена)» [7, с. 99]. Напевно, типологічний опис комунікативних стратегій повинен враховувати прагматичні фактори мовленнєвої ситуа-

ції і сферу спілкування комунікантів [8, с. 129].

Ми повністю погоджуємося з останнім твердженням, тому при описі типології комунікативних стратегій і тактик англомовних монографій з інформаційних технологій брали до уваги, перш за все, те, що монографії належать до наукової комунікації, вони є представниками власне наукового стилю мовлення і виконують функцію передачі спеціальних знань для фахівців. Крім того, галузь інформаційних технологій, що досліджується в монографіях, теж справила свій вплив на виділення комунікативних стратегій і тактик.

З огляду на це в якості комунікативних стратегій у межах прагматики тексту англомовних монографій з інформаційних технологій нами були виділені три основні стратегії, а саме інформаційно-аргументативна стратегія, стратегія адресованості та стратегія толерантності.

Серед наведених стратегій найчілніше місце займає інформаційно-аргументативна стратегія. При реалізації даної стратегії в процесі комунікації в модальному фокусі висловлювань автора знаходяться факти і знання учасників мовленнєвої взаємодії (його власні як автора і фонові знання читачів), а ведення діалогу зумовлено макроінтенцією, яка корелює з темою монографії і її метою. Макроінтенція полягає у інформуванні співбесідника про факти, події об'єктивної реальності у формі розповіді, міркування та опису [8, с. 148].

Специфіка реалізації інформаційно-аргументативної стратегії виявляється в тому, що у даних текстах широко представлені мовні засоби і мовленнєві прийоми, характерні для текстів власне наукового стилю. Це, перш за все, активне вживання спеціальних термінів без пояснень та дефініцій, використання об'ємних синтаксичних конструкцій з безсполучниковим зв'язком і однорідними членами. Наведемо приклад такого уривку: *Seven impressive exemplars of the capacity of digital technologies to sprout new shoots in unforeseeable directions are the recent surges to prominence of big-data-crunching learning algorithms, 3D printing, neuroprosthetics, distributed cryptoledgers, cloud robotics, CRISPR-based genome editing and secure multiparty computation. The confluence of these and other complementary advances will likely lead to a sustained and exponential growth of new knowledge and economic opportunity for the foreseeable future* [16, с. 2].

Інформаційно-аргументуюча стратегія може бути реалізована у вигляді таких комунікативних тактик: передача інформації, тактика апеляції до фонових знань, тактика конкретизації інформації, тактика узагальнення, тактика доповнення, тактика наведення прикладу, тактика пояснення.

Комунікативна тактика передача інформації реалізується при поясненні «нового матеріалу» та інтенціонально обумовлена наміром адресанта повідомити та передати інформацію реципієнтам. Ця тактика використовує комунікативні акти-інформативи і констативи і реалізується в інформаційно-аргументуючих текстах в двох основних тактичних комунікативних ходах: повідомлення інформації (1) і повідомлення джерела інформації (2) [8, с. 148]. Наведемо приклади: 1.

Perfect.exe allows the user to remove sites that show variability in specified groups. Selects sites that show evidence of slow rates and conservatism. This program allows the user to select a subset of the sites that are generally more slowly evolving and as such, should be more robust to deviations from the model used to reconstruct the tree. The basic idea is to remove sites within a monophyletic group that show evidence of change [14, с. 19]. 2. *Still, the idea of connecting machines into a more extensive network was a key concern among computer scientists in the early 1960s, famously articulated by J. C. R. Licklider, head of the Information Processing Techniques Office (IPTO) at ARPA, the Advanced Research Projects Agency of the U.S. Department of Defense, which would soon play a key role in the evolution of networked computing. It was Licklider who first documented the idea of an 'Intergalactic Computer Network', a globally interconnected set of computers through which everyone could access data from any site in the world* [17, с. 4].

Повідомлення інформації автором у текстах монографій припускає: а) наявність у адресата спеціальних знань, достатніх для розуміння даного тексту; б) наявність у адресата навика читання і сприйняття складних за синтаксичною структурою наукових текстів.

Про те, що адресант орієнтується на кваліфікованого читача, свідчить активно застосовувана тактика апеляції до фонових знань. Мовленнєвим показником даної тактики є метатекстові маркери (*as it is known, as we remember, from previous experience we know, as mentioned earlier* та ін), що вказують на те, що, з точки зору адресанта, в фонових знаннях адресата уже є необхідна інформація, пов'язана з предметом мовлення. Наведемо приклад: 1) *From previous experience in inverting an alternative command, we know that a guarded command to be inverted requires a postcondition. Further, we can expect B1 to become the precondition of the loop (because we read backwards) and therefore the loop must have a precondition that will become the postcondition* [13, с. 268] 2) *As mentioned earlier, the relationship between proofs and sub-proofs in logic is similar to the relationship between procedures and sub-procedures (modules and sub-modules) in programs* [13, с. 37].

Крім вище наведених тактик інформаційно-аргументуючої стратегії, у процесі дослідження текстів монографій нами були виділені наступні:

- тактика конкретизації інформації: 1) *More specifically, the backbone network is one of the most interesting elements of the Internet infrastructure from the geographical point of view as it is responsible for the Internet's global reach. From an urban viewpoint, the structure of the backbone network can potentially provide information about the intensity of the participation of cities in the digital economy. From an analytical perspective, the geography of the backbone networks can provide insights about the determinants of these networks. From a more policy-oriented standpoint, the geography of the backbone links but also (and maybe more importantly) their capacity might have an impact on local economic activities as they can directly affect firms which are highly dependant on global Internet communications* [20, с. 4]. 2) *While it is impossible for us to briefly survey all of the*

current research going on worldwide, we can highlight some common themes [18, с. 10].

- тактика узагальнення: *To summarize, the tests of stationarity use three statistics, G^2 , X^2 and a Generalized Sum of Squares (GLS) to compare the base composition of sites that change between two species* [14, с. 10].

- тактика доповнення: *Public peering at IXPs seems to be the cheapest choice for ISPs to interchange any volume of data because they are only charged (if any) the IXPs' fees and the logistic's costs. In addition, by interconnecting to an IXP which has a national or even a local reach, data-packets with national or local origin and destination can remain at this level, avoiding long data transport for peering reasons* [20, с. 10].

- тактика «наведення прикладу». Типовими виразами цієї тактики виступають: *here is an example, let us illustrate, for example, for instance* та ін. Наведемо приклади: 1. *It is impossible for individuals to interact online without the assistance of one or more intermediaries. For instance, in the real world I can talk to my friends face to face ...* [15, с. 10]. 2. *Again, this design feature is not just a technical phenomenon, but also has far-ranging social implications. For example, if a network acts as a mere transport facility, it is less likely that points of control will emerge at the level of infrastructure, but rather at the endpoints, on the machines and devices of users and their access points to the internet* [17, с. 17].

- тактика пояснення. Наведемо приклад: *In programming, this strategy is often used in the following sense. One tries to divide the problem into two or more smaller, similar programs. If the division can be done, then the same process can be performed on the smaller problems. If the division can be done without too much effort (during execution), then an effective, efficient algorithm may have been developed* [13, с. 226].

Визначальною для текстів монографії є стратегія адресованості, оскільки «науковий текст є не тільки носієм інтелектуальної інформації, але і засобом наукового спілкування. Тому автор еталонного тексту, щоб його правильно зрозуміли, «будує» текст, орієнтуючись на читача і прагнучи передбачити його можливі реакції» [5, с. 100]. Стратегія адресованості більшою чи меншою мірою простежується на протязі всього тексту монографії. Вона реалізується у двох тактиках: контактоустановлюючій тактиці та тактиці привертання уваги читача.

Контактоустановлююча тактика направлена на встановлення та підтримання контакту з читачем, а також залучення його до участі у міркуваннях автора. Засобами розгортання контактоустановлюючої тактики можуть слугувати питально-відповідні комплекси, непрямі звернення-згадування читача та інші конструкції. Наведемо приклад: *Whether in principle that is a good or a bad thing is a moot point. When you provide a service that plays an ever-increasing role in the modern economy, you will be a particular beneficiary during periods of economic growth, but equally in recessionary times you will become in principle highly vulnerable as customers cut back on an ever-rising share of their discretionary spending.* [11, с.2].

Тактика привертання уваги читача реалізується за допомогою низки мовних одиниць та конструкцій, які у великому обсязі спеціальної наукової інформації,

що міститься у монографіях, слугують маркерами виділення найважливіших аспектів знання. Да таких одиниць та конструкцій належать наступні: *note, consider, without doubt, in fact, it is necessary to say, it is important to note, we want to emphasize* та ін. Наведемо приклади: 1. *It is important to note that the ability to utilize contracts is inherently limited to services that are in a position to require users to enter into contracts to accept their services* [15, с.11]. 2. *Often portrayed as a subset of the emerging online community culture, the technology-savvy geeks and hackers deserve special attention* [17, с. 12].

Використання у текстовому полотні наукової монографії «монологічного питання» дозволяє запросити читача до спільних роздумів. За допомогою даного типу питання автор актуалізує проблемну ситуацію і ніби то звертається до читача за порадою по вирішенню даної проблеми [9, с. 38]: *But what is the digital revolution and how can this be understood as an object of global governance?* [12, с. 12].

З стратегією адресованості тісно пов'язана й інша стратегія, яка застосовується в монографіях, – стратегія толерантності. Комунікативна ціль стратегії толерантності полягає в діалогічній взаємодії, орієнтації суб'єкта мовлення на співробітництво, взаємоповазі і взаєморозумінні по відношенню до адресата. Як ключова стратегія толерантність створюється в метакомунікативному плані англomовного наукового тексту сукупністю тактик: тактики діалогізації міркування, тактики погодження з думками інших авторів та визнання їх досягнень, тактики вираження вдячності. Кожна з тактик актуалізується в текстовому полотні за допомогою низки мовленнєвих ходів і засобів мови, направлених на вирішення певних аспектів комунікативної стратегії [10, с.11].

Тактика діалогізації є прагматичною основою стратегії толерантності, адже весь пізнавальний процес розглядається як діалог автора і читача, автора і опонента, автора і попередника, автора і сучасника та ін. Дана тактика оформлюється через номінацію читача, оцінні словосполучення, інклюзивне *we*, імперативні і питальні конструкції в контактоустановлюючій функції. Наведемо приклади деяких з них:

Інклюзивне *we*: *Since many of us are informed by movies, sound-bite media, and other unreliable sources, we are often poorly informed about what state-of-the art robots look like and what they can do right now* [18, с. 7].

Імперативні конструкції в контактоустановлюючій функції та згадування читача в якості третьої особи: *Let us return to program (14.3) for a moment. It has a pleasing symmetry, which is possible because of the non-determinism. If there is no reason to choose between $z:=x$ and $z:=y$ when $x=y$, one should not be forced to choose. Programming requires deep thinking, and we should be spared any unnecessary irritation* [13, с. 175].

Питальні конструкції в контактоустановлюючій функції: *Shifting is the expensive operation, so we try to change the data representation to make it less expensive. How can this be done, perhaps to eliminate the need for shifting altogether?* [13, с. 248].

Тактика погодження з думками інших авторів та визнання їх досягнень часто зустрічається в моногра-

фіях. Вона актуалізується такими конструкціями: *I appreciate the opinion, we agree with, that was a remarkable research, the advantage of this work is, this paper clarified some of the problems* та ін. Наприклад: *Boer (2001) also described the experience of observing client movement through the language used by client. ... Kincaid (1997) made a similar observation of being able to recognize the process students would go through if they were reflecting on actual interviewing skill practices as opposed to writing a reflection without actually completing the practice. These experiences are helping to define the relationships that take place online and are useful in articulating models, theories, and future research needs* [19, с. 13].

Тактика вираження вдячності іншим суб'єктам науки оформлюється оцінними лексемами, типу *grateful, thanks, helpful comments and criticism, inspiring discussions*, номінацією об'єкту вдячності *members of the research group, fellow scholars* та ін. [10, с.12]. Наприклад: *1) Andy provided guidance on this research and I am grateful for his support and inspiration* [20, с.

3]. *2) So many friends and colleagues have helped me over the years with this project that I know I'll omit someone if I try to list them all, but I'm going to do my best. Appologies if the list is necessarily incomplete, but for what it's worth, my heartfelt thanks go to: Professors Jessica Litman ...* [15, с. 6].

Отже, в основі будь-яких комунікативних стратегій і тактик лежить загальна інтенція мовця (автора, адресанта). Представлена типологія комунікативних стратегій і тактик англомовних монографій з інформаційних технологій дозволяє нам зробити висновок про те, що в даних творах вони націлені, перш за все, на презентацію і передачу спеціальних наукових знань адресату (читачу). Про це свідчить постійно застосовувана автором інформаційно-аргументуюча стратегія, яка реалізується у великій кількості комунікативних тактик. Адресант і адресат взаємодіють один з одним по комунікативній схемі «професіонал – професіонал». Ефективності комунікації сприяють також стратегії адресованості і толерантності, які створюють сприятливі умови для досягнення автором поставленої мети.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с. – (Серія «Альма-матер»).
- [2] Дотмурзієва З.С. Прагматика англоязычного художественного текста и проблемы прагматики его перевода: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / З.С. Дотмурзієва. – Пятигорск, 2006. – 20 с.
- [3] Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е. / О.С. Иссерс – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
- [4] Кашкин В.Б. Основы теории коммуникации : Краткий курс / В.Б. Кашкин. – Минск : Харвест; М. : АСТ : Восток–Запад, 2007. – 256 с. (Лингвистика и межкультурная коммуникация : золотая серия).
- [5] Котюрова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование : учеб. пособие / М.П. Котюрова, Е.А. Баженова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 280 с.
- [6] Макаров М.Л. Основы теории дискурса/ М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
- [7] Максимова Н.В. «Чужая речь» как коммуникативная стратегия: монография / Н.В. Максимова – М., 2005. – 315 с.
- [8] Олешков М.Ю. Моделирование коммуникативного процесса: монография / М.Ю. Олешков – Нижний Тагил, 2006. – 342 с.
- [9] Сафроненкова Е.Л. Гуманитарный научный текст как особый тип текста (на материале англоязычных научных текстов) / Е.Л. Сафроненкова // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Гуманитарные и общественные науки. – 2014. – №1(191). – с. 36-42.
- [10] Сафроненкова Е.Л. Лингво-культурная специфика научного текста (на материале англоязычных научно-теоретических текстов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Е.Л. Сафроненкова. – Санкт-Петербург, 2014. – 17 с.
- [11] Семенюк О.А., Парашук В.Ю. Основы теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О.А. Семенюк, В.Ю. Парашук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с. (Серія «Альма-матер»).
- [12] Шерстяных И.В. Теория речевых жанров: лекционно-практический курс для магистрантов / И.В. Шерстяных. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2014. – 546 с.

REFERENCES

- [1] Batsevych F.S. Introduction to linguistic pragmatics : textbook / F.S. Batsevych. – К. : PC "Academia", 2011. – 304 p. (Series "Alma-mater").
- [2] Dotmurzieva Z.S. Pragmatics of English language literary text and pragmatics problems of its translation: Abstract of thesis ... candidate of philolog. sciences: 10.02.20 "Comparative-historic, typologic and contrastive linguistics" / Z.S. Dotmurzieva. – Pyatigorsk, 2006. – 20 p.
- [3] Issers O.S. Communicative strategies and tactics of Russian speech. 5th Edition / O.S. Issers. – M.: Publ. House LKI, 2008. – 288 p.
- [4] Kashkin V.B. Basics of communication theory: Short course / V.B. Kashkin. – Minsk: Harvest; M.: AST : East – West, 2007. – 256 p. (Linguistics and intercultural communication: golden series).
- [5] Kotyurova M.P. The culture of scientific language: text and its editing: tutorial / M.P. Kotyurova, E.A. Bazhenova. 2nd edition. – M.: Flinta: Nauka, 2008. – 280 p.
- [6] Makarov M.L. Basics of discourse theory / M.L. Makarov. – M.: ITDGC "Gnozis", 2003. – 280 p.
- [7] Maksimova N.V. "Stranger speech" as a communicative strategy: monograph / N.V. Maksimova. – M.: 2005. – 315 p.
- [8] Oleshkov M.Y. The modeling of communicative process: monograph / M.Y. Oleshkov. – Nizhniy Tagil, 2006. – 342 p.
- [9] Safronenkova E.L. Humanitarian scientific text as a special type of the text (using English-language scientific texts as example) / E.L. Safronenkova // Scientific and technical bulletin SPSPU. Humanitarian and social sciences. – 2014. – №1 (191). – p. 36 – 42.
- [10] Safronenkova E.L. Lingvo-cultural specifics of scientific text (using English-language scientific and theoretic texts): Abstract of thesis ... candidate of philolog. sciences: 10.02.20 "Germanic languages" / E.L. Safronenkova. – Saint-Petersburg, 2014. – 17 p.
- [11] Semeniuk O.A., Paraschuk V.Y. Basics of linguistic communication theory: tutorial / O.A. Semeniuk, V.Y. Paraschuk. – K.: Publ.House "Akademia", 2010. – 240 p. (Series "Alma-mater").
- [12] Sherstyanyh I.V. The theory of speech genres: lecture-practical course for masters / I.V. Sherstyanyh, 2nd edition. –

М.: FLINTA: Nauka, 2014. – 546 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- [1] Curwen P., Whalley J. Mobile telecommunications networks / Peter Curwen, Jason Whalley. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2014. – 336 p.
- [2] Flyverbom M. The power of networks / Mikkel Flyverbom. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2011. – 201 p.
- [3] Gries D. The science of programming / David Gries. – New York: Springer-Verlag New York Inc., 1981. – 366 p.
- [4] Gries D., Schneider F.B. Monographs in Computer Science / David Gries, Fred B. Schneider. – New York: Springer, 2008. – 60 p.
- [5] Lipton J. Rethinking cyberlaw / Jacqueline Lipton. – Cheltenham, UK, 2015. – 163 p.
- [6] Research handbook on digital transformations. Edited by F. Xavier Olleros and Majlinda Zhegu. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. – 461 p.
- [7] Research handbook on governance of the Internet. Edited by Ian Brown. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2013. – 499 p.
- [8] Robot law. Edited by Ryan Calo, A. Michael Froomkin, Ian Kerr – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. – 401 p.
- [9] Technology in Human Services: Using Technology to Improve Quality of Life. Edited by Kincaid S. – Chicago, Illinois: Council for Standards in Human Service Education, 2004. – 50 p.
- [10]Tranos E. The geography of the Internet / Emmanouil Tranos. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2013. – 241 p.

The typology of communicative strategies and tactics within the scope of text pragmatics (using English-language monographs on Information Technologies as example)

I. H. Kozubska

Abstract: The typology of communicative strategies and tactics within the scope of text pragmatics of English-language monographs on Information Technologies is presented in this article. The author clarifies the notion of communicative strategy and tactics, defines and describes strategies, tactics and linguistic means of their realisation in monographs. It was concluded that communicative strategies and tactics in monographs on Information Technologies are aimed at presentation and transfer of special scientific knowledge to the reader. The main strategy here is informative-argumentative strategy which is realized by many tactics. The effectiveness of communication is also obtained by the strategies of addressing and tolerance.

Keywords: text pragmatics, communicative strategy, communicative tactics, informative-argumentative strategy, strategy of addressing, strategy of tolerance.

Типология коммуникативных стратегий и тактик в пределах прагматики текста (на материале англоязычных монографий по информационным технологиям)

И. Г. Козубская

Анотация: В статье представлено типологию коммуникативных стратегий и тактик в пределах прагматики текстов англоязычных монографий по информационным технологиям. Автор выясняет понятие коммуникативной стратегии и тактики, определяет и описывает стратегии, тактики, а также языковые средства их реализации в монографиях. Сделано вывод, что коммуникативные стратегии и тактики в монографиях по информационным технологиям нацелены на презентацию и передачу специальных научных знаний читателю. Самой главной здесь выступает информационно-аргументирующая стратегия, которая реализуется большим количеством коммуникативных тактик. Эффективности коммуникации способствуют также описанные стратегии адресованности и толерантности.

Ключевые слова: прагматика текста, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, информационно-аргументирующая стратегия, стратегия адресованности, стратегия толерантности.

Бінарність «центр – околиця»: середньовічне місто у творчості Павла Загребельного

Т. В. Літвинчук

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: tajisa.litvynchuk@ukr.net

Paper received 27.07.17; Accepted for publication 05.08.17.

Анотація. Статтю присвячено вивченню функціонування бінарності «центр – околиця» середньовічного міста в історичних романах П.Загребельного. На прикладі тріади «замок – храм – ринок» (за Б.Марковим) підкреслюється як фактичне/ умовне розмежування міського простору від околиць, наслідком якого є їх соціокультурна різношаровість, відмінність економічної структури, релігійної свідомості тощо, так і їх співіснування. Визначено окремі унікальні принципи сприйняття і відтворення міської дійсності у творах автора, що притаманні давньоруській свідомості і є відмінними від традиційних для світової культури.

Ключові слова: середньовічне місто, П.Загребельний, бінарність, центр – околиця, міждисциплінарність.

Вступ. Переосмислення теорії суспільно-історичного та культурного розвитку держави, що відповідає викликам сьогодення, передбачає зосередження уваги дослідників на феномені міста сучасного періоду загалом й етапах його становлення зокрема. Додатково до сучасних зарубіжних й вітчизняних філософських, історичних, соціокультурних, літературознавчих тощо студій набуває актуальності питання комплексного підходу при осмисленні реалізації та інтерпретації міського простору у авторських текстах. Це зумовлюється також вимогою часу – студіювання міського дискурсу у художній літературі не видається повноцінним без залучення знань історичного, економічного, соціокультурного, семіотичного тощо напрямів світової та вітчизняної науки, що дає змогу й продукує необхідність використовувати здобутки теоретиків міста з інших дисциплін для досягнення бінарності «центр – околиця» середньовічного міста у творчості П. Загребельного.

Короткий огляд публікацій за темою. Принципи функціонування топосу середньовічного міста та спосіб його інтерпретації представлені цілісними науковими роботами й окремими студіями вітчизняних і зарубіжних дослідників (В. Назарець, І. Вихор, Ф. Штейнбук, В. Прокоф'єва, Т. Субботіна та інші). Дослідження дискурсу міста, соціальних відносин у його межах, принципів організації міського простору широко представлене у соціології (З. Бауман, Е. Соія, Д. Локтіонова та інші), урбаністиці, включаючи регіональну й історичну (Дж. Джекобс, Т. Возняк, Я. Верменич та інші), філософії й культурології (М. Карповець, Г. Фесенко, В. Горський та інші), літературознавців (А. Степанова, В. Фоменко, О. Кискін та інші). Тема Києва як предмету міждисциплінарного дослідження представлена збірником наукових праць «Образ міста в контексті історії, філософії, культури: киевознавчі студії». Творчість П. Загребельного та окремі її аспекти ставали предметом вивчення С. Нестерук, Н. Санакоєвої, В.Ю. Сікорської, та інших.

Метою статті є вивчення й осмислення бінарності «центр – околиця» середньовічного міста та її авторської інтерпретації у творчості П.Загребельного.

Матеріали і методи. Основою дослідження авторської інтерпретації бінарності «центр – околиця» урбаністичного простору стали системний аналіз, поєднання порівняльно-історичного, типологічного та

зіставно-стилістичного методів.

Результати і їх обговорення. Функціонування міста і його простору залежно від історичного періоду передбачає визначення відмінностей центральної та периферійної зон (включаючи околиці й передмістя). Йдеться зокрема не лише про окремі топографічні особливості міста, що є своєрідними маркерами місцевості (за В. Фоменко), переважно центральної по відношенню до його околиць, але й також економічних принципів функціонування міста, його інституцій, соціальної та культурної складових, що відрізняються від околиць міста на відміну від міста сучасного (за Е. Амін і Н. Тріфт).

Принципи розмежування центральних та периферійних поселень в економічному аспекті (сфера впливу у формі правильного шестикутника) частково ставали предметом дослідження В. Крісталлера («Центральні місця в Південній Німеччині»), який вказував на існування розриву між місцем створення продукту (центральні місця, місця виробництва) та місцем його споживання як наслідок розвитку товарного господарства [20]. Аналогічно до складності розмежування міста та територій, що його оточують (за В. Крісталлером), М. Ямпольський і М. Карповець підкреслюють довільність існування центру як такого, що визначається підкреслено геометричною правильністю [12, с.70].

Подібно до цього відбувається й розмежування центральної та периферійної зон середньовічного міста (ближній і дальній простір за А. Ястребицькою), яке підкріплюється існуванням відмінних смислових соціальних комунікацій, соціо- та історико-культурних передумов тощо. З поглядом Г.У. Гумбрехта, який зауважував, що «можливо, периферія протиставляється центру лише через враження, що в центрі повсякчас присутніми є різноманітні явища, думки й погляди, а в різних точках периферії їх значна частина відсутня, принаймні тимчасово [...] контраст між центром і периферією – ідея стійка, що символізує географічну [...] між цими двома осередками» [6, с.386] дискутує М. Карповець, підкреслюючи також їх фізичну відмінність, соціокультурний і історичний вимір «в процесі інтеграції людиною», акцентуючи увагу на вагомості не стільки місця центру, скільки його сенсу [12, с.84]. На смисловій, а не лише на фізично обумовленій локальності околиці

(периферії) як частини міського простору наголошує й Т. Возняк, адже центр міста позиціонується дослідником як «згустки сенсів, які взаємодіють між собою (як з ними, так і поміж себе), що породжують інші сенси, їхні обертони» [4]. Антропологічний підхід до вивчення урбаністичного простору, визначення людини М. Карповцем як «єдиного носія смислового вмісту світу» вслід за твердженнями К.-Г. Юнга, М. Еліаде, К.-Л. Стросса про домінування антропологічної розбудови світу передбачає існування одного центру міста, що може змінювати своє місце відповідно до культурно-історичних передумов і визначатися міфологічними передумовами [12, с.85]. Апелюючи до тези В.У. Джервіса про розміщення релігійного/ політичного центру певної країни, релігії в ядрі картини світу, дослідник підкреслює топографічну цілісність міста, що формується як співіснування сакрального й профанного у контексті визначення центру й периферії й довільність у наділенні центру сакральним змістом, що зумовлюється динамічністю встановлення подібних зв'язків міського простору, а тому втратою меж між приватним і загальним, сакральним і профанним [12, с.87].

Осягнення міського середньовічного простору у літературознавстві має виходити за межі традиційно сформованого іншими дисциплінами стереотипу щодо його функціонування виключно як економічного центру, що не пов'язаний з політичним устроєм країни (М. Вебер), політичного й економічного осередку (Р. Барлетт), такого, що має виразно торговельно-ремісничий (А. Ястребицька), військово-феодалний, релігійний (І. Данилова) характер, зосереджуючись на вивченні міста як цілісного утворення в романах П. Загребельного, в яких реалізуються різні аспекти й способи функціонування тріади середньовічного міста «замок – храм – ринок» (за Б. Марковим): топографія, економічні, релігійні, соціокультурні й історіософські аспекти урбаністичного простору, природа й емоційно-оцінні знання, що доповнюють узагальненість топосу середньовічного міста тощо.

Ведучи мову про структуру середньовічного Києва, що найбільш повно представлений у романах П. Загребельного, визначення його центру й околиць, маємо звернутись до принципів традиційного для давньоруського містобудування: виокремлення «дитинця» (найстаріша частина міста, укріплена стінами, валами й ровами й представлена княжими, боярськими дворами), «окольного граду» (оточена потужнішими ніж «дитинець» укріпленнями його зовнішньої території, що включає в себе церкви, монастирі, торговельний майдан й поселення переважно ремісників, простого люду за П. Толочком), «околиць» (ремісничі, іноді торговельні поселення, що могли мати власні укріплення) [11, с.636]. «Дитинець» і «острог», як і властиво середньовічним містам, розміщуються на підвищенні, що зумовлено як їх важко доступністю і природною захищеністю при ворожих набігах (І. Данилова), так і метафізичним значенням – збирання простору навколо центру.

Опираючись на літературні, вітчизняні й зарубіжні дослідницькі матеріали, літописну спадщину, П. Загребельний зображує дитинець і острог давньоруської столиці, попри існування можливих оборон-

них укріплень між ними, як органічне ціле, на якому увага автора зосереджується найбільше при відображенні Верхнього Києва («князівській Горі» й території, що є дотичними до неї) і його лімінальності з міським життям Києва Нижнього. Попри фактичне відмежування останнього (Нижній Київ існував як ремісничі поселення, слободи тощо) між ними зберігався тісний функціональний зв'язок: за міськими мурами знаходились території, які перебували у віданні міської влади і його мешканців [3; 16]. Водночас спостерігається й соціальна диференціація міста – розмежування осіб, які мають право перебувати у певному місці у будь-який час доби від тих, хто набуває таке право за визначених задалегідь умов, наслідком чого є соціокультурна різношаровість центру й околиці, формування полярних субкультур: великих, «сильних мужів», що є уособленням центральної частини Києва і простоліду (Поділ, навколишні слободи тощо), що в критичних ситуаціях формує масу («...дарів не виносили, не просили обгородити валом і їхні хижі [...], та й почувався чоловік поза валами якось вільніше, легше дихалося, коли ти був далі од князя, а князь – од тебе [8, с.488]).

Перебираючи на себе традиції функціонування середньовічного європейського міста, Київ XI – XII ст., за П. Загребельним, залишається відкритим до змін (розширює свої межі, підтримує зв'язок із соціокультурним й економічним життям міста), відмежовуючись від околиць як номінально, так і цілком умовно. Йдеться про традиційне відчинення/ закриття міських брам, що свідчило про припинення торговища ввечері і обов'язкове звільнення міста від купців до наступного ранку: «Виїхали з Києва і вїхали в Київ. Бо ні вали, ні брами [...] ще не були кінцем великого города, він продовжувався й тут, *унизу*, починався одразу ж за брамою [...] з десятками, а то й сотнями возів, які скупчилися перед брамою, чекаючи тої години, коли пущено буде їх на київські торговиці» [10, с.289-290]. Відображення такого ритму міського життя, його соціокультурного розмежування повною мірою відповідало вимогам відтворення історичної дійсності, що (за Ф. Тренкле) унеможливило потрапляння туди зайшлих мандрівників, злочинців тощо [21, с.33]. На умовне відмежування околиць Києва від його центральної частини вказує існування лімінальних зон: ворота, брами як перехід з одного соціокультурного виміру буття в інший, в тому числі у повсякденному житті, своєрідне подолання бар'єру Про наперед визначену, піднесену значимість функціонування вказує одночасне їх відкриття у всіх частинах міста під час найважливіших історичних подій: «Дуліб з Іваницею зійшли по Боричевому узвозу вже по тому, як відчинено було всі брами Києва [10, с.372], «...Євпраксія проходила через Золоті ворота [...] позаду вже починав виходити з города обоз – одна половина з Золотих воріт, друга з Жидівських...» [9, с.10] тощо.

Реалізація принципів відтворення киеворуського ринку (у П. Загребельного – торговища, Бабиного торжка) є невід'ємною, традиційною складовою середньовічного міста і базується на рівні соціокультурної зумовленості, доповнюючись емоційними знаннями й відчуттями: локального відтворення дійсності, своєри-

дної ініціації, обов'язкової для середньовічного містянина («Вони то задихалися від нестерпної тісняви, від випарів мокрого брудного одягу [...], то їм хотілося зануритися ще глибше в дике людське нуртовище, і вони кидалися туди стрімголов, як у воду... [8, с.88]»). Услід за середньовічним характером сприйняття міського простору (за В. Глазичевим), зокрема торговища, П. Загребельний репрезентує його шляхом відтворення переважно на звуковому і запаховому рівні («Тіснява, крик, кінське іржання, рипіння возів, погуки озброєних верхівців, [...] запахи скорі й меду, заморські пахощі й запаморочливий дух свіжої смаженини... [8, с.97]) у той час, коли околиці міста – на зоровому і звуковому («зближували там і там вогні, чулися людські перегуки й перемови, готувало полум'я в печах, роздмухувалися горни в кузнях [...] лопотіли залубеніми бичачими шкірами кожум'яки...» [10, с.290]).

Місце храму у П. Загребельного частково відрізняється від традиційного у європейській історіографії і культурології. Так, ведучи мову про європейське Середньовіччя, Гейзінга вказував на наскрізну релігійність середньовічної культури, що виникала загроза зникнення межі між земним і духовним, переконував, що «життя було проникнуте релігією до такого міри, що виникала постійна загроза зникнення відстані між земним і духовним [...] у святі миті все в повсякденному житті присвячується вищому [...] священне весь час розчиняється в повсякденному через неминуче змішання з буденним» [18, с.43]. Натомість у творах П. Загребельного цілком виправдано достатньо велика увага приділяється співіснуванню язичництва і християнства (двовір'я), що є наслідком відтворення життя міста століть, наступних після прийняття нової віри, яка не змогла одразу бути прийнятою на всіх соціальних рівнях, і є специфічною рисою давньоруської релігійної свідомості. Відтак реалізація релігійної складової, храму, у творчості автора знаходить відображення на узагальненому (концепція християнської віри) і предметному (локус святині у романі «Диво») рівнях.

Якщо Ярослав Мудрий у творах П. Загребельного представлений як князь, залюблений у книги, який намагається бути послідовним у введенні нової для Київської Русі віри («...намагався урівноважити нове, чуже з старим, своїм, але нічого не виходило, старе бунтувалося, нове часто йшло всупереч з видимою потребою [...] хотів вивести Русь на широкі простори світу, але бачив водночас, що розгублює багато свого, рідного, без чого в світі показуватися нема ні потреби, ні слави [8, с.517]), що так чи інакше має безпосередній зв'язок з політичними переконаннями, то Нижній Київ не готовий до кардинальних, рішучих змін й засуджує такі нововведення, вважаючи зведення святинь нової віри затратним для них самих, а знищення того, у що вірили їхні предки, посяганням на духовні цінності («Отець твій палив наші храми, а богів кидали в озера й ріки, щоб спливли за водою. Та вони не спливли [...], виринуть і знов запанує рідна рідизна, затям собі, князю. Все можна змінити [...] та душу народів не виймеш, не вставиш йому іншу, чужу. Не вдалося це зробити князеві Володимирі, не вдасться й тобі» [8, с.483]). Автор на індивідуальному рівні окре-

мих героїв показує подвійність ставлення до нової віри, прагнення зберегти елементи власного світогляду, що, за Н. Санакоєвою, має безпосереднє відношення до витоків мистецтва [15, с.6]

Ведучи мову про неоднорідність міського простору (за В. Глазичевим), можемо говорити про накладання однієї традиції на іншу внаслідок як їх цілковитого співіснування, так й окремих її відбитків, що призводить до формування міського простору з різними ієрархічними рівнями. Це реалізується у предметному, конкретному відображенні храму, включаючи його елементи інтерсеmiotичного коду, князівському прагненні розширювати зону сакрального, що виходитиме за межі Верхнього Києва: помешкання для Шуйці, що згодом переросте у монастир, безпосереднє місце зведення Софії: «...на полі за городом, де надумав спорудити церкву найбільшу й найславнішу [...]. Не годилося, щоб храм височів отак за городом, у самотині, храмові завжди потрібне достойне обрамлення [...]. Та й тісний уже став Володимирів город...» [8, с.487]. Зазначене розміщення Софії у романі «Диво», що переважно не властиве для середньовічного міста (традиційно храм формує центральну частину міста, а не знаходиться на його околицях) підкреслює можливість сакрального не обмежуватись окремими топографічними умовами, займаючи центральну зону міста, але й перебувати поза її межами, організовуючи простір навколо себе за принципом «просторово-сакрального стягнення [...] як простір храму до його вівтаря» [7, с.20]

Подібним до визначення способу функціонування сакрального і профанного у центральній частині Києва і його околицях, можливості першого розширювати свої зони впливу, є розмежування принципів реалізації локусів адміністративно-правових елементів державного устрою – замкових комплексів (у П. Загребельного – княжих дворів), що є відмінними за свою первинністю і вторинністю. Дослідники (Я. Верменич, П. Толочко) сходяться на тому, що для давньоруського міста традиційним було існування паростків самоуправління і саморегуляції (розвиток системи міст). Якщо для європейських середньовічних міст притаманним було зосередження влади у корпораціях гільдій і цехів (включаючи також й економічну діяльність монастирів), окремих феодалів, а суспільна стратифікація сприяла формуванню власних судів, привілеїв і корпорацій, то літописні зводи Київської Русі регламентують такі повноваження у руках князів, адміністративно-політичне управління яких здійснювалося на основі первісних звичаїв, що згодом трансформувались у норми звичаєвого права формального характеру.

Прикметним у цьому випадку мало би бути зосередження уваги П. Загребельного на відтворенні середньовічного княжого двору і його елементів, що мають символізувати розкіш, красу і владу. Втім автор схиляється до обмеження локального відтворення князівських дворів, замінюючи їх лексемою «палати», при формуванні підкреслено піднесеності і визначальності означеного місця: «...завжди, коли виникала потреба когось вислухати, кликав його до себе в *палати*, слухав, з вирішенням своїм не квапився, лишався для співрозмовника загадковим, а отже — мудрим» [8,

с.592]. У такий спосіб відбувається не лише інтерпретація традиційного для середньовічної історіософії принципу образотворення правителя (відхід від монументальності, офіційності, визначеної його ідеалізації, переосмислення корелятивних зв'язків із набором усталених князівських чеснот тощо), але й переосмислення визначеності ролі замку, що покликаний уособлювати місце прийняття рішень правлячою елітою, її безпосередню всеприсутність. Йдеться про метафоричність міського простору, зокрема його центральної частини, що не обмежувалась виключно князівськими палатами, а поширювалась й на територію дитинця й острога («...почувався незалежним отут, де кінчався Київ, де кінчалася влада, що нею напханий був город по саме нікуди...» [10, с.45], «...нікому, отам на Горі не вірте. Там одні підкуплені Ізяславом, другі – Ольговичами, треті Юрієм Довгою Рукою, четверті підкуплені всіма зразу, ці найгірші вони просто мовчать. Трьом речам треба вірити: приятелям, Києву і правді» [10, с. 47]), що формує собою здатність виходити за межі центрального на периферію (околиці, передмістя), залишаючи за собою відповідні позиції (княжий двір, що знаходиться за межами центральної частини Києва), продовжуючи виконувати державотворчу функцію.

Висновки. Центр і околиця у середньовічному місті у творчості П. Загребельного є бінарними елементами, що продукують і ретранслюють різні соціокультурні, релігійні й економічні коди. Послугуючись знаннями і досвідом суміжних дисциплін, вдається простежити своєрідність функціонування давньоруського міста і його репрезентацію у художній літературі як спробу осмислення характерної для середньовічної

традиції тріади «ринок – храм – замок». У творчості П. Загребельного середньовічний центр і околиця, попри їх фактичне розмежування, продовжують співіснувати, перебуваючи у тісному зв'язку із соціальною стратифікацією, економічними відносинами, релігією. Слідуючи за традиційним для Середньовіччя способами сприйняття дійсності (звукові, емоційно-оцінні тощо), ініціативі містян, автор відтворює лімінальність зон центру й периферії, її як піднесено урочисте значення, так і фактичну соціокультурну, економічну стратифікацію, що найбільш повно репрезентується при відтворенні локусу ринку. Визначаючи роль і місце сакрального у середньовічному Києві, П. Загребельний акцентує увагу як на узагальнених, притаманних світовій культурі принципах його розміщення (міський простір формується навколо собору, що визначається здатністю розширювати межі впливу внаслідок виходу за межі центрального), так і репрезентує унікальне для давньоруської культури явище співіснування язичництва і християнства, що має безпосередній зв'язок із соціальними рівнями міста. Уособлення князівської влади у середньовічному місті у творчості П. Загребельного не обмежується відтворенням локусу князівського двору (центрального Києва), палат тощо а, метафоризуючись, переноситься на весь Верхній Київ, справедливо номінований «Гора». Таким чином, у творчості П. Загребельного зумовленість існування бінарності «центр – околиця» є історично й культурно визначеною, такою, що має безпосередні відношення до економічного й соціального життя міста, його філософії і природи існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амин Э., Трифт Н. Внятность повседневного города. Пер. с англ. С. Баньковской/ АминЭш, Трифт Найгель // Логос. – 2002. – № 3 (34). – С. 1 – 25
2. Барлетт Р. Становление Европы. Экспансия, колонизация, изменения в сфере культуры. 950-1350 гг. – 2007. – 432с.
3. Верменич Я. Исторична урбаністика в Україні: теорія містознавства методика літочислення. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 306 с.
4. Возняк Т. Феномен міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/misto/phenomen_mista.htm
5. Глазычев В.Л. Изменения в культуре города: проблемы и парадоксы [Електронний ресурс][Текст]/ В.Л. Глазычев. – Режим доступу до джерела: http://www.glazychev.ru/habitations&cities/1998_izmenenia_v_culture_goroda.htm
6. Гумбрехт Х.У. В 1926 году: на острове времени [Текст] / Х.У. Гумбрехт. –М.: Новое литературное обозрение, 2005. – С.386
7. Данилова И.Е. Итальянский город XV века: реальность, миф, образ. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 129 л.
8. Загребельний П.А. Диво: Роман. – К.: Дніпро, 1982. – 623 с.
9. Загребельний П.А. Євпраксія //Загребельний П.А. Твори у 6 т. – Т.4. – К.: Дніпро, 1980. – с. 5 – 269
10. Загребельний П.А. Смерть у Києві // Загребельний П.А. Твори у 6 т. – Т.3. – К.: Дніпро, 1980. – с. 5 – 430
11. Історія української культури / За заг. ред. І.Крип'якевича. Т.1. – К. 2001. – 656 с.
12. Карповець М. Місто як світ людського буття: монографія / М. Карповець. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 258 с.
13. Марков Б.В. Храм и рынок. Человек в пространстве. – СПб: Алетейя. – 1999. – 296 с.
14. Образ міста в контексті історії, філософії, культури: Кієвознавчі читання. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 200 с.
15. Санакоєва Н.Д. Еволюція етнопсихологічної концепції особистості у прозі П. Загребельного: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Н.Д. Санакоєва; Дніпропетр. нац. ун-т.– Д., 2006. – 20 с.
16. Толочко П. Древнерусский феодальный город. – К., 1989. – С. 164
17. Фоменко В. Г. Українська урбаністична проза ХХ століття: еволюція, проблематика, поетика: дис. доктора філол. наук: (10.01.01 – українська література). – К.: 2008. – 245 с.
18. Хейзинга Й. Осень Средневековья. Соч. в 3-х тт. Т. 1. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – 416 с.
19. Ястребицкая А.Л. Средневековая культура и город в новой исторической науке. М.: 1995. – 416 с.
20. Kristaller W. Die zentralen Orte in Süddeutschland / Kristaller W. // Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischer Funktion. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1980; (Repr. d. Ausg. Jena 1933)
21. Trenkle Friedrich Die Stadt zwischen Mittelalter und Neuzeit am Beispiel von Florenz // Journal of New Frontiers in Spatial Concepts KIT Scientific Publishing. – Volume 3(2011). – S. 27– 39

REFERENCES

1. Amin E., Trift N. Intelligibility of the daily city. Translated from English by S. Bankovsky / Amin Esh, Trift Nayhel' // Lohos. – 2002. – No. 3 (34). – P. 1 – 25
2. Barlett R. The making of Europe. Conquest, colonization and cultural change. 950.–1350. – 2007.–432 p.
3. Vermenych Ya. Historical urbanistics in Ukraine: the theory of city studies and the methodology of chronology. - K.: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011. – 306 p.
4. Vozniak T. The phenomenon of the city [Electronic resource]. – Available at: http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/misto/phenomen_mista.htm
5. Hlazychev V. L. Changes in the city's culture: problems and paradoxes [Electronic resource] [Text] / V. L. Hlazychev. – Available at: http://www.glazychev.ru/habitations&cities/1998_izmenenia_v_culture_goroda.htm
6. Humbrecht Kh.U. In 1926: on the island of time [Text] / Kh.U. Humbrecht. – M.: New literary review, 2005. – P.386
7. Danilova I.E. Italian city of the XV century: reality, myth, image. - Moscow: Rossiysk. State. Humanit. Univ., 2000. - 129 liters.
8. Zagrebelny P.A. Divo: Roman.– K.: Dnipro, 1982 – 623 p.
9. Zagrebelny PA Eupraxia Zagrebelnyj P.A. Works in 6 tons - T.4. - K.: Dnepr, 1980. - p. 5 - 269
10. Zagrebelny PA Death in Kiev // Zagrebelnyj P.A. Works in 6 t. - T.3. - K.: Dnepr, 1980. - p. 5 - 430
11. The history of Ukrainian culture / Under the general editorship of I. Krypjakevych. Vol.1. – K. 2002. – 656 p.
12. Karpovets M. City as the world of human being: Monograph / M. Karpovets. – Ostroh: Publishing House of the National University «Ostroh Academy», 2014. – 258 p.
13. Markov B.V. Temple and market. Man in space. - St. Petersburg: Aleteya. - 1999. - 296 p.
14. The image of the city in the context of history, philosophy and culture: Kyiv reading. – K.: PARAPAN, 2005. – 200 p.
15. Sanakoyeva N.D. Evolution of the ethnopsychological concept of the personality in the prose of P. Zahrebelnyy: author's abstract of the candidate of philological sciences: 10.01.01 / N.D. Sanakoyeva; Dnipropetrovsk National University. – D, 2006. – 20 p.
16. Tolochko P. The Old Russian feudal city. – K., 1989. – P. 164
17. Fomenko V.G. Ukrainian urban prose of the twentieth century: evolution, problems, poetics: dissertation of the doctor of philological sciences: (10.01.01 – Ukrainian literature). – K.: 2008. – 245 p.
18. Heisinga J. Autumn of the Middle Ages. Works in 3 volumes. Vol. 1. – M.: Publishing group «Progress» – "Culture", 1995. – 416 p.
19. Yastrebitskaya A.L. Medieval culture and the city in a new historical science. M.: 1995. – 416 p.

Binarity "the centre - the outskirts": a medieval city in the oeuvres of Pavlo Zahrebelnyy

T. V. Litvynchuk

Annotation. The article is devoted to the study of the functioning of the binarium "the center - the outskirts" of the medieval city in the historical novels of P. Zagrebelny. On the example of the triad, the "castle-temple-market" (according to B. Markov) is emphasized as the actual / conditional delimitation of urban space from the outskirts, which results in their sociocultural diversity, the difference in economic structure, religious consciousness, etc. and also their coexistence. Some unique principles of perception and reproduction of urban reality in the writings of the author, which are inherent in the Old Russian consciousness and are different from the traditional ones for the world culture, are determined.

Keywords: *medieval city, P. Zagrebelny, binary, center - outskirts, interdisciplinary.*

Бинарность «центр – окраина»: средневековый город в творчестве Павла Загребельного

Т. В. Литвинчук

Анотация. Статья посвящена изучению функционирования бинарности «центр – окраина» средневекового города в исторических романах П. Загребельного. На примере триады «замок – храм – рынок» подчеркивается как фактическое/ условное разграничение городского пространства от окраин, последствием которого является их социокультурная разношаровость, отличие экономической структуры, религиозного сознания и т.д. так и их сосуществованием. Определены отдельные уникальные принципы восприятия и воспроизведения городской действительности в произведениях автора, которые свойственны давнерусскому сознанию и отличаются от традиционных для мировой культуры.

Ключевые слова: *средневековый город, П. Загребельный, бинарность, центр – окраина, междисциплинарность.*

The use of metaphor in evaluative utterances

T. Myroniuk

Research and Educational Center for Foreign Languages, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: boboshko.tanya@gmail.com

Paper received 21.08.17; Accepted for publication 28.08.17.

Abstract. The present article studies the role of conceptual metaphor in evaluative utterances chosen from modern English fiction. In that connection, the author singles out typical conceptual metaphors in proper and manipulative evaluative utterances and considers their examples. The research concludes that conceptual metaphors make proper evaluative utterances more expressive, vivid and creative, thus, attracting an interlocutor's intention. As for manipulative evaluative utterances, the metaphors contained in them help to achieve quicker and greater influence on the interlocutor.

Keywords: *metaphor, conceptual metaphor, evaluation, evaluative utterance, fiction.*

Introduction. The category of evaluation is significant in every sphere of our life. We evaluate others and are evaluated in accordance with our deeds and words. From a linguistic point of view, an evaluative utterance is a speech act containing evaluative units at speech levels. Typically, these evaluative units convey positive, negative, or ambivalent speaker's attitude to the message content [12].

It should be noted that we quite often use metaphors to emphasize and individualize our evaluation of a person, an object, or a phenomenon. In their seminal paper on conceptual metaphor, G. Lakoff and M. Johnson claimed that "the essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another" [7]. In this regard, the following quote of a well-known playwright is a great example indicating a high frequency of both metaphor and evaluation in our everyday life. "The only man who behaves sensibly is my tailor; he takes my measurements anew every time he sees me, while all the rest *go on with their old measurements and expect me to fit them*" (George Bernard Shaw).

A brief review of publications on the subject. There is a considerable amount of literature on semantic and structural-semantic [1; 10; 12; 15], pragmatic [3; 5] as well as cognitive [12; 14] aspects of evaluative utterances. Several studies [5; 11; 12] suggested studying verbal and nonverbal evaluative means. In our preceding research [3], we determined the following typical means of evaluative utterances: the use of descriptive and conventional estimative lexemes, the employment of imagery, modality markers, the introduction of implicit information, the regulation of the utterance length, the use of (de)intensifiers, constructions of subjective opinion, filler words, etc.

Metaphors are attracting interest in a variety of academic disciplines, including psychology, linguistics, philosophy, cognitive science, literature, education, music, and law. Most linguistic studies address metaphor identification, understanding, and processing, the relationship between embodiment and metaphor, the role of metaphor in different types of discourse, the corpus linguistic study of metaphor, the embeddedness of metaphor in cultural context, metaphor in foreign language teaching [4; 6].

However, little is known about metaphor as an important means for expressing an evaluative attitude. There is no general agreement as to the correlation between metaphor and evaluation. On the one hand, this relation should answer the question about the behaviour of evaluative words in metaphorical statements. On the other hand,

it concerns the issue of how metaphorical statements acquire evaluative meaning and the rules of this process [14].

The **scientific relevance** of this paper is based on the opinion that metaphor is not just a figure of speech, but our thoughts are also metaphorical. Thus, metaphors as linguistic expressions are possible precisely because there are metaphors in a person's conceptual system [7]. In this article, we **aim** to determine the role of conceptual metaphor in evaluative utterances chosen from modern English fiction. To achieve this aim, we need to single out typical conceptual metaphors in evaluative utterances and analyze their examples.

The rest of the article is organised as follows. We first describe the empirical material, determine the theoretical background and methods of the research. Then we follow by presenting our findings and testing them against representative samples chosen from modern fiction. Finally, we offer some concluding remarks and suggestions for further studies.

Materials and methods. To carry out our research, we used the language material selected from modern American and British fiction. An overall number of such novels is 30, or about 11 000 pages. For our analysis, we chose 3400 dialogues containing evaluative utterances.

The investigation was conducted within the framework of pragmalinguistics. It considers the language in action, in the process of functioning [2; 13]. We also used the principles of the theory of conceptual metaphor developed by G. Lakoff and M. Johnson. This theory suggests that our conceptual system is fundamentally metaphorical. It also treats a conceptual metaphor as the one consisting of a source and a target domain. The source domain is typically more concrete, structured, and comprehensible to the senses, while the target domain is usually more abstract and less structured [7; 8]. If we consider the above-mentioned quote of G.B. Shaw, we may single out a conceptual metaphor EVALUATION IS MEASUREMENT. Here MEASUREMENT is the source domain that is more comprehensible because it denotes the quantity of the object. On the other hand, EVALUATION is the target domain that is less accessible as it denotes the quality of the object.

This study involved a variety of methods. First, selective, descriptive methods and content analysis were used to sample dialogues and identify evaluative utterances in general and those containing metaphors in particular. Second, a pragmatic analysis allowed us to address a typology of evaluative utterances. Third, a concept analy-

sis of the empirical material specified typical conceptual metaphors peculiar of evaluative utterances in modern English fiction.

Results and discussion. To achieve the aim of the study, we used a pragmatic typology of evaluative utterances developed in our preceding research [3]. According to that typology, evaluative utterances may express the speaker's attitude to the interlocutor or another person, some phenomenon, or object. They may also exert manipulative influence on the interlocutor. Thus, we distinguished proper and manipulative evaluative utterances. Proper evaluative utterances represent a direct, open expression of the speaker's attitude to the object of evaluation, whereas manipulative evaluative utterances express evaluation for the purpose of indirect influence on a person's cognitive, emotional, and behavioural spheres of life.

Within proper evaluative utterances, we singled out rational, emotional, logical, social, ethical, aesthetic, sensory, and quantitative types. The pragmatic sense of a rational evaluative utterance lies in characterizing practical consequences, effectiveness and correspondence to the norm; emotional – representing an affective attitude regardless of real characteristics; logical – creating the author's view of the communicative situation; social – emphasizing the evaluation of both professional and social values and conventions; ethical – presenting the evaluation of moral qualities and behaviour; aesthetic – evaluating aesthetic qualities; sensory – representing the evaluation of physical and psychological experience; quantitative – presenting quantitative properties in terms of quality [3].

Manipulative evaluative utterances may be divided into the manipulation of image, personal values, conventions, and typical actions. The essence of an evaluative response with the manipulation of image consists in imposing evaluative association between the image and a relevant need, instruction, or interest upon an interlocutor; the manipulation of personal values – evoking or destabilising the interlocutor's moral qualities, instructions, and values; the manipulation of conventions – using social norms, traditions, stereotypes, and their evaluation for the manipulator's or for the interlocutor's benefit; the manipulation of typical actions – forming the interlocutor's evaluative attitude to people, phenomena, or objects in accordance with an automatic, typical mechanism of verbal and nonverbal actions in standard situations [3].

Let us single out typical conceptual metaphors in evaluative utterances and consider their examples. The analyzed metaphors are underlined in each evaluative utterance.

Education is an important process of acquiring knowledge, skills, and values. Some people learn quickly, others do not, but everyone understands the significance and value of knowledge. In view of that, the empirical material contains quite a lot of conceptual metaphors with education as a target domain. This type of conceptual metaphors is usually found in rational evaluative utterances, as in examples (1) and (2):

EDUCATION IS A DIFFICULTY:

Rutherford, very alarmed, asked. "Why are you doing this, Bezumov?"

(1) "An intelligent question, at last, Dr Rutherford. I

was tiring of your painfully slow grasp of astronomy" [22];

EDUCATION IS AN ASSET:

"What will you do?"

(2) *Henry smiled. "My education has not been wasted, Mariah"* [21].

It should be noted that evaluative utterances do not necessarily contain explicit evaluative words like "good" or "bad". They may include the phrases that acquire evaluative meaning due to the stereotypes of a certain society, group or due to a person's model of the world [15]. Such implicit evaluative components make the statements more prominent and emphasize their most important ideas.

Life of every person is full of both positive and negative moments. The experience connected with these moments is represented in our speech. Surprisingly, negative evaluative utterances prevail in the investigated fiction. Correspondingly, negative conceptual metaphors are of higher frequency in modern English fiction. The examples of rational (3) and ethical (4) evaluative utterances as well as an evaluative utterance with the manipulation of conventions (5) indicate that various hindrances are present in many spheres of life. In fact, some difficulty is a source domain in examples (3)-(5), but these conceptual metaphors have different target domains, which are typical problems of many people. Let us turn to the examples:

TRANSPORTATION IS PHYSICAL ANNOYANCE:

"How is it going in Upper Ploxley?" he asked.

(3) *"It's fine," she replied. "Good," she added quickly, but then followed it up with "the commuting's a bit of pain, but we'll get used to it"* [26];

WORK IS A BURDEN:

"I hope she didn't give you much trouble?"

(4) *"Not at all. Compared to the type of prisoner I usually deal with she was a day at the beach"* [16];

AGE IS AN OBSTACLE:

"A bit old for me, don't you think?"

(5) *"Age has never been a barrier to men's passions, as you should know. You're very brave"* [17].

A person's behaviour and emotions are also target domains of many conceptual metaphors though their source domains differ. Thus, an emotional evaluative utterance (6) presents the connection of the inner state and the work of a machine. An ethical evaluative utterance (7) depicts a human character as a building. An evaluative utterance with the manipulation of typical actions (8) shows the correlation between a human behaviour and a sea.

STATE OF MIND IS A MACHINE:

"Jude, what's wrong?" I said, devastated.

(6) *"I'm having a breakdown," she sobbed. "Everything seems black, black. I can't see any way out. I can't..."* [18];

CHARACTER IS A BUILDING:

I sought to reassure her. "He must be tougher than that. Don't you think so?"

(7) *"No, he's not. The toughness is all a façade. He's actually very vulnerable"* [23];

BEHAVIOUR IS A SEA:

"Why are you going to Switzerland?"

(8) *"I'm sick of this country," he hissed. "They have reviled me. They dare to question my morals when they are swimming in a sea of debauchery themselves, covering it up with smiles and social graces. Well, I shall*

go, and then they will regret it!" [29].

Evaluative utterances may include orientational metaphors MORE IS UP, LESS IS DOWN [8] and their derivatives as well. Due to its nature of emphasizing some qualities, this type of metaphors is most frequently used in social (9), emotional evaluative utterances (10), and evaluative utterances with the manipulation of images (11). It can be thus reasonably assumed that examples (9)-(11) contain a conceptual metaphor SIGNIFICANT IS HIGH:

"He is a fine lad, isn't he?"

(9) "He is not just any man, Mariah. He is the pinnacle of our local society" [21];

"What car do you have?"

(10) "Oh, it's heaven. It's a dear little Morris, I love it to death" [28];

"What about Liberty Boyd?"

(11) "Liberty Boyd's a star, and in other circumstances, she might have been powerful enough to have some impact" [19].

A similar idea is contained in a conceptual metaphor SIGNIFICANT IS EXCLUSIVE, like in examples of emotional (12), ethical (13), and quantitative evaluative utterances (14). This metaphor differs to some extent as its source domain is exclusiveness, which does not necessarily involve height.

"She's a rare old bird, don't you think?"

(12) "There is no one like her... She's the jewel in the crown" [27].

Here metaphors *a rare old bird* and *the jewel in the crown* demonstrate that an evaluated person is a determined, organized, wise, and successful woman. Moreover, she is an example to follow.

"What was your father like?"

(13) "He could walk with kings nor lose the common touch..." [24].

A metaphor *he could walk with kings nor lose the common touch* is a quote from Rudyard Kipling's poem "If -". Here it denotes a kind, sincere, and light-hearted nature of an evaluated person.

Our results would seem to indicate that SIGNIFICANT IS HIGH and SIGNIFICANT IS EXCLUSIVE mostly denote a positive evaluation, though there are some exceptions. For instance, dialogue (14) reflects an ambivalent evaluation of a challenging task:

"Where do you think your wife'll be now?"

(14) "That's the \$64,000 question! I really don't know" [20].

A policeman asks an addressee where his wife is staying at the moment because she is suspected of a crime. An embarrassed husband knows nothing of the crime and can

not get in touch with his wife. He expresses his evaluation of the situation using a metaphor *the \$64,000 question*. This metaphor comes from a popular US TV game show in the 1950s called *The \$64,000 Question*, where people could win up to \$64,000 by answering more and more questions correctly. Therefore, it presents a question that is the most important and most difficult to answer concerning a particular problem or situation [9]. In this case, a quantitative evaluative utterance reflects quantitative properties in terms of quality of an evaluation object.

Charles Darwin and his followers considered people to be animals, though humans are not the same as other species. This theory still holds and is represented in many spheres of our life, in language inclusively. Our data suggest that a conceptual metaphor A HUMAN IS AN ANIMAL is quite frequent in modern English fiction. These results are broadly consistent with the trends in the literature [6; 8]. Let us turn to the example of the evaluative utterance with the manipulation of image (15), which contains the mentioned type of metaphor:

"And you are young enough to change, don't you?"

(15) "This dog's too old to learn new tricks" [25].

The addressee does not want to change his way of life, so he gives an implicit evaluation of the addresser's suggestion. An idiom *an old dog will learn no new tricks* implies the image of an elderly, weak, and sick person who can not change his habits in a moment. We assume that implicit means of evaluation – including metaphors – may influence an interlocutor's interpretation of the utterance and, thus, his further words and actions.

Conclusions. In this paper, we have studied the role of conceptual metaphor in evaluative utterances chosen from modern English fiction. Our research suggests that typical conceptual metaphors are linked with everyday routine and are important for people, their personal development, evaluation, and cooperation with others.

Our work has led us to conclude that apt conceptual metaphors make proper evaluative utterances more expressive, vivid and allow their creative interpretation, thus, attracting the interlocutor's intention. As for manipulative evaluative utterances, the metaphors contained in them help to achieve quicker and greater influence on the interlocutor.

The theoretical and practical significance of the obtained results is determined by their contribution to pragmalinguistics and the theory of conceptual metaphor. This study may be effective in harmonising communication by using apt metaphors and learning to avoid the manipulative influence of evaluative utterances that contain metaphors. Further studies will concentrate on studying the role of conceptual metaphors in scientific texts.

REFERENCES

1. Arutyunova N.D. Yazyk i mir cheloveka [Language and the world of a man] / Nina Davidovna Arutyunova. – [2nd ed.]. – M. : Yazyki russkoi kultury, 1999. – 896 p.
2. Austin J. L. How to do things with words / John L. Austin. – Oxford : Oxford University Press, 1975. – 192 p.
3. Boboshko T.M. Otsinni responsyvni vyslovlennia v suchasni anhliskii movi: komunikatyvno-prahmatychni ta funktsionalni kharakterystyky [Estimative responsive utterances in modern English: Communicative, pragmatic, and functional characteristics]: PhD thesis: 10.02.04 / Boboshko Tetiana Mykhailivna. – K., 2015. – 222 p.
4. Gibbs R.W. (Ed.) The Cambridge handbook of metaphor and thought / Raymond W. Gibbs – NY : Cambridge University Press, 2008. – 566 p.
5. Hunston S. Evaluation in text: Authorial stance and the construction of discourse / S. Hunston, G. Thompson. – L. : Oxford University Press, 2001. – 225 p.
6. Kövecses Z. Metaphor: A practical introduction / Zoltán Kövecses. – [2nd ed.]. – NY : Oxford University Press, 2010. – 396 p.
7. Lakoff G. Conceptual metaphor in everyday language / G. Lakoff, M. Johnson // The Journal of Philosophy. – 1980.

- Volume 77. – Issue 8. – p. 453-486.
8. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – [2nd ed.]. – Chicago : The University of Chicago Press, 2003. – 242 p.
  9. Macmillan English Dictionary [Electronic source]. – Access mode: <http://www.macmillandictionary.com/>.
  10. Martin J. R. The language of evaluation: Appraisal in English / J. R. Martin, P. R. R. White. – L. : Palgrave, NY : Macmillan, 2005. – 291 p.
  11. Ostrovska O.M. Lihvostylistychni zasoby realizatsii katehoriï otsinky [The linguostylistic means of realization of the category of evaluation]: PhD thesis: 10.02.04 / Ostrovska Oleksandra Mykolaivna. – Lviv, 2001. – 176 p.
  12. Prykhodko H.I. Katehoriia otsinky v konteksti zminy lihvistychnykh paradyhm [The category of evaluation in the context of the change of linguistic paradigms] / Hanna Illivna Prykhodko. – Zaporizhzhia : Kruhozir, 2016. – 200 p.
  13. Searle J.R. A classification of illocutionary acts / J.R. Searle // Language in society. – 1976. – Vol.5. – Issue 1. – p. 1-23.
  14. Vol'f E.M. Metafora i ocnka [Metaphor and evaluation] / E.M. Vol'f // Metafora v jazyke i tekste (edited by V.N. Teliya). – M. : Nauka, 1988. – p. 52-65.
  15. Vol'f E.M. Funkcional'naja semantika ocenki [Functional semantics of evaluation] / Elena Mihajlovna Vol'f. – [3d ed.]. – M. : Editorial URSS, 2006. – 283 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Childress M. Crazy in Alabama / Mark Childress. – NY : Ballantine Books, 2003. – 383 p.
2. Easterman D. Maroc / Daniel Easterman. – L. : HarperCollins Publishers, 2002. – 400 p.
3. Fielding H. Bridget Jones. The Edge of Reason / Helen Fielding. – L. : Picador, 2000. – 422 p.
4. Harwood L. Kiss Like You Mean It / Louise Harwood. – L. : Pan Books, 2010. – 323 p.
5. Kernick S. Relentless / Simon Kernick. – L. : Corgi Books, 2006. – 480 p.
6. King C. Silk and Steel / Catherine King. – L. : Sphere, 2007. – 408 p.
7. Martin T. Pyramid / Tom Martin. – L. : Pan Books, 2007. – 437 p.
8. McCall Smith A. Trains and Lovers / Alexander McCall Smith. – Edinburgh : Polygon, 2012. – 191 p.
9. McCutcheon M. The Mistress / Martine McCutcheon. – L. : Pan Books, 2009. – 328 p.
10. Montefiore S. Last Voyage of the Valentina / Santa Montefiore. – L. : BCA, 2005. – 391 p.
11. Reid C. The Personal Shopper / Carmen Reid. – L. : Corgi Books, 2007. – 439 p.
12. Taylor Bradford B. Just Rewards / Barbara Taylor Bradford. – L. : BCA, 2005. – 428 p.
13. Vincenzi P. No Angel / Penny Vincenzi. – L. : BCA, 2001. – 626 p.
14. Wright D. The History of Lucy's Love Life in 10 ½ Chapters / Deborah Wright. – L. : Sphere, 2006. – 374 p.

Использование метафоры в оценочных высказываниях

Т. М. Миролюк

Аннотация. Статья посвящена изучению роли концептуальной метафоры в оценочных высказываниях в современной английской художественной литературе. В связи с этим, автор выделяет типичные концептуальные метафоры в собственно оценочных и манипулятивных оценочных высказываниях и рассматривает их примеры. В результате исследования установлено, что метафоры придают собственно оценочным высказываниям выразительности, яркости и возможности творческой интерпретации, таким образом привлекая внимание собеседника. Что касается манипулятивных оценочных высказываний, содержащиеся в них метафоры помогают достичь более быстрого и сильного влияния на собеседника.

Ключевые слова: метафора, концептуальная метафора, оценка, оценочное высказывание, художественная литература.

Ступінь абстрактності мовних одиниць у репрезентації національно-маркованих концептів Іспанії з погляду історичної когнітивної семантики

Н. М. Попова

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: popovanatala425@gmail.com

Paper received 04.08.17; Accepted for publication 12.08.17.

Анотація. Статтю присвячено вивченню ролі конкретних та абстрактних іменників у репрезентації національно-маркованих концептів у мовній картині світу Іспанії. Застосування синхронно-діахронного підходу до семантико-когнітивного аналізу національно-маркованих концептів дало можливість довести, що конкретні іменники вербалізують базові прототипні категорії концептів, тоді як культурно-аксіологічна маркованість та розвиток асоціативної сітки вимагають більшого ступеня узагальнення концепту, що є причиною його вербалізації абстрактними мовними одиницями, здатними викликати важливі для національної свідомості асоціації.

Ключові слова: національно-марковані концепти, прототипне ядро концепту, абстрактні та конкретні іменники, семантичне значення, синхронія, діахронія.

Зацікавленість сучасного суспільства в узгодженні суперечностей між самобутніми культурами та збереженні їхньої автентичності змушує лінгвістів-когнітологів шукати найбільш дієві методи вивчення особливостей національного світосприйняття та світобачення. Оскільки дослідження мисленневих структур є можливим лише завдяки вивченню їхніх мовних репрезентацій, існує нагальна необхідність визначення співвідношення між конкретністю і абстрактністю відтворення національної свідомості у мовній картині світу.

Значна кількість праць присвячена вивченню лінгвокультурних особливостей репрезентації універсальних та національно-специфічних концептів на певному синхронному зрізі, зокрема дослідження І. О. Голубовської, О. В. Городецької, А. Л. Кроєбера, М. С. Левіщенко, Т. Є. Литвиненко, Дж. Д. Луке Дурана, Ю. М. Нідзельської, І. М. Перес Родрігес де Вера, В. Хіменес Експосіто та інших. У працях Г. С. Воркачова, В. І. Карасика, Г. Г. Слишкіна обґрунтовується гіпотеза про етноспецифічну маркованість більшості універсальних концептів. Проте, формування концепту, його відтворення та сприйняття як національно-маркованої ментальної одиниці зумовлюється його еволюційним розвитком у часово-просторовому континуумі. На необхідність вивчення діахронної складової концептів вказують у своїх працях М. Грігель, Дж. Клепарскі, Ю. С. Степанов, Х. Л. Сіфуентес Онрубья. Якщо одні вчені зосереджуються на вивченні архетипу концепту, вважаючи його статистичною основою розвитку ментальної одиниці (див. праці Т. О. Козлової, Н. Коч), то інші стверджують, що мінливість концептів постійно зумовлює якісні трансформації його прототипного ядра (див. праці Х. Фернандеса Хаена, Д. Герартса). Таким чином, постає питання про критерії відбору мовного матеріалу, який би дозволив описати, проаналізувати та зробити вірогідні висновки щодо механізмів і тенденцій розвитку національної концептосфери народу. Питанням репрезентації концептів у мовній картині світу присвячені праці А. Вежбицької та К. Годдарда, які стверджують, що успішне декодування комплексних і культурно-специфічних значень можливе лише шляхом розкладу його на простіші компоненти, що репрезентуються лексичними засобами певної мови [12, с. 2]. У різноманітних дослідженнях концептів зустрічаються досить протилежні погляди на конкретність і узагальненість їхньої репрезентації в мові. Так, у деяких дослідженнях аналізуються концепти, репрезентовані кон-

кретними лексемами: *tierra, toro, espada* [6], тоді як в інших працях вербалізаторами концептів виступають лише абстрактні мовні одиниці *corrida, gastronomía, flamenco* [3], *sentimiento, emoción, amor* [7].

Мета даного дослідження полягає у з'ясуванні ролі конкретних і абстрактних іменників у репрезентації національно-маркованих концептів, а також їхнього впливу на сприйняття та інтерпретацію мисленневих одиниць.

Для проведення цього дослідження ми використовуємо панхронічний підхід до вивчення національно-маркованих концептів, котрий включає в себе синтез синхронних та діахронних методів дослідження [10, с. 7]. Необхідність синхронно-діахронного аналізу національно-маркованих концептів зумовлюється положеннями історичної когнітивної семантики, зокрема тим, що розвиток когнітивних структур на будь-якому синхронному зрізі є лише етапом історичного розвитку людського мислення [13, с. 9]. Часово-просторові аспекти визначають розвиток механізмів становлення, функціонування та варіювання концептів.

Одні концепти, характеризуючись за допомогою інших, створюють так звані гібридні структури із ознак, предикатів та онемасіологічних структур [2, с. 160]. У своїй сукупності, вони організуються людською свідомістю в концептуальну систему – систему інформації, яка постійно конструюється, змінюється й розвивається завдяки емоційно-сенсорному сприйняттю людини та логічним процесам її мислення. Усе те, що людина знає про об'єкти навколишнього світу, усвідомлює, відчуває, уявляє про них, є лише частиною цієї системи, де будова кожної категорії є багатофокусною.

Вищий рівень розвитку, якого здатна сягнути людська свідомість, репрезентується в мовній картині світу абстрактними мовними одиницями, на відміну від конкретних лексем, котрі відображають знання про навколишній світ, отримані індивідом з життєвого досвіду.

Аналізуючи концепти з діахронного погляду, варто говорити про їхню еволюцію, беручи до уваги цю градацію. Простіші за будовою концепти, обростаючи з часом суб'єктивними характеристиками, з одного боку, та взаємодіючи в системі з іншими концептами свого ієрархічного рівня й формуючи нові оцінні та асоціативні зв'язки, з іншого боку, тим самим здатні переходити на вищий рівень свідомості у вигляді нових понятійних одиниць, які не лише узагальнюють усі попередні структури, а й отримують властивість надавати концептам вищих рівнів лінгвокультурного та націона-

льно-специфічного забарвлення. І чим вищим є рівень узагальнення, тим абстрактнішими стають лексеми-репрезентанти концептів, і більш об'ємними стають самі концепти. Інформація, закладена в мовних вербалізаторах концепту є згустком актуального досвіду, традицією певного світосприйняття, що охоплює тривалий історичний проміжок часу. Ці вербалізовані символи змінюються в процесі еволюції в часі та просторі, що в свою чергу визначає вектори функціонування мови [7, с. 7]. Відображення концепту абстрактною мовною одиницею свідчить про те, що концепт утворився завдяки логіко-мисленнєвим операціям, які відбулися в національній свідомості народу.

Так, найбільш яскравими національно-маркованими концептами Іспанії, навколо яких сформувалися цілі сфери національної культури, є *honor, fe, nobleza, caballería, orgullo, aventurismo, corrida, pasión, diversidad, tolerancia, democracia* [5, с. 228]. Як бачимо, лексеми-репрезентанти найбільш значущих, пов'язаних з усіма галузями життєдіяльності іспанського народу концептів є абстрактними іменниками. Асоціації із цими концептами настільки широкі, що можна знайти безліч мовних засобів, які апелюють до них в усних та писемних матеріалах корпусів іспанської мови (CREA, CORDE, Корпус іспанської мови Марка Девіса) від її становлення як національної (XV-XVI століття) до сучасності.

У синхронному плані людська свідомість тяжіє до вираження концептів через конкретні лексичні одиниці, тобто відбувається ніби "зворотній" процес: узагальнені когнітивні одиниці розкладаються до рівня конкретних лексичних вербалізаторів. Вони відображають безпосереднє сприйняття світу людською свідомістю за конкретних суспільно-історичних умов. Наприклад, концепт *corrida*, актуалізуючи важливий для Іспанії соціо-історичний феномен, на синхронному рівні актуалізується конкретними іменниками *toro, espada, arena, plaza, sangre, herida, matador*. На наступному рівні концепту в процесі актуалізації вже задіяні абстрактні іменники з досить вузькими асоціативними сітками: *peligro, gloria, fiesta, curiosidad, espera, agitación* тощо. Таким чином, на кожному синхронному зрізі апеляція до ширших і більш об'ємних концептів, що є згустком великого об'єму понятійних, оцінних та асоціативних складових, відбувається через концепти, що більш наближені до прототипного ядра, яке акумулює його базові категорії [11, с. 102] – ті, що виникають у свідомості людини найшвидше завдяки її емоційно-чуттєвому досвіду та умовам її життя.

Апеляція до будь-якого національно-маркованого концепту на мовному рівні може відбуватися через використання ключового слова/слів, що найточніше його відображає/-ють (*corrida, toro*); контекстуальних синонімів (*lidia, batalla, faena*), авторських або випадкових номінацій (*disputa*); стійких словосполучень, що містять у собі лексеми-вербалізатор концепту (*galope de toro*); фразеологізмів; переносних номінацій концепту; метафоричних номінацій; паремій (афоризмів, прислів'їв, приказок); різних частин мови, що відображають ознаки концепту; реакцій асоціативних експериментів; словникових дефініцій лексем-репрезентантів концепту; текстів, що розкривають вміст концепту [4, с. 47].

Оскільки національно-маркованим концепт стає лише в результаті історичного розвитку та логіко-мисленнєвих операцій свідомості, концепти, представлені в мовній картині світу конкретними іменниками

набувають лінгвокультурного забарвлення лише за умови наявності його асоціативних зв'язків із концептами вищих рівнів свідомості, котрі в ієрархічній системі зі ступенем збільшення їхньої узагальненості подекуди називаються катаконцептами, макроконцептами, мезоконцептами та мегаконцептами [1, с. 18].

Таке розкладання багаточисельних узагальнених національно-маркованих концептів на простіші та їхнє співставлення від однієї історичної епохи до іншої дають можливість краще зрозуміти зміни, що модифікують національну концептосферу. Узагальнені концепти мають здатність спрямовувати людину до того, що уже певним чином відображено в мовній картині світу. Саме вони слугують механізмом збереження в суспільстві моральних та національних цінностей, орієнтуючи національну свідомість і підштовхуючи її до певних висновків.

Розглянемо іспанський національно-маркований концепт *democracia*, котрий яскраво актуалізується у сьогоденні, апелюючи до цінностей іспанського народу. Актуалізація на синхронному зрізі XX століття відбувається шляхом використання таких мовних одиниць, як *estado, política, libertad, igualdad, posibilidades abiertas*. Семантичні поля цих іменників рясніють значеннями, що значно більше є наближеними до побутового рівня: *estado – sociedad, orden, órgano, familia, superficie, localidad, territorio, tierra, casa, cabeza de familia, padre* і т. д. Категоріальними ознаками, які яскраво відображають національну маркованість концепту в XX столітті, є *rey, referendum, dictadura, autarquía, limitación, desarrollo, bienestar, diversidad, nacionalismo*. Широка репрезентація в мовній картині світу лексемами з позитивним і негативним конотативним забарвленням свідчить про багатоаспектність і значущість цього концепту в іспанському суспільстві. У іспанських словниках вперше лексема *democracia* з'явилася в 1607 [16, с. 173] та 1609 роках [18, с. 200]. Проаналізувавши мікроконтексти писемних джерел XVI і XVII століть, виявляємо зміну набору базових прототипних категорій концепту. У XVI столітті про демократію говорять лише як про форму правління: *Si el gobermarse es como república, en forma de democracia, que es quando todo el pueblo común, o la mayor parte de él, tiene la soberanía y mando, o aristocracia, quando la menor parte de la gente tiene en sí en un cuerpo el mando y imperio, dando a los demás del pueblo ley en general y particular* [15, с. 17]. А в XVII столітті вона перетворюється також на спосіб людських взаємин: *Las grullas nos mostraron la democracia, cuyo público cuidado se alterna entre todas* [17, с. 143]. Суспільний застій XVIII століття призводить до вибуху просвітницьких ідей XIX століття. Срібний вік в Іспанії характеризується появою якісно-нових ціннісних конотацій концепту *democracia*, базовими прототипними категоріями якого залишаються *gobierno, pueblo* [9, с. 225]. Ідеї просвітництва реорганізували прототипне ядро іспанського національно-маркованого концепту, замінивши ідею "кількісної репрезентації владних правителів" ідеєю "демократичного ставлення до людини".

Оскільки здатністю еволюціонувати узагальнені концепти завдячують лінгвокреативній людській діяльності як динамічному чиннику [14, с. 136] та наявності більш сталого в часі прототипного ядра, можна зробити висновок про те, що зважаючи на теорію базового рівня [11], прототипні елементи ядра тяжіють до репрезентації мовними засобами з конкретним значенням. Окрім розвитку логічних форм мислення на розвиток та становлення національно-маркованих концептів

впливає також переплетіння їхніх асоціативних зв'язків, морально-культурні та суспільно-політичні вектори розвитку держави.

Висновки. Таким чином, конкретні іменники не можуть відображати лінгвокультурні або національно-марковані концепти. Вони репрезентують собою складові елементи мисленнєвої категорії. Базові прототипні категорії, що виражаються конкретними лексичними одиницями, концентруються в ядерній зоні, тоді як інші займають позицію в приядерній зоні або на периферії концепту. Саме на них базується понятійна складова концепту, тоді як культурно-аксіологічна маркованість, зумовлена розширенням асоціативних зв'язків, провокує мовні зміни, тяжіючи до більш абстрактного вираження. Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо в комплексному синхронно-діахронному аналізі засобів мовної репрезентації національно-маркованих концептів, що дасть змогу описати вектори розвитку національної концептосфери народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) [автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.05 "Романські мови"]. – К., 2003. – 32 с.
2. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка. Когнитивные исследования. – М.: Литрес, 2017. – 208 с.
3. Пантелеева О. О. Этнокультурная специфика доминантных концептов, вербализованных в художественной картине мира Висенте Бласко Ибаньеса [дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 "романские языки"]. – Воронеж, 2007. – 275 с.
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
5. Попова Н. М. Абстрагування та модель базового рівня у формуванні іспанської національної свідомості // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 25. – К., 2014. – С. 358-367.
6. Соловьева Н. И. Актуализация лингвокультурного концепта "бык" в испанской языковой картине мира [автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 "романские языки"] – М., 2009. – 18 с.
7. Тома Н. М. Абстрактна лексика на позначення почуттів та емоцій людини в мові творів Петра Могилы // Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository. – [Е. ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11535/Toma_Abstraktna_leksyka.pdf
8. Agibalova T. M., Alpatova O. V. Language Mind as a Mediator of Culture Interiorization // Science and Education a New Dimension: Philology, 2017. V(35), Is. 125. P. 7-9.
9. Diccionario de la lengua castellana por la Real Academia Española. Décima edición. – Madrid: Imprenta Nacional, 1852.
10. Fernández Jaén J. Semántica cognitiva diacrónica de los verbos de percepción física del español [Tesis doctoral]. – Alicante, 2012.
11. Geeraerts D. Diachronic prototype semantics. A contribution to Historical Lexicology. Oxford: Clarendon Press, 1997.
12. Goddard C. Wierzbicka A. Words and Meanings: Lexical Semantics Across Domains, Languages, and Cultures. – Oxford: OUP Oxford, 2014.
13. Winters M. E., Tissari H., Allan K. Historical Cognitive Linguistics. Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. 2010.
14. Langacker R. W. On the continuous debate about discreteness // Cognitive Linguistics. 2006. № 17-1: 107-151.
15. Mendoza B. Teórica y práctica de guerra [1595]. Salamanca: M^a de los Ángeles Contreras Bares, CILUS. 2000.
16. Oudin C. Tesoro de las dos lenguas francesa y española. París: Marc Orry. 1607.
17. Saavedra Fajardo D. República Literaria [1640]. Barcelona: José Carlos de Torres, Plaza y Janés. 1985.
18. Vittori G. Tesoro de las tres lenguas francesa, italiana y española. Ginebra: Philippe Albert & Alexandre Pernet. 1609.

REFERENCES

1. Kaganovska O. M. Textual Concepts of Literary Prose: Cognitive and Communicative Dynamics (A Study of the mid-20-th Century French Novels) [abstract of dissertation for a Doctoral degree in Philology: Speciality 10.02.05 Romance languages]. Kyiv. 2003.
2. Kubryakova E. S. In Search of the Essence of Language. Cognitive Research. M.: Liters. 2017.
3. Panteleyeva O. O. Ethno-cultural specificity of dominant concepts verbalized in the language world view of Vicente Blasco Ibañez [dissertation for a Doctoral degree in Philology: Specialty 10.02.05 Romance languages]. Voronezh. 2007.
4. Popova Z. D., Sternin I. A. Cognitive linguistics. Moscow: AST: East-West. 2007.
5. Popova N. M. Abstraction and model of the basic level in the formation of the Spanish national consciousness // Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics. Is. 25. Kyiv. 2014: 358-367.
6. Soloviova N. I. Actualization of linguocultural concept "Bull" in Spanish tongue world picture [abstract of dissertation for a Doctoral degree in Philology: Specialty 10.02.05 Romance languages]. Moscow. 2009.
7. Toma N. M. Abstract vocabulary denoting feelings and emotions of a person in Petro Mohyla's language creation // Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository. Access mode: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11535/Toma_Abstraktna_leksyka.pdf

Abstraction Level of Linguistic Units in Spanish Nationally-Tagged Concepts' Representation according to Historical Cognitive Semantics

N. N. Popova

Abstract. The article deals with studying of the role of concrete and abstract nouns in the representation of nationally-tagged concepts in the Spanish language world view. The use of the synchronic-diachronic approach to the semantic-cognitive analysis of nationally-tagged concepts has allowed to prove that concrete nouns verbalize the basic prototype categories of concepts, whereas the cultural-axiological tagging and development of the associative web require a higher level generalization of the concepts and cause their verbalization by abstract language units capable to provoke associations which are meaningful for national consciousness.

Keywords: nationally-tagged concepts, concept prototype core, abstract and concrete nouns, semantic meaning, synchrony, diachrony.

Степень абстрактности языковых единиц в представлении национально-маркированных концептов Испании с точки зрения исторической когнитивной семантики

Н. Н. Попова

Аннотация. Статья посвящена изучению роли конкретных и абстрактных существительных в репрезентации национально-маркированных концептов в языковой картине мира Испании. Применение синхронно-диахронного подхода к семантико-когнитивному анализу национально-маркированных концептов позволило доказать, что конкретные существительные вербализуют базовые прототипные категории концептов, тогда как культурно-аксіологічна відміченість і розвиток асоціативної сітки потребують більшої ступеня обобщения концепта и являются причиной его вербализации абстрактными языковыми единицами, способными вызывать важные для национального сознания ассоциации.

Ключевые слова: национально-маркированные концепты, прототипное ядро концепта, абстрактные и конкретные существительные, семантическое значение, синхрония, диахрония.

Бойківські лексичні діалектизми в ранніх прозових творах І. Франка

О. Б. Самборська

ДВНЗ «Прикарпатський університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: olichka_samborska@ukr.net

Paper received 31.07.17; Accepted for publication 10.08.17.

Анотація. Дослідження присвячене аналізу мови ранніх прозових творів Івана Франка. Особливу увагу звернено на діалектну лексику автора, визначено частинимовну належність лексичних діалектизмів та проаналізовано їх лексико-семантичні групи.

Ключові слова: бойківський говір, мова І.Я. Франка, лексичні діалектизми, західний варіант літературної мови, лексико-семантична група.

Важко переоцінити роль Івана Яковича Франка в історії формування єдиної української літературної мови. Він став одним із теоретиків та водночас яскравим представником її реалізації в науковій, науково-популярній та художній літературі.

Друга половина XIX ст. стала одним із ключових моментів в історії становлення та розвитку української мови. Іван Франко усвідомлював усю складність ситуації і важливість єдиного зразка мови для цілої нації, а надто в умовах, коли Галичина, Наддніпрянина і Закарпаття після занепаду Галицько-Волинського князівства не становили цілісної єдності. На думку письменника, реформи проти єдності літературної мови та спрощення правопису в Галичині були умисною «партійною боротьбою», і для збереження цілісності українських земель недостатньо було створити один алфавіт, а потрібно узгодити одну літературну мову, основу якої заклали письменники Наддніпрянської України.

І. Франко, полемізуючи з Б. Грінченком у 1891 році, усіляко відстоював мовну специфіку галицької літератури, а питання «будущої єдності і одноцільності [...] літературної мови» «задля звісних, дуже важких причин» переносив на далеке майбутнє [7, с. 171]. А вже за два роки, в 1893 р., користуючись авторським правом, суттєво підправив мову другого, доповненого видання збірки «З вершин і низин». У передмові автор, зокрема, зазначав: «Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, се ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намагання притлумити почуття живої, чистої народної мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. На мні в міньятурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народної мови» [12, с. 20-21].

У своїй праці «Формування раннього ідіолекту Івана Франка в її контексті освітніх дискусій у Галичині другої половини XIX ст. (мовностилістична і правописна проблематика)» І. Ціхоцький зазначає, що вражає не так факт критики мовної практики Франка (переважно раннього періоду творчості), як різнобій поглядів на це питання, адже, не применшуючи літературної (змістової) вартості Франкових творів, багато дослідників ставили під сумнів мовну вартість його текстів, робили закиди про «говірковий», «провінційний» характер Франкової мови. Зокрема І. Огієнко писав, що І. Франко «мав багато даних перейти на всеукраїнську літературну мову, але того не зробив. Над культурою своєї мови [...] спочатку працював мало, пишучи зви-

чайною галицькою говіркою. На форму своїх писань [...] взагалі звертав малу увагу, бо й часу на це не мав за звичайною в нього навалюю буденної праці» [3, с. 120].

Про суперечливий характер мовної практики згадує і В. Сімович: «з одного боку кожне нове видання Франкових писань, що виходило під його рукою, має підправлену мову в дусі єдиної літературної мови для українців усіх земель [...] Франко, де міг, замінював західноукраїнські народні чи архаїчні форми наддніпрянськими, викидав полонізми, русизми чи церковізи, старі слова, що вийшли чи виходили з ужитку, підмінював новими, архаїчні дієприкметникові конструкції розв'язував окремими реченнями чи ставив замість них прикметники з відповідними наростками». З іншого ж – Франко постійно дбав про збереження у мові особливостей галицько-руського наріччя, залишаючи для колориту «місцеві, галицькі вислови та фрази» [6, с. 205].

Іван Франко постійно працював над вдосконаленням мови своїх творів. Як зазначає В. Грещук, перевидаючи свої поезії чи прозу, письменник вносив чимало поправок у їх мову, що стосувалися заміни «передовсім регіональних різнорівневих мовних одиниць тими, які поширені в мові художніх творів наддніпрянських письменників» [1, с. 747].

Одна із Франкових статей «Літературна мова і діалекти» стосується якраз джерел формування літературної мови. Тут письменник доводить, що літературна мова не може існувати без діалектної, і «живу народну мову можна і треба студіювати як живу рослину, але не слід засувувати і заковувати в мертві правила і формули» [9, с. 205]. Він усвідомлював, що досягнути загальнонаціонального визнання в літературі можна лише, пишучи мовою Т. Шевченка, бо вона є основою того типу, яким повинна стати вироблена літературна мова всіх українців, але корінням такої мови мають стати діалекти.

Основу ранніх творів Івана Франка становить говірка села Нагуєвичі, яка належить до крайньої західної частини наддністрянського та північної частини бойківського діалекту. Територія Західної Дрогобиччини фактично поєднала в собі три говіркові групи (надсянську, бойківську та наддністрянську) з їхніми перехідно-говірковими смугами.

Одна з дослідниць бойківського говору Л. Коць-Григорчук справедливо вважає, що до діалектної Бойківщини не можна застосовувати стандартних критеріїв виділення говорів, бо вона не має ані виразних діалектних меж, ані потрібної внутрішньої організації. Тим

не менш на її території досі зберігаються унікальні реліктові лексеми та словотворчі моделі, своєрідна система ненаголошеного вокалізму, контаміновані та гіперичні структури на зіткненні з іншими говорами. А тому саме ці риси, на думку Л. Коць-Григорчук, а не фонетичні та граматичні мовні риси є основою виділення бойківського говору [2, с. 113].

Особливості використання лексичних діалектизмів у мові творів Івана Франка досліджували І. Білодід, І. Матвіяс, Я. Януш, І. Ковалик, Н. Корнієнко, Я. Закревська, Л. Лиманчук, І. Ощипко та інші, але праці цих науковців стосуються аналізу романів та повістей переважно зрілого періоду, а ранні твори, які, на нашу думку, найбільшою мірою базуються на рідній письменнику говірці, комплексно ще не досліджувалися.

Матеріалом для дослідження діалектної лексики ранніх прозових творів у цій статті послужили такі оповідання І. Франка: «Два приятелі», «Навернений грішник» та «На роботі».

У мовній тканині оповідань діалектна лексика, поряд із загальнонародними лексемами, надає оповіді яскравого колориту, розкриває лексичні особливості західноукраїнської літературної мови. Територіальні діалектизми були для автора важливим художнім засобом, а не зайвим елементом. Тому бойківський діалект простежується майже в його чистому вигляді в мовленні персонажів, однак чимала кількість вузьких діалектних форм потрапила і в авторське мовлення.

Домінантною групою у творах автора є лексичні діалектизми на позначення сфер життя, пов'язаних з побутом та виробничою діяльністю носіїв місцевого говору. Із бойківських діалектних *назв речей кухонно-го начиння й господарського призначення* вжиті такі номінації: *курмання* 'барахло': Іван не відповів нічого, тільки почав вечірню молитву, роздягаючися під час неї та вишукуючи усіяке *курмання* на постіль для тата [10, с. 345]; *сусіка* 'скриня або видовбана колода в коморі для зерна': Тут стояла ще нетикана смертельна постіль його небіжки, – в другім знов куті, в *сусіці*, стояла звичайна баклажка з горівкою, котрою бідолаха Василь старався приглушувати свій біль та свою нудоту [10, с. 323]; *фасок* 'діжка для масла' та *бочівка* 'невелика бочка': Відтак накупив іще *фасок* і *бочівок*, в котрих після угоди мав доставчати кип'ячку до свіжозбудованої дестиларні [10, с. 322]; *васага* 'верхня частина воза': . І видите, якби був на волосинку пізніше встиг, був би віз доразу перевалився, і бідолаха Іван був би смерті пожив під вагою. А то оба причепилися до *васага*, а на Михайлика скрикнули, щоби живо нагнав, і духом перемчали понад западню у брід [10, с. 321]; *оскарб* 'молоток': Треба пильно робити – хоть, бігме, для такого собаки-жида не варто би й раз *оскарбом* дзюбнути [11, с. 298].

Іншою семантичною групою в межах побутової лексики є *назви місцевостей, споруд, будівель та їх частин*: *голотеча* 'нічим не покрите, голе місце': Таже то сама крайна хата, ще й стоїть на такій *голотечі* без найменшого захисту! [8, с. 268]; *опуст* 'пустка': А гадки його шибалися по цілім «татовім» газдівстві, по обійстю, по полю. І всюди бачив він закрадаючийся нелад, занедбання і *опуст* [10, с. 329]; *гумно* 'тік з господарчими будівлями біля житла або й за селом': Настала осінь, – урожай був плохенький. Звіз Василь із

синами дар божий у *гумно* [10, с. 310]; *загумінок* 'місце за током': Лишив стару на газдівстві, а сам із синами гайда на *загумінок* [10, с. 309]; *шопа* 'повітка, сарай': А я дома сам і *шопу* ставив, і комірку пересипав, – майстрив не раз, та й не десять! [11, с. 294].

У мовній тканині ранніх оповідань І. Франка простежуються й бойківські діалектні *номінації виробничої та трудової діяльності*: *трачі* 'пристрій, для різання колод на дошки', *тертиця* 'різана дошка або рейка' та *кобильниці* 'козли, на яких ріжуть дрова': Тут *трачі* ріжуть *тертиці* на високій *кобильниці*, там теслі цюпають, мов жовни, обтісуючи та ріжучи дерево, – се будують новий магазин, широчезний низький будинок на склад кип'ячки [10, с. 337]; *крошень* 'вид рибальської сіті': Підемо, бувало, чи то з саками, чи з волоком, чи, як у повінь, з *крошнями*, наловимо такої красоти, що каркарезний! [8, с. 266]; *стирта* 'скирта': Ходи бодай до онтої *стирти* та там зарисемося в сіно [8, с. 268]; *кладеничка* 'стіжок снопів у полі': За горбами, в Тустановичах, Попелях та других сусідніх селах, стояло по полю полукіпків, що звід на небі, а на бориславських частках лиш де-де *кладенички* видніються [10, с. 341].

У межах *абстрактної лексики* можна виділити семантичну групу, що позначає *дію чи процес, названу твірним словом*: *тереблення* 'топання, толочення': Іван стояв німо, опершися ліктями о комин, а Василь принявся до *тереблення* печеної бульби, не проговоривши й слова до сина [10, с. 326]; *завід* 'голосіння': Але що найстрашніше, – з тої ями чути було такий крик, плач і *завід*, немов там у муках конають тисячі людей [11, с. 301]; *хапатня* 'частування, яке влаштовувала паня для «хрунів» з метою підкупу, щоб втихомирити селян': Ну, а куда вас господь водив учора? – спитали панотець насмішливо. – Десь, бачу, *хапатня* була неабияка [10, с. 361]; *старунок* 'підкування': Що ж робити, ховатися ту ні з чим, коли біда за плечима, (...) їм би тепер найліпше придався супокій, *старунок* добрий [10, с. 350]. Трапляються й *інші абстрактні найменування*: *кавза* 'лиха пригода': Коби так наша громада кожного разу годилася при виборі нового вїта, то, певно би, не було у нас не раз такої *кавзи*, як буває! [8, с. 266]; *фрашка* 'дурниця, дрібниця': Хороші би ви були, золоті би ви були для кожного парубка, сли би не приходила на вас тота страшна відьма – бранка. Ще то тепер, то все *фрашки* [8, с. 266]; *потах* 'кінець': Зразу він немало перепудився, думаючи, що вже *потах* [10, с. 360].

Рослинний і тваринний світ Бойківщини репрезентований такими діалектизмами: *осет* 'чортополох': Господи, що діялося в душі бідолашного парубка, (...) коли побачив, що тут, де недавно ще пліло тихе, спокійне, достатнє життя, тепер ні волосинки худоби, ні стеблинки збіжжя, – що все припало порохом, приросло *осетом* та кропивою [10, с. 344]; *німіна* 'худоба': Возьмуть тебе до війська, ну, бодай чоловіка за чоловіка держать: не збиткуються, як над *німною* [8, с. 666]; *дилина* 'мостина, груба жердина': Довго я сидів скулений, не рушаючись, під мостом межі двома *дилинами* [8, с. 273].

Низку діалектних назв осіб становлять *оцінні номінації*, зазвичай з *негативною семантикою*: *драбуга* 'обідранець, босяк': Та й за тим словом якийсь *драбуга*

жбух мені чимось густим на голову [11, с. 295]; *псяюха* ‘чортяка’: Жиди – то, *псяюхи*, мудрі голови. Вони би, бачу, потрапили чоловіка до нитки обібрати, а він би ся й не постеріг! [11, с. 293]; *страчук* ‘лайливе слово’: О, не діждеш, *страчуку* проклятий, не діждеш, мерзеннику, ні! [10, с. 334]; *капцан* ‘бідняк, злидар’: Їх правдиві ріпники, що в яму лазять, не поважають ні крихти, дивляться на них згори і величають «*капцанами*» [11, с. 323].

У ранніх оповіданнях І. Франка наявні також діалектизми – **дієслова** різної семантики. Їх можна поділити на такі лексико-семантичні групи:

а) **дієслова руху**: *снуватися* ‘поспішно рухатися в різних напрямках, назад і вперед’: Усі *снуються*, повзають – ніби чогось шукають [11, с. 301]; *шкульгукати* ‘шкульгукати’: Права рука і права нога в нього потрощені накамуз. А він *шкульгукає* та все кричить [11, с. 301]; *глотитися* ‘товпитися, тіснитися’ та *швендати* ‘Бродити, блукати де-небудь’: Роями цілими вони *глотилися* по селу, швендали по полю, по хатах [10, с. 366]; *колесити* ‘кружляти’: Шандарі шукали, парцували даліше, ми йшли та кидалися в різні боки, як ті ворони на вітрі, *колесили* та *колесили* поза Дністром [8, с. 272];

б) **дієслова на позначення ментальних і соціальних дій суб’єкта**: *запускатися* ‘вступати, заглиблюватися в розмову’: Се знав Іван добре, тому й не *запускався* з батьком ніколи в бесіду про тоті діла [10, с. 323]; *ціхувати* ‘відзначати’: А хоть хто й заговорить, то якось холодно, сквапно, без тої ширості, теплоти та подуфалості, яков *ціхується* бесіда добрих знайомих [10, с. 338]; *покітити* ‘помітити’: Іван з властивою всім бідним догадливістю сейчас *покітив*, чого татові хибує [10, с. 344];

в) **звуконаслідувальні дієслова**: *дудніти* ‘видавати рівні, протяжні звуки, схожі на гул’: Ци і вна *дуднить*? Ци вна стогне, мов конаючий? [11, с. 299]; *бегетати* ‘мекати, видавати неприємні звуки’: В хаті світло палає круг покійника, і миру повно, і два попи парастас правлять, і два дяки хриплять та *бегечуть* священні пісні [10, с. 318];

г) **дієслова дії**: *моцуватися* ‘з великим зусиллям робити щось; силкуватися’: А то ось, – дивіть, – що ся мучу, *моцую*, – ані руш мотузів поганих із себе зверечи [11, с. 296]; *статкувати* ‘працювати’: Василь, котрого ноги від надмірного уживання гарячого напою не статкували, а лице горіло, сів на припічок і, не кажучи й слова, наставив руки над полемінь [10, с. 324]; *визувати* ‘роззувати’: Сень роздяг його, *визув* і поклав спати [10, с. 357]; *туратися* ‘втручатися, навідуватися’: Сень пішов, і цілий день ніхто *не турався* до Василя [10, с. 342];

г) **дієслова на позначення фізіологічних процесів**: *відсапувати* ‘віддихувати, переводити подих після важкого фізичного чи нервового напруження; важко дихати від недостачі повітря тощо’ Василь сплюнув від себе, *відсапнув* разів два або три [10, с. 321]; *жбухати* ‘з силою вириватися звідкись; виходити на поверхню (перев. про кров)’: Дух у мні запирає!.. Кров *жбухає* до голови [11, с. 297]; *одебелити* ‘остовпіти, заціпеніти’:

Я, побачивши їх, аж *одебелів* з переполоху [8, с. 272];

д) **фазові дієслова та дієслова модальної семантики**: *пруднутися* ‘кинутися’: Сейчас у яму, хлопці, – пробирати пісок! – крикнув не своїм голосом. *Пруднулися*, пробрали пісок, та не духом [10, с. 310]; *наввіритися* ‘набриднути’: Йому наввірилося лежати, і, хоть слабій [10, с. 360];

е) **дієслова на позначення зовнішнього вияву ознаки дії**: *виказуватися* ‘виднітися, бути помітним’: Руде волосся ледве декуди *виказувалося* із-під пом’ятого капелюха [10, с. 324].

Бойківська діалектна лексика в художній мові Івана Франка досить повно репрезентована іншими різночастиномовними словами. **Серед** бойківських **ознакових слів** – прикметників, дієприкметників та прислівників можна виділити лексеми, які вказують на:

а) **зовнішній вигляд**: *подрухотаний* ‘потрощений’: Кров обстила, кістки *подрухотані* стирчать [11, с. 301]; *обресклий* ‘опухлий, набряклий, з в’ялою, обвислою шкірою’: Він встромив очі в його помарніле, набрескеле, відражаюче лице [10, с. 343]; *капровоокий* ‘той, в якого гнояться очі’ Надворі почулося чалапкання, немов хто пробирається по глибокім глинистім болоті, – сінні двері рипнули, і в хату увійшов височенний, худий, *капровоокий* жид Шміло [10, с. 324];

б) **емоційний стан**: *маркітний* ‘засмучений’: А то вже звісна річ, що коли мужчина, та й ще до того недосвіджений і *маркітний*, який тоді був Василь, озметься до топлива, то ніяким способом не може дійти до ладу [10, с. 335];

в) **спосіб дії**: *споро* ‘успішно і швидко’: Не споро йшла робота, не живо зиск напливав [10, с. 309]; *наголос* ‘голосно, гучно’: І не раз сусідки чули, як ходив по коморі тяжкими кроками, хлипав, мов дитина, або *наголос* говорив [10, с. 323]; *напруго* ‘раптово, несподівано’: Кров *напруго* закипіла в Василевій груді [10, с. 345];

г) **час та місце**: *доразу* ‘зразу’: *Доразу* правдива бесіда Івана вразила його ще глибше і розжарила полемінь гніву [10, с. 349]; *непововзі* ‘незабаром’: *Непововзі* надійшов і Василь і став позаду крилоса [10, с. 315]; *горі* ‘вгору’: Мов безумний, кинувся *горі* городом ід хаті, кричачи щосили: «Рятуйте! Рятуйте! [10, с. 357];

г) **міру і ступінь вияву ознаки**: *пуще* ‘більше’: Я ще пуще перепудився [11, с. 296]; *мере* ‘дійсно, справді’: Бо ось, так єм *мере* всьо видів, як от вас ту виджу [11, с. 299];

д) вказують на **вірогідність висловлювання**: *доконче* ‘обов’язково, неодмінно, неминуче’: Мені ся *доконче* здає, що вно на правду [11, с. 299]; *достоту* ‘справді, дійсно, істинно’: Ну тепер ти вже достоту ріпник [11, с. 295].

Особливості бойківського говору найяскравіше прослідковуються в мові ранніх художніх творів І. Франка, бо саме тоді письменник сприймав бойкізми як природні елементи української літературної мови. Діалектизми в пізніших його працях вживаються із певною стилістичною метою та для відтворення місцевого колориту, а не як органічна складова мовлення персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грещук В. ... Й не без моєї скромної підмоги. (Робота І. Франка над мовою другої редакції повісті «Петрії і Довбушчуки») / В. Грещук // «Для добра мільонів хай вічно живе...»: зб. наук. пр. на пошану 150-річчя від дня народження Івана Франка / [відп. ред., упоряд. Р. Голод]. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 346-356.
2. Коць-Григорчук Л. Лінгвогеографічна оцінка Бойківщини / Л. Коць-Григорчук // Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. Нью-Йорк; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 2002. – С. 102-115.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови. К.: Либідь, 1995. – 183 с.
4. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2-х ч. К.: Наукова думка, 1984. – 1012 с.
5. Пура Я.О. Говори Західної Дрогобиччини / Я.О. Пура. – Ч. I. – Львів: Львів. держ. пед. ін-т, 1958. – 19 с.
6. Сімович В. «Лис Микита» в новім одягу / Василь Сімович // Франкіана Василя Сімовича / Упоряд., передмова та примітки М. Білоус і З. Терлака. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – С. 167-168.
7. Франко І.Я. Говоримо на вовка – скажімо і за вовка / Іван Франко // Збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1980 р., Т. 28. – С. 167-175.
8. Франко І.Я. Два приятелі / Іван Франко // Збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1978 р., Т. 14. – С. 265-274.
9. Франко І.Я. Літературна мова і діалекти / Іван Франко // Збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1982 р., Т. 37. – С. 205-210.
10. Франко І.Я. Навернений грішник / Іван Франко // Збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1978 р., Т. 14. – С. 307-369.
11. Франко І.Я. На роботі / Іван Франко // Збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1978 р., Т. 14. – С. 292-306.
12. Франко І.Я. Поезія. Переднє слово (до збірки «Із вершин і низин») / Іван Франко // Збір. тв. у 50 т. – К.: Наукова думка, 1976 р., Т. 1. – С. 19-21.
13. Ціхоцький Іван 2010: Формування раннього ідіолекту Івана Франка в контексті освітніх дискусій у Галичині другої половини ХІХ ст. (мовностилістична і правописна проблематика) / Іван Ціхоцький // Вісник Львівського університету. Серія: Філологія. – Вип. 50. – Львів, 2010. – С. 447-452.

REFERENCES

1. Hreshchuk V. ... Not without my modest help. (I. Franko's work over the language of the second edition of the story «Petriyi and Dovbushchuky») / V. Greschuk // «For the good of millions, let it live forever ...»: Collections of scientific works in honor of the 150th anniversary of the birth of Ivan Franko / [Editor in chief, R. Holod]. - Ivano-Frankivsk, 2008. – P. 346-356.
2. Kots-Hrygorchuk L. Linguistic and geographic assessment of Boykivshchyna / L. Kots-Hrygorchuk // Linguistic and geographic research of Ukrainian dialectal space. New York; Lviv: The Shevchenko Scientific Society in the US, 2002. – P. 113-114.
3. Ogiyenko I. History of the Ukrainian literary language. K.: Lybid, 1995., p. 183.
4. Onyshkevych M. Y. Dictionary of Boiko dialects: in 2 parts. K.: Naukova Dumka, 1984. – 1012 pp.
5. Pura Ya.O. Dialects of Western Drohobychyna / Ya.O. Pura P.I. – Lviv: Lviv. State Ped In-t, 1958. – 19 pp.
6. Simovich V. «Lys Mykyta» in new clothes / Vasyl Simovich // Frankiana of Vasyl Simovich / Arrangement, preface and notes by M. Bilous and Z. Terlak. Lviv: Lviv University named after I. Franko, 2005. – P. 167-168.
7. Franko I. Ya. Talking to the wolf - let's say for the wolf / Ivan Franko // Collection of works in 50 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1980, Vol. 28. – P. 167-175
8. Franko I.Ya. Dva Pryjatelі / Ivan Franko // Collection of works: in 50 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1978, Vol. 14. – P. 265-274.
9. Franko I.Ya. Literary language and dialects / Ivan Franko // Collection of works: in 50 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1980, Vol. 37. – P. 205-210.
10. Franko I.Ya. Navernenyj Grishnyk / Ivan Franko // Collection of works: in 50 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1978, Vol. 14. – P. 307-369.
11. Franko I.Ya. Na robotі / Ivan Franko // Collection of works: in 50 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1978, Vol. 14. – P. 292-306.
12. Franko I. Ya. Poetry. Front word (to the collection «Z Vershyn i nyzyn») / Ivan Franko // Collection of works: in 50 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1976, Vol. 1. – P. 19-21.
13. Tsichotsky Ivan. Formation of Ivan Franko's early idiollect in the context of educational discussions in Galicia in the second half of the XIX century. (Linguistic stylistic and spelling problems) / Ivan Tsichotsky // Visnyk of Lviv University. – Ser.: Philology. – Issue 50. – Lviv, 2010. – P. 447-452.

Boiko lexical dialect words in the early prose of Ivan Franko

O. B. Samborska

Abstract. The research is devoted to the analysis of the language of Ivan Franko's early prose works. Particular attention is paid to the dialect vocabulary of the author, the part-of speech affiliation of lexical dialect words is determined and their semantic groups are given.

Keywords: *Boiko dialect, language of Ivan Franko, lexical dialecticism, Western Ukrainian variant of the standard language, lexical-semantic groups.*

Бойковские лексические диалектизмы в ранних прозаических произведениях И. Франко

O. B. Samborskaya

Аннотация. Исследование посвящено анализу языка ранних прозаических произведений Ивана Франко. Особое внимание обращено на диалектную лексику автора, определена принадлежность лексических диалектизмов к различным частям речи и проанализированы их лексико-семантические группы.

Ключевые слова: *бойковский говор, язык И.Я. Франко, лексические диалектизмы, западный вариант литературного языка, лексико-семантическая группа.*

Дистрибуція станових передкатегоріальних конструкцій із дієприкметником II та дієсловами-копулами «бути»/«ставати» у давньогерманських мовах

О. В. Шапочкіна

Київський університет імені Бориса Грінченка
Corresponding author. E-mail: o.shapochkina@kubg.edu.ua

Paper received 19.08.17; Accepted for publication 25.08.17.

Анотація. У статті досліджено станові передкатегоріальні конструкції із дієсловами-копулами та дієприкметником II на матеріалах готської, давньоанглійської, давньосаксонської, давньовірхньонімецької, давньоісландської мов. Подібні конструкції були продуктивним утворенням, виступали одним із основних актуалізаторів розвитку категорії стану сучасних германських мов, зокрема вони стали основою для творення аналітичної парадигми пасивного стану. Автором доведено, що серед різноструктурних станових конструкцій, які приймали участь у цьому процесі, виключно вона була стійкою ланкою, яка була притаманна всім без виключення давньогерманським мовам, які досліджувалися.

Ключові слова: категорія стану, передкатегоріальна конструкція, дистрибуція, дієслово-копула, дієприкметник II.

Вступ. Загальновідомо, що дистрибуція або позиційний розподіл зустрічається на різних рівнях мовної системи. У нашому дослідженні дистрибуція розглядатиметься із позиції аналізу мовних контекстів, у яких зустрічатимуться станові конструкції із копулами «бути» та «ставати» і дієприкметником II, їх станові взаємовідношення, станові відтінки. Витоки таких конструкцій сягають у глибину дописемної історії давньогерманських мов. Саме конструкції дієприкметника II із дієсловами «бути» та «ставати» надалі стали основою для творення аналітичної парадигми пасивного стану сучасних германських мов. Конструкція дієприкметника II із дієсловами «бути» та «ставати» займала особливе місце у процесі зрушень категорії стану давньогерманських мов.

Короткий огляд публікацій за темою. У лінгвістиці окреслену проблему вивчали враховуючи синтаксичне вживання партиципів у готській мові (Х.Герінг), змістову характеристику готського та давньонімецького пасиву (В. Шрьодер), категорію «Genera Verbi» у давньовірхньонімецькій мові (П. Кауфман), пасивні конструкції у давньосаксонській мові (К. Лефлер), творення давньоанглійського пасиву (Фр. Клебер), пасивні конструкції давньовірхньонімецької мови (Х. Рупп), різні процеси поєднання дієприкметника II із дієсловами «бути» та «ставати» у давньогерманських мовах (М. Гухман), зрушення у аналітичній парадигмі пасивного стану (Х.Брінкман, А. Вейнен, А.Еберг, Дж.Ерл, Ф. Кюні, Е.Макаєв, С.Маслова-Лашанська, О.Смирницький, А.Цигльшмідт, В.Шредер, В.Ярцева) та ін..

Мета. У межах параграфу спробуємо визначити основні дистрибутивні відношення, у які потрапляють станові конструкції із копулами «бути» та «ставати» + дієприкметник II на основі давньогерманських мовних пам'яток: «Вульфла», «Муспіллі», «Сидор», «Татіан», «Едда», «Беовульф», «Хеліанд» та ін..

Матеріали та методи. Більшість авторів гадають про близькість цих конструкцій із іменним присудком; фактично загальноприйнятим є й інший факт про те, що розвиток аналітичних форм пасивного стану відбувався саме із іменного присудка. Ця проблема досліджувалося М. Гухман, та вона зазначала, що «необхідним є виокремлення розрізнявальних ознак, які дозволятимуть диференціювати іменний присудок і станову форму, чи можливо встановити коли та за

яких умов відбуваються зрушення, що перетворюють іменний присудок у аналітичну форму» [1, с. 103–104].

Визнаючи зв'язок так званих описових форм пасивного стану із іменним присудком, А.Цігльшмідт [4, с.7] зазначав, що у давньогерманських писемних пам'ятках вже наявні більш менш складені категорії пасивного стану, які розвивають у подальшому свою систему часів паралельно із часовою диференціацією активного стану, іноді, навіть, випереджуючи її». А В.Шредер [3] на противагу зауважував, що процес творення пасивного стану із іменних конструкцій виходить за межі історії писемності та фактично виключений із поля зору дослідників давньогерманських мов. Наразі здійснимо спробу дослідити історичне співвіднесення, диференційну сутність та роль конструкцій дієприкметника II із дієсловами-копулами «бути» та «ставати» у оформленні станової парадигми давньогерманських мов.

Результати та їх обговорення. На відміну від готської мови, де статус конструкцій такого типу визначався існуванням таких продуктивних, конкурентноспроможних утворень, як медіопасив та дієслова IV класу, у західногерманському ареалі вони були, починаючи із перших пам'яток писемності, єдиним засобом реалізації опозиції «доцентровий процес – відцентровий процес», а тепер є основою станової парадигматики цих сучасних мов. У готско-скандинавському ареалі ці конструкції потрапляють у мікросистему із так званими зворотними дієсловами, це і визначатиме надалі їх специфіку. Проте особливості вживання подібних конструкцій у кожній давньогерманській мові були типологічно відмінними. На підтвердження цьому наведемо хоча б той факт, що змістова структура станової конструкції із дієсловом «ставати» збереглася й там, де загальногерманська лексема гот. *wairþan*, двн.-ісл. *verða*, двн.-англ. *weorðan*, двн.-верхн.-нім. *werdan* була замінена дієсловом *bliva*.

Насамперед логічно розглянути історичне співвіднесення станових конструкцій дієприкметника II із копулами «бути» та «ставати» на прикладі різних літературних пам'яток давньогерманських мовних ареалів. Так, у мові готської писемності обидві такі конструкції «*wisan*+ дієприкметник II» та «*wairþan*+дієприкметник II» були досить продуктив-

ними та спостерігалися починаючи із IV ст. у текстах Готської Біблії. Вони відрізнялися тільки змістовою структурою, проте однаково вживалися для позначення невідцентрового процесу, напр.: гот. *jah usiddjedun du imma all Iudaialand jah Iairusaulwmeis, jah daupidai wesun allai in Iaurdane ahvai fram imma, andhaitandans frawaurhtim seinaim.* (Mark 1: 5) «І до нього приходила вся країна Йудейська, і вони з Єрусалиму, всі хрестилися після нього все в річці Йордані, сповідуючи гріхи свої» [9] та ін. Співіснування на рівних правах цих конструкцій на такому ранньому історичному зрізі виокремлює готський ареал від інших давньогерманських.

У корпусі давньоісландських пісень «Старшої Едди» такі станові конструкції «*vegða* + дієприкметник II» були малопродуктивні, вони засвідчувалися переважно у пізніх піснях, їх кількість була обмеженою, напр.: двн.-ісл. *syni þinom verðra sæla scopud* (Rm.6,4) «Сину твоєму щастя не буде створено» (як проєкція у майбутнє); *Varð einn borinn i ardaga* (Hdl.35, 1 – 3) «Був народжений у давні часи» [6]. Особливо є показовою непродуктивність такої моделі у еддичних піснях на тлі досить значної сполучуваності із претеритальними формами дієслова «бути». Периферійність конструкції дієприкметника II перехідних дієслів із *verða* простежується й у мові давньоісландських саг, проте відносно частіше такі конструкції вживаються у мові пам'ятників вченого стилю.

До закономірностей мови скандинавських текстів частково приєднується і мова давньоанглійської літератури. За характером вживання конструкції із дієприкметником II у пам'ятниках давньоанглійського періоду можна розподілити на дві групи. До першої групи можна віднести «Беовульфа» та «Закопи короля Альфреда», у яких домінують у великій кількості конструкції із *wesan* та рідкістю зворотів із *weorðan*. Копула *wesan* є типовою для використання невідцентрової ознаки, тоді як копула *weorðan* займає міще лише можливого поєднання. У творі «Беовульф» становна конструкція із *weorðan* зустрічається 13 разів, а із *wesan* – більше 70. А для другої групи характерні конструкції із *wesan*. Однак, був наявним один фактор, який виокремлював давньоанглійську станову парадигму від інших давньогерманських – наявність третьої станової моделі – конструкції із копулою *beon*, напр.: двн.-англ. *On ðæt gesundfullnessum ðæt mod wierð upahafen, on ðæt earfedum hit bið geeaðmedd* (Cura Past.35,4) «У період добробуту дух возвеличується, а в тяжкі часи він знижується». Подібні конструкції зустрічаються у майже всіх давньоанглійських пам'ятниках.

Серед давньонімецьких пам'ятників виокремлюються «Ісидор» та «Муспіллі», де спостерігається майже повна відсутність конструкції із копулою *uuesan*. У «Ісидорі» тільки один раз вживалася конструкція із претеритом кон'юнктива цього дієслова (*wāri*). Звертає увагу той факт, що закономірність ця характеризує і конструкції, що мають активне значення, напр.: двн.-нім. *uuardh quhnoman* «прийшов», *uuortan uuard* «став». У інших давньонімецьких та давньосаксонських текстах вживані конструкції із претеритом обох службових дієслів.

Наразі перейдемо до питання співвідношення змістових структур обох конструкцій із копулами «бути»

та «ставати» + дієприкметник II. Змістова структура вищезазначених конструкцій охоплює станові та видо-часові диференційні ознаки. Мові давніх пам'ятників категоріальна визначеність була притаманна не у однакою мірі. Вже у готській мові відмічалася багатоаспектність змістової структури дієприкметникових конструкцій із формами дієслова *wisan*. Подібна тенденція характеризувала й інші давньогерманські мови, причому її прояви були неоднаковими для всіх давньогерманських мовних ареалів. Частково це залежало від статусу другої моделі – «копула «ставати»+дієприкметник II». Чим обмеженіше було вживання другої моделі, тим глибше ставало змістове навантаження першої. Спільним для усіх давньогерманських мов було співіснування у змістовій структурі цих конструкцій як із презентними, так і з претеритальними формами дієслова «бути», двох семантичних центрів.

Спробуємо описати дистрибуцію диференційних змістових ознак, які були притаманні становим конструкціям із копулами «бути» та «ставати» + дієприкметник II. Конструкції із презентними формами дієслова використовувалися переважно для позначення невідцентрової ознаки (властивість інактивного суб'єкта), причому не було залежності від попередньої дії. Таку змістову структуру можна було спостерігати у різних давньогерманських пам'ятниках, а саме: «Старша Едда», «Беовульф» та ін., напр.: двн.-ісл. *sá er undinn salr orma hryggiom* (Vol.38,7) «сповита та зала спинами змій»; *hann er nefndr Gunnlaugr* «він зветься Гунлауг»; двн.-англ. *nis þæt seldguma wæpnum geweorðad* (B.249) «не прикрашена ця мерзенна людина зброєю»; *on þone wudu þe is genemned Andreðes lege* (Chr.477) «в цьому лісі, який зветься Андредес»; двн.верхн.-нім. *Inti quam tho in burg Samariae thi u dar ist giquetan Sychar* (Tat. 87,1) «Й прийшов тоді у місто самаритянське, яке зветься Сихар» [6]; двн.-сакс. *The is behangen al fagarun fratahun* (Hel. 4542) «який весь увішаний гарними прикрасами» [7]. Здебільшого конструкції такого типу були розповсюджені у «Старшій Едді» та частково у давньоісландських сагах.

Характерною була наявність і другої диференційної ознаки у змістовій структурі станових передкатегоріальних конструкцій, що ми розглядаємо: позначення події, у яку потрапив інактивний суб'єкт, напр.: двн.-ісл. *ass er stolinn hamri* (Prk. 2,8) «У асса вкрадено молот», або *Radinn ertu nú Gunnar* (Akv.15,5) «Ти зраджений тепер, Гуннаре»; двн.-верхн.-нім. *bithiu uuanta giboran ist iu hiutu Heilant* (Tat.16,2) «тому що сьогодні вам народжений спаситель», або *tohter ubilo von themo tiuuale giueigist ist* (Tat. 85,2) «дочка моя важко мучиться дияволом» [6]. У вищезазначених станових конструкціях виражається залежність ознаки інактивного суб'єкта від зовнішніх факторів, це вносить елементи процесуальності, відцентровості, афіційованості та відтінки пасивності.

Особливу позицію займала мова давньоанглійських пам'ятників: тут у конструкціях із презентними формами дієслова *wesan* дуже рідко зустрічалися такі диференційні ознаки як афіційованість, відцентровість, зв'язок із позначенням події, що викликане станом інактивного суб'єкта. Змістова структура конструкцій досліджуваного нами типу була більш однозначною. Це компенсувалося використанням констру-

кцій із формами дієслова *beon*, що було індивідуальною рисою давньоанглійської мови, напр.: двн.-англ. *Symbel bið gemyndgad morna gehwylce eafornan ellorsid* (B.2450) «Постійно йому нагадують про смерть сина» [5]. Показовими у цьому відношенні стали й випадки вживання цієї форми у контексті із паралельною конструкцією *wierð* + дієприкметник II, напр.: двн.-англ. *Aelc ðarede bið geaðmed he bið upahæfen <...> aelc ðare ðe hine selfne upahæfed he wierð gehined* (Gura Past.12-15) «Той, хто принижуваний, звеличиться<...> а той, хто сам себе звеличує, принизиться» [5]. У цих варіантах конструкція із *bið* передавала відцентровість ознаки та афіційованість інактивного суб'єкта тотожно, які і конструкція із формою службового дієслова *wierð*. Таким чином, конструкції із *beon* взяли на себе функції, які частково виконували конструкції із презентом дієслова двн.ісл. *vera*, двн.-сакс. *wesan*, двн.-верхн.-нім. *wesan*, причому це значення у моделі *bið* + дієприкметник II виступало із значно більшим ступенем визначеності, конкуруючи із системою форм дієслова *weorðan* + дієприкметник II. Варто зазначити, що у «Беовульфi» подібні конструкції зустрічалися тільки чотири рази, набагато більше конструкцій такого типу спостерігалось у пізніших перекладах Євангелія.

Змістова структура конструкцій із дієприкметником II із презентними формами дієслова «бути» набувала також особливого забарвлення у безсуб'єктному реченні типу, напр.: двн.-ісл. *þá quað Gudmundr, svá sem fyr er ritað i Helgaquido* (H.II,18) «Тоді про це сказав Гудмундр, як про це написано у пісні про Хельгу» [6] або двн.-верхн.-нім. *Araugit ist in dhes altin uizssodes boohum* (Is. XIII, 18) «Доведено у книгах Давнього завіту» [2]. Оскільки у таких прикладах відсутнє позначення суб'єкта ознаки, конструкція характеризує не якість, властивість суб'єкта, а лише наявність певної ознаки із посиленням відтінком результативності. У безпідметовому реченні така конструкція вживалась у всіх давньогерманських мовах, за винятком давньоанглійської, для позначення факту, процесу як такого поза його співвіднесеністю із будь-яким суб'єктом, напр.: двн.-ісл. *svá sem her er um qveðit* (Vkv, 16) «як про це тут співається» [6] або двн.-верхн.-нім. *In themo mezze thie ir mezzet, is iu gimezzan* (Tat.39, 4) «Тією мірою, що ви міряєте, і вам міряється» [2], у давньоанглійській мові із аналогічною конструкцією найчастіше вживався *beon*. У всіх наведених випадках зберігалась не відцентровість процесу, яка могла легко перейти у доцентровість. Варто зазначити, що у давньоверхньонімецькому «Ісидорі» таких безпідметових конструкцій налічувалося майже половина від усього тексту.

Більш чітко, ніж у станових конструкціях із презентними формами, другий семантичний центр виокремлюється у конструкціях із претеритальними формами дієслова «бути». У мові давньоісландських пам'ятників, де абсолютно панували конструкції із дієсловом *vera*, конструкція із претеритальними формами цього дієслова зазвичай означали не стан інактивного суб'єкта як щось наявне, а подію, що вражає інактивний суб'єкт, або стан, як результат дії, напр.: двн.-ісл. *Ðorsteihn var þaðan ut leiddr med godum gjofum* (Gunnl.Iv,30) «Торстейн був потім відпущений із гарними подарунками»; *var þá Geirroðr til konungs*

tekinn (Grm.14) «Був тоді Гейорд обраний королем» [6].

Набагато рідше така конструкція вживалась для позначення якості або властивості інактивного суб'єкта як наявного, так і вже існуючого у минулому, напр.: двн.-ісл. *hann var snamendis bradgør, mikill ok sterkr.* <...> *ok kallaðr Gunnlaugr ormstunga* (Gunnl.V, 11) «Він був швидкий, високий та сильний...<...>й звали його Гуннлауг, зміїний язик» [6]. Внаслідок цього, у аспекті станових значень, конструкції дієприкметника II із презентними та претеритальними формами дієслова *vera* відрізнялися у давньоісландській мові не сукупністю диференційних семантичних ознак, а відносною частотністю контекстів або різним становим значенням. Варто згадати, що агенс у конструкціях такого типу вживався досить рідко.

Однотипні відношення характеризували й вживання станових конструкцій із претеритальними формами дієслова «бути»+дієприкметник II у давньоанглійській мові. У змістовій структурі тут також наявні два семантичні центри: 1) виокремлення ознаки, що притаманна інактивному суб'єкту, що характеризує його у минулому; 2) позначення події, що обумовила виникнення ознаки лише на певному відрізку часу внаслідок дії зовнішнього фактора, напр.: двн.-англ. 1) *Wæs sé grimma gæst Grendel hāten* (B.102) «Це страшне чудовисько називалося Гренделем» та 2) *Þá wæs Hrōdgāre hors gebæted* (B.1399) «Тоді був Хродгару запряжений кінь» [5].

Також у давньоанглійській та давньоісландській мовах досить широко вживалась станова конструкція *weorðan* + партицип II. У давньоанглійській мові ця конструкція конкурує із конструкцією *wesan* + партицип II. Починаючи із твору «Беовульф», де такі приклади небагаточисельні, проте наявні. Подібні конструкції означали подію, процес, що охоплюють інактивного суб'єкта, напр.: двн.-англ. *he þær wearþ of slægen* (Chr.784) «він був там вбитий». На відміну від *wæs*+ дієприкметник II змістова структура цієї другої моделі була моносемантичною: вона виступала як форма вираження доцентрового процесу, також цій становій конструкції були притаманні відтінки медальності або пасивності, напр.: двн.-англ. *Seo burg wæs getimbred an fildum lande* (74,12) «Це місто було побудоване на пустелі», *weard Romeburg getimbred from twan gebroðrum* (64, 21) «Був Рим побудований двома братами» [5]. Звертає увагу на себе той факт, що обидві вищенаведені конструкції були синонімічні за своїми способами вираження.

У давньоверхньонімецьких та давньосаксонських пам'ятниках вихідний статус станових конструкцій із претеритальними формами дієслова «бути» був близький закономірностям інших давньогерманських мов. У давньоверхньонімецьких пам'ятниках, за виключенням «Ісидора» та «Муспіллі», де ці конструкції були відсутні, у змістовій структурі *waes*+ дієприкметник II також можна виокремити два семантичні центри, напр.: статична ознака інактивного суб'єкта – двн.-верхн.-нім. *Seno nu tho uuas man in Hierusalem thes namo uuas gihezzen Simeon* (Tat. 7, 4) «Був тоді чоловік у Іерусалімі, імя якого було названо Сімеон»; позначення події, у яку потрапив інактивний суб'єкт – двн.верхн.-нім. *Uuas erbolgan Krist* (Ludwigslied, 20) «був розгніваний Христос». Тотожні

явища характеризують цю конструкцію і у давньосаксонській мові, напр.: днн.-сакс. *Zaharias uuas hie hétan* (Hel.76) «Він називався Захарієм»; *Kristes uuárun thó uuord gefullod* «Виконалися тоді слова Христа» [2; 7].

Разом із тим для позначення події, у яку потрапив інактивний суб'єкт, широко використовувалися, так само, як і у давньоанглійській мові, поєднуючись із претеритальними формами дієслова *uuerdan*, напр.: баварськ. *dar der <...> heiligo Christ ana arhangen uuard* (Muspilli) «на якому <...>був повішаний Христос»; днн.-верхн.-нім. *Uuard tho giheilít thie kneht in thero ziti* (Tat. 47,8) «був вилікований слуга водночас»; днн.-верхн.-нім. *inti uuard tho brungan sin houbit in diske* (Tat.79,9) «й була принесена його голова на таці»; днн.-сакс. *Sia<...> te thio thuruh eraft godas gecorana uurđun* (Heliand., 16 -17) «Вони<...> були обрані для цього силою господа бога». Проаналізовані конструкції зазвичай з'являлися у ідентичних текстах,

напр.: днн.верхн.нім. *uuas giheilít/ uuard giheilít* (Tat.) «вилікуватися/бути вилікованим» тощо [7; 8].

Висновки. Узагальнюючи, варто зазначити, що для всіх давньогерманських мов спільним був різний змістовий обсяг моделей станових конструкцій із претеритальними формами дієслів «бути» та «ставати», причому саме багатоаспектність змістової структури першої моделі перешкоджала послідовному виокремленню структур, що означають доцентровість процесу та афіційованість суб'єкта. Досліджені нами закономірності, що стосуються співвідношення претеритальних станових конструкцій із дієсловами «бути» та «ставати» зберігають свою значущість у безпідметових реченнях. Також зауважимо, що становлення пасивного стану як особливої морфологічної парадигми пов'язане із подоланням нероз'єднаності обох станових значень (медіопасивності та пасивності).

ЛІТЕРАТУРА

1. М. Гухман. Развитие залоговых противопоставлений в германских языках: опыт историко-типологического исследования родственных языков. Изд.- во «Наука», Москва, 1964. – 292 с.
2. О.И. Москальская. История немецкого языка: учебное пособие для аспирантов, студентов педагогических факультетов и институтов иностранных языков. – Ленинград, 1959. – 891 с.
3. W. Schreder. Zur Passivbildung im Althochdeutschen. – PBB, Bd 77, Hf.1-3, 1955
4. A.Zieglschmidt. Zur Entwicklung der Perfektumschreibung

- im Deutschen. „Language Dissertations“, № 6,1929, стр.7
5. Beowulf [Електрон.ресурс]. – Режим доступу: <https://norse.ulver.com/src/other/beowulf/beowulf.html>
6. Edda [Електрон.ресурс].– Режим доступу: <http://norse.ulver.com>].
7. Heliand [Електрон.ресурс].– Режим доступу: <http://www.wulfila.be/lib/sievers/1878/>
8. Muspilli [Електрон.ресурс].– Режим доступу: <https://www.hs-augsburg.de>
9. Wulfila Project [Електрон.ресурс].– Режим доступу: <http://www.wulfila.be>

REFERENCES

1. M. Guhman. Development of collateral contrasts in Germanic languages: experience of historical typological research of related languages. Izd. In "Science", Moscow, 1964. – 292 p.
2. O.I. Moskalska History of the German language: a manual for

- post-graduate students, students of pedagogical faculties and institutes of foreign languages. – Leningrad, 1959. - 891 pp.

Distribution of voice precategorical constructions with participle II and copular verbs «to be»/«to become» in the Old Germanic languages

O. V. Shapochkina

Abstract. The article investigates voice precategorical constructions with copular verbs and participle II on material of Gothic, Old English, Old Saxon, Old High German, Old Icelandic. Similar constructions were productive formations, they acted as one of the main actualizers of the development of the category of voice of modern German languages, in particular, they became the basis for creating an analytical paradigm of passive voice. It is proved by the author that among the variously structured voice constructions involved in this process, it alone was a stable link that was common to all, without exception, the ancient Germanic languages that were explored.

Keywords: category of voice, precategorical structure, distribution, copular verb, participle II.

Дистрибуция залоговых предкатегориальных конструкций с причастием II и глаголами-копулами «быть»/«становиться» в древнегерманских языках

О. В. Шапочкина

Аннотация. В статье исследованы залоговые предкатегориальные конструкции с глаголами-копулами и причастием II на материалах готского, древнеанглийского, древнесаксонского, древневерхненемецкого, древнеисландского языков. Подобные конструкции были продуктивным образованием, выступали одним из основных актуализаторов развития категории залога современных германских языков, в частности они стали основой для создания аналитической парадигмы пассивного залога. Автором доказано, что среди разноструктурных залоговых конструкций, принимавших участие в этом процессе, исключительно она была устойчивым звеном, которое было присуще всем без исключения древнегерманским языкам, которые исследовались.

Ключевые слова: категория залога, предкатегориальная конструкция, дистрибуция, глагол-копула, причастие II.

Концептуальний аналіз як метод дослідження проповідницької літератури Київської Русі

Т. В. Сивець

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Інститут філології) Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: tatanasivec@gmail.com

Paper received 31.07.17; Accepted for publication 05.07.17.

Анотація. У статті досліджується поняття «концептуальний аналіз» та його актуальність серед інших традиційних і новаторських методів вивчення давньої української літератури. Специфіка явища розкривається шляхом розмежування методологічних складових: «аналіз» та «інтерпретація». Основна увага приділена вмотивуванню концептуального підходу в жанрі проповіді. Визначено спрямування концептуального та жанрового інваріанту в художніх творах Іларіона Київського, Кліма Смолятича, Кирила Турівського та Феодосія Печерського.

Ключові слова: концептуальний аналіз, Середньовіччя, інтерпретація, Київська Русь, концепт, проповідь.

Дослідження літературних зразків за медієвістичним спрямуванням завжди викликало проблему правомірності застосування того чи іншого методу. Як правило, за мету науковці ставили формування виправданої моносемантичної перцепції текстуально-ідейного тла визначеного періоду, проте однотайності поглядів це не зумовлювало. Художній доробок Києворуської держави не є винятком у пошуку новітніх підходів до вивчення пам'яток, які формують пласт класичної літератури в розвитку, за визначенням Д. Чижевського, основних «культурно-історичних епох». Так, означуючи еволюцію та функціонування образів у книжності Київської Русі, О. Сліпущко сформувала синтетичну за своєю суттю методологію, котра поєднувала різні елементи методів. Тому наукова розвідка з однойменною назвою сьогодні сприймається як новаторська, ампліфікуючи провідні методи, якими послуговувався І. Франко – історичний і психологічний, М. Возняк – метод історизму, В. Перетц – філологічний, С. Сфремов – народницький принцип з ідейно-соціологічним підходом, неокласики – формально-стилістичний та ін. [7, с.12].

Мета запер'явленої розвідки у тому, щоб розмежувати традиційні та новітні методи дослідження киеворуської літератури і обумовити правомірність їх застосування станом на сьогодні. Якщо названі вище методи, синтезовані у монографії О. Сліпущко, визначаються як традиційні з особливим авторським поглядом, то серед новаторських літературознавчих спрямувань – герменевтичний, метод рецептивної естетики, імагологічний, компаративний та ін. Особливе місце посідає **концептуальний аналіз**, суміжними з яким визначають історико-літературний, семантичний, культурологічний та інтертекстуальний аспекти вивчення художнього тексту. Відтак, **актуальність** зумовлюється необхідністю чіткого усвідомлення того, чи можна застосовувати новаторські методи, зокрема концептуальний аналіз, дослідження літератури до періоду давньої книжності. І якщо так, **новим привнесенням** у філологічні студії слугує впровадження згаданого методу до текстуально-композиційних особливостей урочистої та простої проповіді. На підставі означеної проблематики, варто вирішити кілька **завдань**, а саме:

- вмотивувати семантично споріднені поняття «канон» і «патерн» у жанровій генезі проповіді;
- дослідити сутність концептуального аналізу, зве-

ртаючи увагу на інтегрованість новаторського методу та активне використання міждисциплінарного підходу до вивчення літератури;

- означити вектори застосування концептуального аналізу в художній дійсності, спираючись на тексти киеворуських книжників.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи той факт, що людська свідомість – гетерогенна, варто звернути увагу на думку Л. Завгородньої та Ю. Тимошенка. Науковці стверджують, що «літературознавча діяльність реалізується двома лініями – поетикальною та тлумачною», а це відповідно апелює до риторичної та герменевтичної традиції [3, с.19]. Тому, якщо ми ставимо за мету дослідити книжність доби Русі-України, послуговуючись концептуальним аналізом, слід чітко розмежувати ключові характеристики понять «інтерпретація» та «аналіз» як методологічних складових. Тобто, беручи до уваги аналітичний принцип рефлексування на текст, варто пам'ятати, що у «кожному наступному розгортанні він повторює інваріантний згусток значення – авторське змістове ядро», тоді як інтерпретація «ґрунтується на схематичності смислової структури тексту і здатна породжувати безмежну кількість нових смислів» [3, с. 20].

Визначаючи інваріант як абстрактну сутність, певний патерн, який породжується сукупністю варіантів, можемо говорити по різновекторне відчитування «постійно повторюваного значення»: 1) на жанровому рівні та 2) концептуальному. За словами Т. Бовсунівської, «будь-який жанр є сумою патернів, узгоджених за певним типом зв'язків та виструнчених певним чином» [2, с.23]. Один із них превалює, окреслюється як «домінантний», а решта відтворюється за синергетичним принципом. «Жанровий патерн» – конструктор, що апелює до когнітології, тому і жанрова інваріантність, і концептуальна взаємодоповнюють специфіку дослідження середньовічної літератури в новітньому ключі. Подібну думку знаходимо у розвідках Л. Бабенко, яка схильна вважати, що для концептуального аналізу художнього тексту необхідно враховувати декілька позицій, серед яких: 1) набір ключових слів тексту; 2) визначення базового концепту цього простору та 3) детальний опис концептуального простору, який позначається спектром виділених концептів [1, с.108]. Ключові слова в такому випадку слугують маркерами основної ідеї автора і на асоціативному рівні художнього мислення автора часто постають в

ідіостилистичній презентації.

Проповідь – церковно-ораторський жанр, який виник в середовищі руських книжників не безпідставно. У візантійській та грецькій традиції вже давно процвітало мистецтво гомілетики, а «гомілія» сприймалась як прототип руського варіанту проповіді. Проповідувати – означало вести бесіду з одним чи багатьма слухачами на релігійному зібранні, де акцентувалась увага на поясненні окремих уривків зі Святого Письма. Однак, «гомілія» не співвідносилась із дефініцією «проповідь», адже перша означала – тлумачення окремих уривків, тоді як «проповідь» включала індивідуальні характеристики проповідника та особливу манеру викладу думок у повноцінному довершеному зверненні до слухачів на передодні обраної теми. Таким чином, киеворуські книжники формують просту та урочисту проповіді, що, в суті своїй, були зразками гомілетичної прози. Крім того, посилюється інтерес до особи книжника-проповідника, його здібностей як автора і духовного лідера, що в подальшому екстраполюється на формування концепту – «авторська свідомість» у контексті доби Київської Русі.

Зауважимо, що саме поняття «концепт» зумовлене розвитком когнітивістики. Іманентно концепти містять конкретно-образні характеристики, а це означає що досліджувати їх з допомогою лише філологічного, історико-літературного чи психологічного методів неможливо, адже внутрішня форма їх значно ширша, ніж означені вище характеристики. Так, за словами М. Маркової, літературознавча інтерпретація художніх концептів має назву концептуального аналізу. Але оскільки сам термін «концепт» характеризується багатозначністю, чіткого визначення суті концептуального аналізу дати неможливо [5, с. 321]. Вчена виділяє чотири вектори дослідження концептів: по-перше, **«концепт як когнітивний конструкт»**, що пов'язано із механізмом представлення знань у людській свідомості. Так, структурою обопільної думки для проповідників Київської Русі буде релігійно-естетична база християнства, а от структура вираження у кожного з них – різна. Академічною проповіддю вважається **«Слово о Законе и Благодати»** Іларіона Київського, де вибудовується не лише система переконань щодо істинності релігії, але і формується патріотичне ставлення до держави через змалювання образу Володимира. Кирило Турівський у **«Слове в недѣлю по Пасцѣ»** намагається вплинути на слухача визначальними алегорично-символічними образами християнства, послуговуючись антитестичним викладом думок. Через образи зими та весни книжник формує яскраве уявлення новонаверненого християнина про те, що є справжнім духовним прозрінням, до чого варто прагнути. В **«Послани, написано Климентомъ мирополитомъ руськимъ Фомѣ прозвутеру, истолковано Афонасиемъ мнихомъ»** піднімається питання способу тлумачення 16 християнських притч та особи проповідника, який ні в якому разі не мусить прагнути до влади. І тільки у Феодосія Печерського як представника простої повчальної проповіді система переконань будується на опозиціях правильно/неправильно без будь-якого образного навантаження з метою посилити вплив на слухача. По-друге, **«концепти як носії національної свідомості»** формують систему

національної картини світу. Своєрідним кодом дешифрування постає мова. У випадку з проповідями – церковнослов'янська. Виразенням національно характеру також можуть слугувати тема художнього твору та герої як виразники національної ідеї. Скажімо, Іларіону Київському, як нікому, майстерно вдається витворення національного ідеалу – Володимира, що згодом і сприяло процесу канонізації. Героїчний пафос простежується і у хвалебній формулі дескрипції міста Києва як «нового Єрусалиму». Феодосій Печерський взагалі формує тип «ідеального правителя», адаптуючи християнські цінності до культурного надбання Київської Русі. **«Концепти як індивідуальні психічні утворення»**, за спостереженням М. Маркової, дають підставу для розгляду проповідей з ідіостилистичного боку. Враховуючи авторський антропоцентризм та індивідуальне тяжіння до способу переконання в спільних істинах християнства, можемо говорити про поділ проповідей на урочисту та просту, а книжників – на представників орнаментального зразка жанру чи монументального. По-четверте, **«авторська концепція дійсності»** киеворуських книжників справді становила різне прочитання тогочасних подій. З одного боку, відчитувались ціленаправлені моменти переконання в істинності християнства, а з іншого – мета проповіді диктувалась культурно-історичними обставинами і особистісним внеском авторів як духовних лідерів. Так, Феодосій Печерський був ігуменом Києво-Печерського монастиря, тому проста повчальна проповідь для братії була закономірним явищем його діяльності. Іларіон Київський та Клим Смолятич займали митрополичі кафедри, тому теми за концептуальним навантаженням були значно ширші. Якщо проповідь Іларіона Київського виголошувалась у зв'язку із святом і перед елітою, то твір Кліма Смолятича початково був у формі приватного листування, яке лише згодом набуло суспільного характеру.

Спільне, що об'єднує проповіді киеворуських книжників, це базові концепти ЗНАННЯ та ВІРИ, які постають у їхніх текстах не випадково, але зважаючи на суспільно-політичну ситуацію. Звернімо увагу, уривок із **«Слова в недѣлю по Пасцѣ»** Кирила Турівського містить слова: «...и дѣлатели с надежею тружающея плододавеца Христа призывають. Бѣхом бо преже акы древа дубравная, не имуще плода, нынѣже присадися Христова вѣра в нашемъ невѣрїи, и уже держашеся корене Іосѣева...» [4]. Розшифровуючи інтенцію автора, вдамося до складової концептуального аналізу, а саме – формулювання концептуальної метафори шляхом компресії текстуального змісту: ДЕРЕВО – ЦЕ ПЛІД, ХРИСТОС – ЦЕ ВІРА, ХРИСТОС – ЦЕ НОВЕ ЖИТТЯ. Відповідно, ВІРА – ЦЕ ПЛІД охрещення руського народу та істинного життя, тому ЖИТТЯ – ЦЕ ВІРА. Крім того, книжник кілька разів актуалізує ключовим словом «Знання» як вищу міру розуміння поведінкових норм у духовному вимірі, дане самим Христом. Клим Смолятич ширше експлікує сутність концепту ЗНАННЯ у **«Послани, написано Климентомъ мирополитомъ руськимъ Фомѣ прозвутеру, истолковано Афонасиемъ мнихомъ»**: «Расмотряти ны есть лѣпо, возлюблении, и разумѣти. Вижь бо, яко же се огнь от камня ис-

Ткаемъ и от дрѣва исходяй же, составляемъ естъ и съгнѣшаемъ челоуѣчьскими вещественными руками; гда же силу из горѣния примет огонь, смотри, како ти челоуѣчьскими хытросътами чистѣйшаа вещь влагаема въ нъ, очищается!» [6, с.285]. Заклик до розуміння всього, що відбувається у світі видимих і духовних речей автор подає також у вигляді концептуальної метафори: ЗНАННЯ – ЦЕ ВОГОНЬ, що у глибшому сенсі приховує базовий інваріант схеми: ЗНАННЯ – ЦЕ СВІТЛО. Припускаємо, що Клима Смолятич вдається до тлумачення концепту ВІРИ та ЗНАННЯ, послугуючись притчовим методом у поясненнях сюжетів із Біблії, який мовою середньовічної теорії і практики тлумачення текстів корелює із екзегетичним методом, а на сучасному етапі визначається як концептуальний аналіз із його спорідненим відгалуженням текстового аналогового мапування. Феодосій Печерський у «Слові про віру латинську чи варязьку» презентує опозицію ВІРИ та ЗНАННЯ у своєрідний спосіб: «Я Феодосій, бідний слуга пресвятої Трійці, Отця і Сина і Святого Духа, народжений у чистій і православній вірі і вихований у гарній настанові правовірними батьком і матір'ю, які наставляли мене на правильний закон. До віри ж латинської не прилучатися, їх звичаїв не триматися, від їхнього путання втікати...» [9, с.363]. Цікаво, що автор вдається до бінарного протиставлення зазначених концептів через концептуальну схему СВОЄ – ЧУЖЕ. Адже виховання, отримане у родині, книжник співвідносить із джерелом правильного отримання знань та основ християнської віри, тоді як варязька віра визнається ним «путанням», тим, що веде до сліпої загибелі душі. Тому, з одного боку, бачимо узагальнену позицію проповідника, яка вкладається у побудову концептуальної схеми ВІРА – ЦЕ ІСТИННЕ ЗНАННЯ, однак, з іншого боку, лише своя, християнська, бо варязька апелює до периферійної схеми ВІРА – ЦЕ ОМАНА. Варто зазначити, що проповідь Іларіона Київського – надзвичайно місткий текст, який переповнений антитетичними образами на ґрунті концептуальних метафор. Концептуальний аналіз ВІРИ та ЗНАННЯ у «Слові о Законѣ и Благодати» заслуговує на окрему розвідку, проте наведемо уривок, який зосереджує читачку увагу на особливому розумінні ВІРИ у концептуальній картині першого руського митрополита:

«Не видиль еси Христа, не ходиль еси по немъ, како ученикъ его обрѣтесея? Ини, видѣвши его, не вѣроваша; ты же, не видѣвъ, вироваша» [8, с.55-56]. Іларіон звеличує князя Володимира і називає його послідовником Христа, дивуючись, як він не бачивши Сина Божого, обрав істинний шлях у християнській вірі. Отже, є підстави для декодування імплікативних смислів концепту ВІРА за допомогою концептуальної метафори ВІРА – ЦЕ ОЧИ (духовний зір). Загалом, асоціативний шар проповідничого жанру у Київській Русі доволі розмаїтий, завдяючи традиції алегорико-символічного змалювання дійсності. Проте очевидним є звернення до теоцентричного бачення світу, в якому антропоцентричне начало проявляє вагомое значення лише у морально-ціннісному вимірі християнина.

Висновки та перспективи дослідження. Концептуальний аналіз на сьогодні не має широкого впровадження в літературознавчому середовищі, але детально вивчався лінгвістами, лінгвокогнітивістами, концептологами та культурологами. Слід звернути увагу і на те, що концептуальний аналіз зумовлює проблему інваріантного дешифрування у варіантному розмаїтті жанру проповідей, так само, як і в будь-якому іншому жанрі. Саме поняття концепту – багатогранне і межує з багатьма дисциплінами, але культурологічний аспект дає змогу розглядати основні християнські концепти не лише в межах літератури Київської Русі. Крім того, сутність аналізу полягає не тільки у виокремленні типових для світогляду певної епохи концептів, але дослідженні їх особливостей на етнонаціональному рівні та у художній свідомості автора, такий спосіб дослідження літератури надзвичайно складний та наукоємний, адже охоплює споріднені галузі та апелює до фонових знань читача. Щоб здійснити якісний концептуальний аналіз, достатньо знати про структуру і типологію концептів, але й зважати на теорію концептуальної метафори, когнітивну жанрологію, теорію когнітивної поетики та ще ряд важливих когнітивних напрацювань. Оскільки когнітивна наука на сьогоднішній день дуже стрімко розвивається, є сенс у поглибленому вивченні її методів та їх застосування як у постмодерних текстах, так і зразках стародавніх періодів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 464 с.
2. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія/ Т. В.Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
3. Завгородня Л., Тимошенко Ю. Аналіз та інтерпретація як текстуальні стратегії смислотворення// Південний архів. Сер.: Філологічні науки, 2009. т. Вип. 45. – С. 40-44.
4. Кирило Турівський «Слово в неделю по Пасцѣ»// Калайдович К. Ф. «Памятники российской словесности XII века», Москва, 1821. – електрон. версія тексту: <http://litopys.org.ua/biletso/bilo03.htm> (дата звернення 20.07.2017)
5. Марьяна Маркова Концепт та концептуалізація в сучасно-
- му літературознавстві// Питання літературознавства Випуск 74., 2007. С. 317 – 324.
6. Послание Климента Смолятича // Памятники литературы Древней Руси. XII век. – М., 1980. – С.282-290.
7. Сліпушко О. М. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII ст.): Монографія. – К.: Аконт, 2009. – 416 с.
8. Слово о законе и благодати митрополита Илариона / Подг. текста А. М. Молдована // Библиотека литературы Древней Руси. – Т. 1. – СПб., 1997. – С. 26-61.
9. Феодосій Печерський. Слово про віру латинську чи варязьку / Християнство на теренах України I-XI ст. Україна на сторінках Святого Письма та витяги з першоджерел, що засвідчують процес поширення християнства на теренах України від апостола Андрія до князя Володимира. – К., 2000. – С.363-365.

REFERENCES

1. Babenko L.G. Philological analysis of the text. Fundamentals of the theory, principles and aspects of analysis: Textbook for high schools. – M.: Academic Project; Yekaterinburg: Business Book, 2004. – 464 pp.
2. Bovsunivska T. V. Cognitive genology and poetics: monograph / T. V. Bovsunivska. – K.: Publishing-printing center "Kyiv University", 2010. – 180 p.
3. Zavgorodnya L., Timoshenko Yu. Analysis and interpretation as textual strategies of semanticism // Southern Archive. Sergei: Philological Sciences, 2009. Vol. 45. – p. 40-44.
4. Kiril Turovsky "Word a week on the Easter" // Kalaidovich K. F. "Monuments of Russian Literature of the XII Century", Moscow, 1821. – Electron. Version of the text: <http://litopys.org.ua/biletso/bilo03.htm> (application date 20.07.2017)
5. Mariana Markova Concept and conceptualization in modern literary studies // Issues of Literary Studies Issue 74., 2007. p. 317 - 324.
6. The message of Clement Smoliatich // Monuments of the literature of Ancient Russia. XII century. – Moscow, 1980. – p.282-290.
7. Slipushko O. M. Evolution and functioning of literary images in the literacy of the Kyiv-Ukrainian state (XI - first half of the XIII century.): Monograph. – K.: Aconit, 2009. – 416 p.
8. The Word of Law and Grace of Metropolitan Hilarion / Prep. the text of A. M. Moldovan // Library of Ancient Literature. – T. 1. – SPb., 1997. – P. 26-61.
9. Theodosius Pechersky. The word about faith in Latin or Varangian// Christianity in the territory of Ukraine I-XI centuries. Ukraine on the pages of the Sacred Scripture and extracts from the original sources, evidencing the process of spreading Christianity in Ukraine from the Apostle Andrew to Prince Volodymyr. – K., 2000. – p.363-365.

Conceptual analysis as a method of researching of the homiletic literature in the Kyiv Russ

T. V. Syvets

Abstract. The article investigates a definition of "conceptual analysis" and its actuality among other traditional and modern methods in the researching of the Old Ukrainian literature. The specificity of the phenomenon is revealed by differentiating the methodological components: "analysis" and "interpretation". Main attention is devoted to motivation of the conceptual direction in the genre of homily. It is determined a direction of concepts and genre in the works of Ilarion Kyivsky, Klym Smolyatych, Kiril Turivsky and Pheodosiy Pechersky.

Keywords: *conceptual analysis, the Middle Ages, interpretation, the Kyiv Russ, concept, homily.*

Концептуальный анализ как метод исследования проповеднической литературы Киевской Руси

T. V. Syvets

Аннотация. В статье исследуется понятие «концептуальный анализ» и его актуальность среди других традиционных и новаторских методов изучения древней украинской литературы. Специфика явления раскрывается путем разграничения методологических составляющих: «анализ» и «интерпретация». Основное внимание уделено мотивированию концептуального подхода в жанре проповеди. Определено направления жанрового и концептуального инварианта в художественных текстах Илариона Киевского, Клим Смолятича, Кирилла Туровского и Феодосия Печерского.

Ключевые слова: *концептуальный анализ, Средневековье, интерпретация, Киевская Русь, концепт, проповедь.*

Художественные параметры общественно-политического и религиозно-нравственного предвидения в легенде «Разрушение ада и восстановление его» Л. Н. Толстого

И. Ю. Тищенко

Киевский национальный лингвистический университет, Киев, Украина

Paper received 15.08.17. Accepted for publication 20.08.17.

Аннотация. В статье исследуется спектр художественных средств, способствовавших реализации прогностической функции литературы в легенде Л.Н.Толстого «Разрушение ада и восстановление его». Выявлены эстетически обусловленные особенности жанра, композиции, стиля, системы образов, нарратива. Особое место в структуре текста занимают образы «детей Везельвула», ярко индивидуализированные через емкие предметные детали. Благодаря применению рецептивной поэтики выявлено, какие именно мировоззренческие и политические угрозы наиболее точно предсказал писатель, что позволяет констатировать актуальность этого малоизученного произведения и его своеобразие, выявленное на всех уровнях текста в экономном, но при этом эмоционально насыщенном использовании приемов и средств художественного письма.

Ключевые слова: предвидение, нарратив, легенда, антитеза, система образов, фантастическое, конфликт.

Введение. Изучая малоизвестные страницы наследия Л.Н.Толстого, анализируя его художественный мир, мы соприкасаемся с его гениальной личностью, которая поражает своим масштабом, мощью разума, искренностью, глубиной, впечатляющей аналитикой человеческого характера и социума. Применительно к реалиям современности более чем актуальны его слова: «Мы разогнались к пропасти и не можем остановиться, и летим в неё. Не говоря уже об экономических, неразрешимых и всё усложняющихся и усложняющихся опасностях, взаимные отношения вооружающихся друг против друга держав, всякую минуту готовые разразиться и разражающиеся войнами, ясно указывают на ту неизбежную гибель, к которой влечется всё так называемое цивилизованное человечество» [4, с.117]. По глубочайшему убеждению писателя, литература должна формировать у читателя способность различения добра и зла и, как следствие, приверженность к добру в течение всей жизни. Будучи не только писателем, мыслителем, но и проповедником своих идей, Л. Н. Толстой был наделен ещё и исключительно сильным общественным темпераментом, который ярко проявился в его публицистике. Предвидение общественно-политических и религиозно-нравственных катаклизмов не были изначально характерологической особенностью творчества Толстого, но элементы реализации прогностической функции литературы проявляются в наследии позднего периода жизни именно в связи с трансформациями в мировоззрении писателя. Художественное начало в этих текстах воплощает философичность и публицистичность, что является актуальной проблемой в частности в свете рецептивной поэтики.

Краткий обзор публикаций по теме. Прогностическая функция художественной литературы рассматривается в научной традиции преимущественно применительно к фантастике и отражению в произведениях рисков и достижений научно-технического прогресса. Иногда подобные исследования посвящены и политологическим, социологическим, общественно-этическим проблемам. Своёобразно и глубоко рассматривал эти вопросы С. Лем (монографии и статьи) [2], эпизодически, но научно обоснованно – Б. Ланин, В.Филатов, В. Чаликова [1, 6, 7] преимущественно в трудах об особенностях антиутопии как жанра.

Но для художественно-философской литературы такой аспект проблемы не рассматривался вероятно ещё и потому, что в русской литературе и литературоведении сложился определенный канон исследования этих произведений. Прежде всего они воспринимаются через призму отражения в литературе мировоззренческих позиций автора. Именно так анализирует легенду «Разрушение ада и восстановление его» русский ученый А. Тарасов в своих исследованиях «Две правды Л.Н.Толстого» и «"Божеское" и "человеческое" в последних произведениях Льва Толстого» [3]. Таким образом, тема нашей статьи актуальна и малоисследована.

Целью нашего исследования является выявление в позднем творчестве Льва Толстого, а именно в легенде «Разрушение ада и восстановление его» функционирования художественных параметров общественно-политического и религиозно-нравственного предвидения.

Материалы и методы. Изучение художественных параметров в легенде Толстого осуществляется с использованием общенаучных (анализ, синтез) и филологических (функциональный, структурно-семиотический и рецептивная поэтика) методов.

Материалом для исследования стало произведение Л.Н.Толстого – легенда «Разрушение ада и восстановление его».

Результаты и их обсуждение. Читателю XXI века должны быть понятны и близки по духу и комплексу идей, и глубокий гуманистический пафос легенды Льва Николаевича Толстого «Разрушение ада и восстановление его», и трагический конфликт огромной силы и напряженности, предложенный читателю. Апокалиптика нашего времени действительно превосходит самые смелые прогнозы. Жестокая конкуренция в сфере политики и экономики, финансовых и технологических возможностей, организационных основ и технологических решений, смертельная схватка интеллектов и различных мировоззрений и, конечно же, кризис прежних институтов цивилизаций и столкновение их с началами зарождающейся иной культуры социума. Угрозами для человеческого сообщества стали диффузные и гибридные войны, системный терроризм, являющий собой особый мощный политический инструмент, многовекторная система управле-

ния, зачастую называемая управляемым хаосом. В той или иной мере все это предсказано в анализируемом произведении, художественные особенности которого сфокусированы на прогностике неминуемых для человечества бед при условии торжества диаволиады (читай: антигуманных и антигуманистических сил).

Прежде всего речь идет об особенностях нарратива. Перед нами, несмотря на трагическое развитие событий, вполне объективированное повествование – автор отступает в сторону, а своё понимание проблемы и ее оценку совершает как через выбор положительного героя легенды, так и через выбор конфликта и показ путей его разрешения, и через художественные детали, и через речевую стилистику персонажей. Только изредка писатель изменяет точку зрения, когда подает кульминационные события через точку зрения главного отрицательного героя: «Вельзевул понял, что всё для него пропало. И Вельзевул видел, как Христос в светлом сиянии остановился во вратах ада, видел, как грешники от Адама и до Иуды вышли из ада, видел, как разбежались все дьяволы, видел, как самые стены ада беззвучно распались на все четыре стороны» [5, с.390]. Конфликт добра и зла трагичен в своей сущности, что моделируется основной перипетией в легенде – неожиданное появление Иисуса Христа со своим учением, со своей истиной, со своей правдой о жизни. Вельзевул и «толпа дьяволов» [тут и далее: 5, с.391] встревожены этим событием, они осознали, что им пришел конец. Им противостоят люди – в легенде Льва Николаевича Толстого это собирательный образ человечества, словно автор сознательно избегает конкретизации.

Систему художественных образов также формирует конфликт, который начался с приходом Иисуса Христа, рассказавшем о своем учении, внося в расколотый мир идею воссоединения людей на основе истинной веры и любви: «Учение это было так ясно и следование ему было так легко и так очевидно избавляло людей от зла, что нельзя было не принять его, и ничто не могло удержать его распространения по всему свету» [5, с.394]. Проявилась трагическая коллизия, напряженная и сложная, которая создается не только столкновением с угрожающими внешними силами, но прежде всего внутренним противоречием между жизненными стремлениями личности и признаваемыми ею ценностями. Мир изменился в результате принятия учения Иисуса Христа: «...люди, жившие по этому учению, были совершенно счастливы и недоступны нам /дьяволам и Вельзевулу. – И.Т./ Они не сердились друг на друга, не предавались женской прелести и или не женились, или женившись, имели одну жену, не имели имущества, всё считали общим достоянием, не защищались силою от нападавших и платили добром за зло. И жизнь их была так хороша, что другие люди всё более и более привлекались к ним» [5, с. 392].

Однако добру противостоит достойный противник. Ведь Вельзевул сразу понял, что учение Иисуса Христа «...избавляло людей от зла» [5, с. 392], а это избавление означало гибель для него и его дьяволов, «...больших и маленьких, толстых и худых, и с длинными и короткими хвостами, и с острыми, прямыми и кривыми рогами» [5, с. 391], но одинаково жестоко-

сердечных, одинаково расположенных обратить ко злу. Человечество оказалось к этому готовым, поскольку значительная часть общества в какие-то моменты своего развития, как и отдельная личность в какой-то момент своего роста могут потерять убеждения в силе традиционных авторитетов, бывших до того основной и опорой их духовного существования, – и впасть в сомнения. Такой ситуацией и воспользовались носители зла, искусители рода человеческого и смогли восстановить ад, т.е. вновь победить в схватке не на жизнь, а на смерть за ум, сердце и душу каждого человека, и этими новыми грешниками до отказа заполнять восстановленный ими ад. Грехопадение людей, раскол в мире с большей интенсивностью отдаляло их от Бога, от истинного учения Иисуса Христа, от законов жизни, дарованных человечеству сыном Бога. И, как следствие, они забыли, как надо жить, они предали гармонию мира, гармонию любви, идею воссоединения всех со всеми посредством любви и прощения. И опять мир погрузился в хаос, и еще больше раскололся сверхличностным злом, злом всякого века, люди живут в постоянном грехопадении на радость «толпе дьяволов», их «отцу и повелителю» [тут и далее: 5, с. 392].

Не случайно авторское жанровое определение произведения – легенда (от латинского *legenda* – то, что должно быть прочитано или рекомендовано к прочтению) – один из эпических жанров фольклора. В легенде фантастическое лежит в основе повествования и определяет его структуру, систему образов и изобразительных средств через фантастическое к реальной жизни, к реальным конфликтам и проблемам людей – таков и путь осознания прочитанного. Фантастическое в текстовом пространстве легенды усиливает, ярче оттеняет звучание главной мысли автора, которое пронизывает всё повествование. Вслушаемся в диалог «толпы дьяволов» со своим «отцом и повелителем» Вельзевулом, их кумиром, в котором они сами развенчивают себя. Каждый из них позиционирует себя великим мастером лжи, знатоком человеческой психологии, умеющим ловко возбуждать в людях пользуясь их человеческими страстями, нравственным несовершенством, корысть, задор, ненависть, месть, гордость, разжигая похоть, заражая суевериями. Вельзевул в своё время каждому из своих детищ определил его задачи, обучил навыкам организации различных преступлений для развращения, оболванивания людей. Им же была для них определена конечная цель их действий – победить в войне за сердце и душу каждого человека, максимально отдалив от Бога, наполнив его разум и сердце искаженным учением Иисуса Христа, наполнив их душу откровенной безнравственной, преступной ложью, соблазнами, тем самым сделав их своими союзниками, управляемыми марионетками, рабами. Разделение труда у детей Вельзевула было четко, профессионально организовано, продумано, архитектурно восстановлению ада на Земле в отсутствие Вельзевула впечатляющая.

После возвращения своего предводителя дьяволы потребовали награды за восстановление ада, перечисляя свои заслуги. Стилистически «отчеты» темных сил балансируют между публицистическим с элементами научного (прежде всего его точностью и кон-

кретностью) и художественным стилем: дьявол книгопечатания стремится как можно большему числу людей сообщить все те гадости и глупости, которые делаются и пишутся на свете, дьявол воспитания объяснил, что он внушает людям, что они могут, живя дурно и даже не зная того, в чем состоит хорошая жизнь, учить детей хорошей жизни. Дьявол одурманивания сообщил, как вместо того, чтобы избавиться от страданий, производимых дурной жизнью, стараясь жить лучше, людям лучше забыться под влиянием одурения вином, табаком, опиумом, морфином. Самый ужасающий «красный кровавого цвета дьявол» [5, с. 399] изложил программу милитаризации: «...мы внушаем каждому народу, что он, этот народ, есть самый лучший из всех на свете. Deutschland ueber alles ("Германия – выше всех"), Франция, Англия, Россия выше всех, и что этому народу (имярек) надо властвовать над всеми другими народами. А так как всем народам мы внушаем то же самое, то они, постоянно чувствуя себя в опасности от своих соседей, всегда готовятся к защите и озлобляются друг на друга. А чем больше готовится к защите одна сторона и озлобляется за это на своих соседей, тем больше готовится к защите все остальные и озлобляются друг на друга. Так что теперь все люди, принявшие учения того, кто назвал нас убийцами, все постоянно и преимущественно заняты приготовлениями к убийству и самыми убийствами» [5, с.401]. Дьявол искусства объяснил, что под видом утешения и возбуждения возвышенных чувств в людях, потворствуют их порокам, изображая их в привлекательном виде. Но особой благодарности от Вельзевула удостоились «дьявол в пелеринке» [тут и далее: 4, с.391], он же изобретатель церкви, а также «дьявол в мантии» [тут и далее: 5, с. 398] – изобретатель науки. Они объяснили, как восстанавливали ад посредством лжи, искажая учение Иисуса Христа, подтасовывая научные факты, подключая государственный аппарат в грабежи, в то, что мы называем сейчас коррупцией. С гордостью они констатировали факт порабощения сознания людей. Манипуляторы человеческим сознанием победно доложили: «В наше время грабежи безнаказанные, открытые и вообще готовность к грабежу установилась между людьми такая, что главная цель в жизни почти всех людей есть грабеж, умеряемый только борьбой грабителей между собой» [5, с. 399].

Исполненные гордостью, возбужденные своими победами над умами, сердцами и душами людей, которые стали вновь совершать под их соблазнительным влиянием безнравственные злые деяния вплоть до убийства на войне и без войны; эти гнусные, изощренные во зле и безнравственности чудовища, не стовариваясь, влекомые радостным чувством удовлетворения от осознания своих победных реляций, соединились вокруг своего отца и повелителя, вдохновителя их успехов в хоровод. Этот танец «сцепившихся дьяволов» [тут и далее: 5, с. 406] – одна из ярчайших сцен в текстовом пространстве легенды, и эти «сцепившиеся дьяволы» запомнятся рецепиенту не однородной массой, скопищем злодеев, а каждый – конкретной индивидуальностью, талантливо изображенной автором, как торжество безбожия, убийств, грабежа, лжи и других преступлений. Никто из читателей

не забудет, как «хохоча, визжа, свистя и порская, махая и трепля хвостами, устроили эти развратители мира и человечества вакханалию и оргию под стоны, крики, скрежет зубов, плач грешников» [5, с. 406] (т.е. соблазненных ими людей, мучающихся в восстановленном их усилиями аду). Художественный прием, который создает звуковой фон всей сцены, напрямую связан с идейной позицией автора, при описании дьявольского хоровода вокруг Вельзевула Толстой нагнетает градацию деэпричастий, обозначающих неприятные, негативно стилистически окрашенные звуки: хохоча (громко смеясь); визжа (издавая высокие и резкие звуки, крича); свистя (издавая резкий и высокий звук); порская (понуждая на нападение (на зверя)). Итак, перед нами талантливая задумка автора: экономными, но тщательно обдумантыми языковыми средствами создать художественный образ сверхличного зла, используя описание дьявольской пляски.

У вдумчивого читателя в воображении, безусловно, возникнет картина расколотого мира, в котором отсутствует гармония, царит хаос, отсюда антитетичность в легенде: противопоставляются толпа дьяволов – люди, Вельзевул – Иисус Христос, ложные учения – истинное учение Иисуса Христа, хаос – гармония, мрак – свет, ад – рай, ложь – правда, смерть – жизнь, грехопадение – жизнь по-Божьи, всяческие многочисленные преступления – духовные ценности. Способы моделирования этого противопоставления – в создании чувственной предметности, зримости повествования: детализация, индивидуализация (портретов, фигур, одеяния) и особый звуковой фон повествования (крики, стоны, скрежет зубов мучающихся грешников в аду). Особое место в художественной предметности текста занимают образы злых духов, талантливо индивидуализированных посредством деталей портретных зарисовок, зримо воссозданы изображения «дьявола в пелеринке» [5, с. 398], «дьявола в мантии» [5, с. 398], «бурого женоподобного с обрюзгшим лицом и слюнявым, не переставая жуящим ртом» [5, с. 396], «крупного дьявола с большими кривыми рогами, загнутыми кверху и огромными, криво приставленными лапами» [5, с. 398] и т.д. Нанизывание эпитетов сочетается с пунктирно прописанными мимикой и жестами, тем самым полнота зарисовки достигается максимально: «Один из дьяволов, в накинутой на плече пелеринке, весь голый и глянцево-чёрный, с круглым безбородым, безусым лицом и огромным отвисшим животом, сидел на корточках перед самым лицом Вельзевула и, то закатывая, то опять выкатывая свои огненные глаза, не переставая улыбаться, равномерно из стороны в сторону помахивая длинным, тонким хвостом» [5, с. 391]. Подобная визуализация персонажей только на первый взгляд не имеет отношения к характеру их мировоззрения, к их преступным деяниям. В обозначенном выше аспекте художественно-образительного мастерства Толстого заложен прогностически-мировоззренческий смысл. Внешне чудовищный облик каждой персоналии из толпы дьяволов создает негативное первичное восприятие каждого из них, а это визуальное отвращение к ним укрепит дальнейшее, уже объективизированное повествование о безнравственной деятельности верных сынов Вельзевула.

Пассионарное видение автором проблемы позволяет мотивировать акцентуацию жизни без зла, все остальное литературное пространство отдано «толпе дьяволов» и их «отцу и воспитателю» Вельзевулу. Толстой дал объективный срез и очертил перспективы развития цивилизации, когда грех не потерял своей привлекательности, безбожие и, в частности, насильственное обезбоживание происходит успешнее, чем распространение истинного учения Иисуса Христа.

Писатель, мыслитель, проповедник Л. Н. Толстой не даёт развязки этого конфликта, авторская позиция так сильна в повествовании, так убедительна, потому что композиция легенды подчеркивает её. В текстовом пространстве картины диалога «толпы дьяволов» с Вельзевулом и ритуального танца «сцепившихся дьяволов» контрастируют с картиной счастливой жизни людей, живущих по-божьи, – не только благодаря моральным акцентам, но и архитектурно, обрамляя текст. У читателя легенды, однако, не создаётся ощущения катастрофы, ожидающей человечество в целом и каждого человека в отдельности, хотя легенда заканчивается картиной вакханалии, оргии, хоровода толпы дьяволов, уверовавших в свою победу над добром, восстановивших своими гнусными усилиями ад на Земле. Тот сильнейший гармоничный аккорд, данный автором в начале легенды при описании счастливой хорошей жизни людей, исполняющих учения данное сыном Бога, звучит так мощно, так оптимистично, так воодушевляюще, что заглушает,

уничтожает своей гармонией тот мировой хаос сеятелей зла, который еще очень живуч и полномерно масштабен. Положительный герой – Иисус Христос, противостоящий Вельзевулу и его слугам всей своей сутью, всей своей гуманистической устремленностью высоко нравственной личности, своим учением, логично становится сквозным образом, озаряя мир светом любви, добра, близостью к Богу, и как следствие, мрачные, преступные силы зла меркнут перед ним, ведь они преследуют кощунственные, безнравственные цели – разъединение людей на основе активизации несовершенства и слабости человеческой природы.

Выводы. В легенде «Разрушение ада и восстановление его Л.Н.Толстой, обращаясь к художественно-философскому повествованию, предвещает грядущие общественные катаклизмы. Поэтические средства, способствующие достижению моралистически-прогностического эффекта, пронизывают всю структуру произведения: от жанровых закономерностей до микродеталей, от нарратива до композиции, – все создает уникальную литературную систему предвестия губительности античеловеческих мировоззренческих и социальных процессов. Реализация идейно-тематического аспекта через объективизацию авторской позиции и сочетание художественной речи и эмоционально-публицистического стиля позволяют говорить о художественном своеобразии позднего творчества писателя и его мессианистическом понимании творчества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ланин Б. А. Антиутопия в литературе русского зарубежья // http://netrover.narod.ru/lit3wave/1_5.htm [В Интернете]/.
2. Лем С. Сумма технологий / [Монография]. – Москва: Акт, 2004. – 668 с.
3. Тарасов А. Б. «Две правды Л.Н.Толстого» // <http://www.portal-slovo.ru/philology/37099.php> ELEMENT_ID=37099& SHOWALL_1=1 [В Интернете]/.
4. Толстой Л. Н. Одумайтесь! / Л. Н. Толстой // Полное собрание сочинений. В 90 т., Т. 36 Произведения 1904-1906. - Москва; Л. : Гос. изд-во худож. лит., 1936. – С. 100–148.
5. Толстой Л.Н. Разрушение ада и восстановление его // Л.Н. Толстой. Собрание сочинений в 22 тт. Москва: Художественная литература, 1982. Т. 12. – С. 390–406.
6. Филатов В. И. Антиутопия XX века как метод предвидения будущего. Журнал // Вестник Омского университета – 2014 г. – С. 84-86.
7. Чаликова В. А. Утопия и свобода: Эссе разных лет. – Москва: Весть. – 184 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Lanin B. A. Antiutopiya v literature russkogozarubezhya [Anti-Utopia in the Literature of Russian Diaspora] // http://netrover.narod.ru/lit3wave/1_5.htm [On the Internet]/.
2. Lem S. Summa tekhnologii [The Sum of Technology] / [Monograph]. – Moscow: Act, 2004. –668 p.
3. Tarasov A. B. Dviepravdy L.N. Tolstogo [Two Truths of L.N. Tolstoy] // <http://www.portalslovo.ru/philology/37099.php> ELEMENT_ID=37099& SHOWALL_1=1 [On the Internet]/.
4. Tolstoy L. N. Odumaytes'! [Rethink!] / L. N. Tolstoy // Complete set of works. In 22 v., V. 12 Works of 1904 – 1906. – Moscow; L.: State publishing house of fiction, 1936. – P. 100 – 148.
5. Tolstoy L. N. Razrusheniyeadaivosstanovleniyeyego [Destruction of Hell and Its Restoration] // L. N. Tolstoy // Complete set of works. In 22 v., V. 12 Works of 1904 – 1906. – Moscow: Fiction, 1982. – P. 390–406.
6. Filatov V. I. Antiutopiya 20 vekakametodpredvideniya budushchego [Anti-utopia of the 20th Century as a Method of Foreseeing the Future]. Journal // The Bulletin of the Omsk University – 2014 – P. 84–86.

Artistic parameters of socio-political and religious-moral foresight in the legend “Destruction of Hell and Restoration of It” by L. N. Tolstoy

I. Y. Tishchenko

Abstract. The article explores the range of artistic means that contributed to the realization of the predictive function of literature in L. N. Tolstoy's legend “Destruction of Hell and Restoration of It”. Aesthetically determined features of the genre, composition, style, system of images, narrative are revealed. A special place in the structure of the text is occupied by the images of “Beelzebul's children”, which are clearly individualized through capacious subject details. Thanks to the application of receptive poetics, it was revealed which exactly ideological and political threats the writer most accurately predicted, that allows us to state the relevance of this poorly studied work and its originality, revealed at all levels of the text in economical but emotionally saturated use of techniques and means of artistic writing.

Keywords: foresight, legend, narrative, antithesis, system of images, fantastic, conflict, artistic detail.

Проблема морального вибору в умовах деструктивно-амбівалентного стану людини (на матеріалі трагедії В.Шекспіра «Гамлет» і новели М.Хвильового «Я (Романтика)»)

О. Л. Вечірко

Центральноукраїнський педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кропивницький, Україна
Corresponding author. E-mail: elsid68@ukr.net

Paper received 14.08.17; Accepted for publication 20.08.17.

Анотація. У статті досліджується творчість англійського класика В.Шекспіра і українського митця М.Хвильового, які розглядали проблеми людини у кризовому світі. Трагедія «Гамлет» і новела «Я (Романтика)» глибоко психологічні, їх поєднують різні за масштабом, напруженістю і значущістю ситуації морального вибору, який є невід'ємною частиною людського життя і втіленням вічної драми Людини, що переживає внутрішні конфлікти й перебуває в амбівалентному стані.

Ключові слова: проблема вибору, амбівалентність, кризові ситуації, психічний стан, ціннісна парадигма.

Актуальність дослідження теми морального вибору обумовлена складним характером сучасних соціально-економічних і суспільних процесів. Колізії і парадокси особистості й соціуму в умовах зміни ціннісних орієнтацій все більше актуалізують цю проблему. Зауважимо, що значну увагу вивченню різних аспектів проблеми вибору людиною векторів свого буття приділили такі дослідники, як Бакштановський В. І. [1] Балл Г. О. [2], Гордяскіна І. В. [5] та ін. Науковці відзначають, що протягом усього життя людина опиняється у ситуації визначення мети, засобів, вчинків, ідеалів і цінностей, що, зрештою, є важливою частиною її буття. Моральне начало становить невід'ємну складову людської природи, це одна із найважливіших категорій, що визначає духовну сутність особистості. Сучасний словник з етики подає наступне тлумачення категорії **моральний вибір** – це «акт моральної діяльності, який полягає в тому, що людина, виявляючи свою суверенність, самовизначається стосовно системи цінностей і способів їх реалізації в лінії поведінки чи окремих вчинків, стосовно відповідних принципів, рішень і дій» [10, с.74]. На думку Н.Шайхієвої, «моральний вибір можна визначити як духовно-практичну ситуацію самовизначення особистості, засновану на властивості індивіда до критичного аналізу своєї поведінки у координатах добра і зла» [14, с.464].

Отже, ситуація морального вибору виникає в разі наявності кількох варіантів поведінки, пропонування особистості обставинами, що завжди тягне за собою оголення певної системи моральних цінностей, важливою складовою у цьому процесі залишається категорія свободи, адже той, хто приймає рішення, вільний у виборі між добром і злом. Головними механізмами морального самоконтролю є обов'язок і совість. Вони породжують серйозні вагання індивіда у сфері волі і формують особливий психічний стан роздвоєності особистості, який психологи називають амбівалентністю. У широкому розумінні «амбівалентність (від лат. *ambo* – обидва, *valento* – сила) – роздвоєність чуттєвого переживання, яка виявляється в тому, що один і той самий об'єкт викликає до себе у людини два протилежних почуття, наприклад, задоволення і незадоволення, кохання і ненависті, симпатії і антипатії. Зазвичай, одне з амбівалентних почуттів витісняється (як правило, несвідомо) і маскується іншим. Амбівалентність ховається в неоднозначності людини і її ставленні до навколишнього світу, у протиріччі системи цінностей» [3, с.507]. Тобто кожна людина знаходиться у стані

амбівалентності, якщо вона не може категорично й однозначно сприймати або не сприймати якийсь об'єкт навколишнього світу (і саму себе або частину власного внутрішнього світу). Але в цьому випадку амбівалентність не є деструктивною, адже не призводить до кардинальних змін у психіці і не заважає нормальній життєдіяльності. Користуючись формулою «більше подобається, ніж не подобається», людина знімає конфліктність ситуації. Інший тип амбівалентності – деструктивний, виникає тоді, коли конфлікт значно глибший і полягає не у чуттєвому сприйнятті зовнішніх об'єктів, а є «протиріччям між психологічними силами, які реально керують поведінкою особистості і тими обґрунтуваннями, які намагається дати їм особистість; протиріччя між бажанням і обов'язком, між безпосередніми афектами та свідомо спрямованими установками, протиріччя між свідомим і несвідомим. У морально-ціннісному аспекті – це конфлікт нахилів (бажань) та розуму (обов'язку), де одна із протилежних сил (звичай, розум) виступає як обов'язок і асоціюється з добром» [9, с.19].

Отже, ситуація внутрішнього конфлікту виникає, якщо особистість знаходиться перед необхідністю вибору між добром і злом, між бажанням і обов'язком, між почуттям і розумом. Як правило, «з добром асоціюється обов'язок, раціо» [9, с.50].

Особистість не може довгий час перебувати у деструктивно-амбівалентному стані і змушена зробити вибір, часто це вчинок, що не є моральним з точки зору системи моральних цінностей даної особи. Тобто вчинок конфлікту не вирішує, а навпаки породжує докори сумління і поглиблює деструктивність ситуації. В такому випадку, як правило, спрацьовує система «его-захисту». Форми цього захисту можуть бути різними: від «невизнання факту власного вчинку (формула: «я цього не робив, бо я цього не пам'ятаю») до виправдовування себе відсутністю вибору або внутрішнім психічним станом (так званою афектною поведінкою)» [9]. Отже, засобом «его-захисту» є самообман, який виступає прикриттям для адекватної саморефлексії, сприяє захисту від повного «оголення душі».

Відомо, що складні ситуації морального вибору, описані у художній літературі, визначають характерні закономірності людського буття у всій їхній драматичності, наприклад, перед складними виборами постають герої романів А.Камю «Чума», А.Мердок «Чорний принц», О.Уайльда «Портрет Доріана Грея». У контексті світової літератури ми маємо чимало прикладів

внутрішньої роздвоєності героїв: Фауст із однойменної трагедії Гете; фантазмагоричний художній світ Гофмана породжує образ Йогана Крейсlera; до внутрішньо конфліктних персонажів можна віднести героя роману Ф.Достоевського Родіона Раскольнікова.

Кожен час і кожна епоха встановлює свою ієрархію цінностей і породжує свій власний моральний ідеал, надаючи людині можливість вибору. Доба Відродження, яскравим представником якої став відомий англійський класик В.Шекспір, була періодом суттєвого злumu і зміни світоглядних орієнтацій: антропоцентризм, гуманізм визнавали найвищу цінність людини як особистості, відстоювали її право на свободу, щастя, справедливість. На думку Н.Дараган, центральною ідеєю гуманізму є «визнання цінності людини, її прав, інтересів, творчих здібностей...» [8, с.40]. «Втім, реалії вступали у гострий конфлікт із ідеалами митців. Держава й далі зміцнювала свою владу, загарбувала чужі землі, на всій землі чинилося беззаконня. І віра в щасливе майбутнє, честь і доброту все швидше танули, бо ставало дедалі помітніше, що метою держави була не людина, з її духовною свободою й особистим щастям, а перерозподіл багатства і влади. Як бачимо, дійсність жорстоко обійшлася з ренесансним ідеалом» [7, с.28]. Не випадково до Гамлета, героя однойменної трагедії Шекспіра, приходить гірке усвідомлення того, що «Данія – тюрма», «вік розладнався», «час звихнувся», він, осягаючи реальне життя, приходить до страшного висновку: людина – «квінтесенція праху», осередок пороків.

Образ принца Данського поданий у розвитку, особливість цього розвитку в тому, що він наділений здатністю аналізувати свій психічний стан, усвідомлюючи двоїстість і суперечливість своєї натури і тих ситуацій, у яких йому доводиться діяти, адже саме це породжує силу і слабкість героя, його зброя – думка, але ж вона є джерелом його нещастя. Безсумнівно, розвиток Гамлета проходить у процесі духовного самопізнання. На початку твору головний герой, сповнений палкою любові до життя, але з часом він розуміє, що його уявлення про світ і реальний світ суттєво різняться. У його душі вирують дуже суперечливі почуття. Монолог про Людину засвідчує трагічну роздвоєність Гамлета, у ньому точиться боротьба між ідеальними уявленнями і жорстокою реальністю. Спочатку він щиро вірить в людину: «Що за майстерний витвір чоловік! Який шляхетний розумом! Який безмежний хистом! Як вражає й дивує доцільністю постаті й рухів! Дією подібний до ангела! Тямою – до божества! Окраса всесвіту! Найдовершеніше з усіх створінь!» [15, с.44], але далі звучить питання: «Однак, що мені ця квінтесенція праху?» [15, с.44] і глибоке розчарування, сум: «Чи ж то людина, хто найбільшим благом Вважає їжу й сон?» [15, с.84]. Отже, роздуми головного героя про призначення людини набувають трагічного забарвлення. Автор приводить реципієнта до розуміння, що розпочинається руйнівна боротьба між ідеальними уявленнями і жорстокою реальністю. Гамлет, називаючи людину «окрасою Всесвіту», засвоїв філософію гуманізму, яка стверджувала, що людина є центром Всесвіту, а її життя спрямоване на створення справедливого світу тут, на землі. Разом з тим, реальність повертає героя до середньовічного уявлення про людину як осередка пороків, приречену на страждання у земному житті. Але трагедія Гамлета полягає не тільки в тому, що світ жакли-

вий, але і в тому, що він повинен зануритись у це зло, для того, щоб боротися із ним.

Проблема вибору – споконвічна проблема буття. На думку Г.Гегеля, саме Шекспір засобами художньої творчості дав неперевершені зразки аналізу фундаментальних філософських проблем (свободи і самостійності): вільного вибору людини вчинків і мети в житті, її самостійності у здійсненні рішень» [4, с. 239]. «Бути чи не бути?» – одвічне питання вибору, для Гамлета воно полягає не лише в особистій помсті за смерть батька, душу його мучать роздуми про необхідність битви зі світовим злом: «Звихнувся час... О доле зла моя! Чому його направить мушу я?» [15, с. 32]. Далекий від досконалості, Гамлет покликаний «направити» час. Автор прокує читача до міркувань про те, чи має герой право визначати вектор буття, адже зло живе і у ньому самому: «Сам я більш-менш чесний, та й то міг би закинути собі дещо таке, о краще було б моїй мамі й не родити мене на світ. Я дуже пихатий, мстивий, честолюбний. До моїх послуг стільки гріхів, що я не можу ні охопити їх думкою, ні змалювати в уяві, ні знайти час на те, щоб їх здійснити. Пощо таким, як я, плазувати межі небом і землею?» [15, с.55]. Проблема вибору призводить до серйозного внутрішнього конфлікту, Гамлет зволікає, страждаючи під тягарем вселенської муки. Багато дослідників дорікали героєві за це, звинувачуючи в нерішучості і навіть боягузтві, у критиці з'явився термін «гамлетизм», що означав перебування у постійних протиріччях і сумнівах, що складало враження бездіяльності, інертності, але це було оманливим, бо на думку О.Уваркіної «...хіба можна назвати бездіяльністю духовні шукання героя? Адже думка також є формою людської активності, і цією здатністю Гамлет наділений у повній мірі» [11, с. 249]. Трагізм образу Гамлета полягає в тому, що він, знаходячись у ситуації вибору між добром і злом, усвідомлює, що єдиним можливим засобом у боротьбі зі злом є те саме зло і саме ця обставина спотворює найбагороднішу мету: «Хай буду я жорстоким – та не звіром». Герой робить свій вибір, відчуваючи свою самотність і усвідомлюючи своє безсилля, принц Данський діє всупереч традиціям, керуючись лише власним сумлінням, викриває недосконалість цього світу, прагнучи змінити його на краще.

Українське Відродження початку 20 століття – яскравий феномен вітчизняної історії. У назві терміну Відродження міститься його основна ідея: національна культура прагне відродитися після занепаду. В умовах пореволюційної дійсності значна частина української інтелігенції перейнялася ленінською ідеєю побудови комунізму і власними небаченими самопожертвами, романтизмом та ентузіазмом, пожвавилася її творча діяльність, що проявилася у виникненні багатьох літературних та мистецьких об'єднань («Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ та ін.). У 20-ті роки минулого віку діяло близько сорока таких творчих спілок. 1925 р. широко розгорнулася літературна дискусія щодо шляхів розвитку української літератури, до якої активно долучився М.Хвильовий, «романтик з непоступливою вдачею», людина, що свято вірила в ідеали Загірної комуни. «Однак незатишна і тривожна радянська дійсність другої половини 20-х років, докорінні зміни у суспільстві викликали розгубленість, неспокій української інтелігенції, бо бажана мрія і конкретна реальність пере-

бували у суперечності, що породжувало стан дисгармонії, сумніви та відчай. Залишитися собою, мислити і відчувати самостійно у ті часи було практично неможливо» [6, с. 129]. Це добре усвідомив М. Хвильовий, який наклав на себе руки. Із самогубства митця почався процес масового нищення тієї частини української еліти, яка розуміла облудність радянської системи.

Більшість героїв новел М. Хвильового позбавлені внутрішньої цілісності, вони сумніваються, шукають, часто так і не знаходять відповідей на свої питання. Це герої «Санаторійної зони», новел «Синій листопад», «Лілюлі», «Пудель», «Я (Романтика)». На перший план у згаданих творах виходять надломлені, роздвоєні особистості. Цей факт можна пояснити тим, що і сам письменник не був абсолютно цільною особистістю: «...в мені, романтикові, мрійникові, – завжди точиться внутрішня боротьба...» [13, с. 837]; «ідеологічно, оскільки ідеологія виробляється головним чином інтелектом, я вважаю себе витриманим марксистом-комуністом, але в психіці я себе таким не можу вважати...» [13, с. 836]. Безперечно, ця особистісна риса характеру М. Хвильового мала суттєвий вплив на його твори. Так само розколюється «Я» і у головного героя новели «Я (Романтика)»: «Я» – чекіст і «Я» – людина.

У першій частині новели «Я (Романтика)» увагу сконцентровано на чотирьох дійових особах. У процесі розвитку сюжету герої практично скоюють тільки один вчинок: вони виносять вирок безвинним, одним словом, вони убивають. У цій ситуації главноверх весь час перебуває у деструктивно-амбівалентному стані, він зізнається сам собі: «н і к о м у, н і к о л и й н і ч о г о н е г о в о р и т и, я к р о з к о л о л о с ь м о е в л а с н е «я» [12, с.332]. Суперечливий стан героя знаходить своє вираження у формулі: «Я– ч е к і с т, а л е я і л ю д и н а» [12, с.323]. «Я – людина» – це світла гуманна частина душі «Я». Саме цю частину ліричний герой ототожнює з матір'ю: «...моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного «Я», якому я даю волю... Тут... я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі» [12, с.327]. «Я – чекіст» – інша, темна, кривава частина душі героя, частина «чорного синедріону», «чорного трибуналу комуни» [12, с.323]. Чекіст – це сотні розстрілів, це хиже навколо, це «дійсність як зграя голодних вовків» [12, с.337].

У творі ми спостерігаємо за главноверхом в оточенні його товаришів – «чорного трибуналу комуни», бачимо його в спілкуванні з матір'ю, і, нарешті, мати і члени чорного синедріону, цього несправедливого судилища, зустрічаються, а головний герой опиняється між ними. Виникає своєрідний трикутник: товариші – мати – я. Герой поставлений перед необхідністю вибору. Трагізм ситуації полягає не тільки у самому виборі героя (він вбиває матір), але і в можливості існування цього вибору в суспільстві. Чи може бути воно щасливим, гармонійним і гуманним, коли будується на смерті рідних матерів? Тут важливо відзначити, що герой оповідання знає наперед, як він буде діяти: "але я вже знав, як я зроблю. Я знав і тоді, коли покинув масток. Інакше я не вийшов би так швидко з кабінету" [12, с.333]. Він швидко прийняв рішення, і ця моментальність вибору є доказом фанатичності, сліпої віри в ідею, якій служить герой. Щоб подолати амбівалентність і довести свою «справжність» як чекіста, герой

змушений вибудувати систему самовиправдань і пояснень, вчинити страшний злочин – матеревбивство, але дорога, яку він обирає, веде у нікуди, це шлях не до гармонії «голубих озер загірної комуни», а до чорної безодні і спустошення людської душі.

Висновки. Отже, досліджуючи трагедію В.Шекспіра «Гамлет» і новелу М.Хвильового «Я (Романтика)» варто відзначити, що час написання цих творів віддаляє більш ніж 300 років, але проблеми, що постають на їх сторінках є вічними. Головний об'єкт роздумів письменників – людина в кризовому світі, адже доба Відродження, представниками якої стали англійський класик і український митець, виявилась драматичною сторінкою в історії людства, бо вона спровокувала конфлікт між ідеалом, мрією (а це час великих сподівань) і реальністю. Твори митців були написані в період, коли потрясіння, випробування похитнули віру в людину і породили роздвоєність свідомості. Отже, психологічна двоїстість героїв носить історичний характер. Причини, які спонукали персонажів аналізованих творів В. Шекспіра і М. Хвильового до цього стану, різні.

Головна проблема вибору для Гамлета – це помста, яка, згідно з середньовічними уявленнями, є його обов'язком, але він – людина Нового часу, він гуманіст, який усвідомлює зіпсованість людської природи і, з огляду на це, вибір аж ніяк не пов'язаний із особистою помстою, він глибоко філософський, герой намагається побороти світове Зло, боротьба для нього набуває переважно морального сенсу.

За часів М.Хвильового в рамках нової пореволюційної ідеології закони моралі поділялись на буржуазні і пролетарські (революційні), через це загальнолюдська мораль відкидалася. В полі такої ціннісної парадигми діє головний герой новели «Я (Романтика)». Фанатична відданість абстрактним ідеалам викриває жорстокі реалії «нового» життя, не випадково главноверх запитує себе: «що це: дійсність чи галюцинація?» [12, с.337]. У цьому питанні – відчай героя, який не дозволяє йому свідомо зрозуміти все, що відбувається навколо нього.

Логічним завершенням морального вибору у творах В. Шекспіра і М. Хвильового постає вчинок, а важливими механізмами морального самоконтролю є обов'язок і совість. У цьому аспекті герої англійського й українського митців різні. Попри довгі вагання Гамлета, про які свідчать його монологи, помста вершиться в силу певного збігу обставин, а не з волі принца. У главноверха теж присутні вагання у сфері волі, його внутрішні монологи це яскраво демонструють, але рішучість, зрештою, перемагає, фанатична відданість комуни, жорстокість, нелюдяність, нервова демонстрація свого «залізного я» спонукають до страшного злочину – вбивства матері. Нова комуністична ідея не дає права вибору, не допускає вагань і сумнівів, бо партія визначила конкретні ціннісні орієнтири.

З огляду на викладене, ми можемо зробити висновок, що інтерес до проблеми вибору є позачасовим. Твори В.Шекспіра і М.Хвильового глибоко психологічні, їх поєднують різні за масштабом, напруженістю і значущістю ситуації вибору, який є невід'ємною частиною життя і втіленням вічної драми Людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакштановский В.И. Моральный выбор личности: цели, средства, результаты / Владимир Бакштановский. – Томск: изд-во Томского у-та, 1977. – 200 с.
2. Балл Г.О. Феномен выбору в контексті соціальної поведінки / Георгій Балл // Соц.психологія. – 2005. – №1. – С.3 – 13.
3. Большая советская энциклопедия. – М., 1970. – Т.1. – 633 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Эстетика: В 4 т. / Г.В.Ф. Гегель. – М., 1968 – 1973. – Т.1. – 330 с.
5. Гордяскина, И.В. Моральный выбор: феномен сознания и поведения: Автореф. дис. канд. филос. наук: 09.00.05/ Ирина Гордяскина – Мордовский гос. ун-т им. Н. П. Огарева. – Саранск, 2001. – 20 с.
6. Горенок Г. Образ Гамлета у творчості Миколи Бажана / Галина Горенок // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. – Вип. 28. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – С. 125 – 128.
7. Градовський А.В., Галушко М.В. Процедура аналізу художнього тексту як об'єкт управління: Навч.-метод. Посібник / А.В.Градовський, М.В. Галушко. – Черкаси, 2014. – 260 с.
8. Дараган Н.Д. Гуманизм как духовное явление / Наталья Дараган // Вестник Таганрогского института имени А. П. Чехова. – 2008. – №2. – С.36-41.
9. Михеева И.Н. Амбивалентность личности: морально-психологический аспект / Ирина Михеева. – АН СССР; Институт философии. – М.: Наука, 1991. – 125 с.
10. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики: Словник / Михайло Товтул. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
11. Уваркіна О. Філософські аспекти трагедії В.Шекспіра «Гамлет, принц данський» / О. Уваркіна, Н. Бекегова // Гілея: Збірник наукових праць. – 2013. – Випуск 73(№ 4). – С. 248-250.
12. Хвильовий М. Твори: В 2 т./ Микола Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990.– Т.1.: Поезія, оповідання, новели, повісті. – 650 с.
13. Хвильовий М. Твори: В 2 т. / Микола Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990.– Т.2.: Повісті, оповідання, незакінчені твори, нариси, памфлети, листи. – 925 с.
14. Шайхиева Н.А. Нравственный выбор в башкирской мифологии / Н.А. Шайхиева // Вестник башкирского университета. – 2010. – Т.15. – №2. – С.464 – 466.
15. Шекспір В. Зібрання творів у 6-ти томах / Вільям Шекспір. – Том 5. – К.: Дніпро, 1986. – 690с.

REFERENCES

1. Bakshtanovsky V. I. Moral choice of personality: goals, means, results / Vladimir Bakshtanovsky. – Tomsk: Tomsk University Publishing House, 1977. – 200 p.
2. Ball H. O. The phenomenon of choice in the context of social behaviour / Heorhii Ball // Social psychology. – 2005. – No. 1. – pp. 3-13.
3. The Great Soviet Encyclopaedia. – M., 1970. – Vol. 1. – 633 p.
4. Hegel G.V.F. Aesthetics: In 4 volumes / G.V.F. Hegel. – M., 1968 – 1973. – Vol. 1. – 330 p.
5. Gordyaskina I. V. Moral choice: the phenomenon of consciousness and behaviour: Synopsis of thesis of Candidate of philosophical sciences: 09.00.05 / Irina Gordyaskina – N. P. Ogarev Mordovian State University. – Saransk, 2001. – 20 p.
6. Horenok H.Yu. Hamlet's image in Mykola Bazhan's works / Halyna Horenok // Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. – Issue 28. – Zhytomyr: Zhytomyr State University Publishing House, 2006. – pp. 125-128.
7. Hradovskyi A. V., Halushko M. V. The procedure for analyzing literary texts as a subject to control: Teaching and learning manual / A.V. Hradovskyi, M.V. Halushko. – Cherkasy, 2014. – 260 p.
8. Daragan N. D. Humanism as spiritual phenomenon / Natalya Daragan // Taganrog A. P. Chekhov Institute Journal. – 2008. – No. 2. – pp. 36-41.
9. Mikheeva I. N. Ambivalence of personality: the moral and psychological aspect / Irina Mikheeva. – USSR Academy of Sciences; Institute of Philosophy. – Moscow: Nauka, 1991. – 125 p.
10. Toftul M. H. Modern Dictionary of Ethics: Dictionary / Mykhailo Tovtul. – Zhytomyr: Zhytomyr I. Franco State University Publishing House, 2014. – 416 p.
11. Uvarkina O. Philosophical aspects of W. Shakespeare's tragedy "Hamlet, the prince of Denmark" / O. Uvarkina, N. Beketova // Hileia: Collection of Scientific Works. – 2013. – Issue 73 (No. 4). – pp. 248-250.
12. Khvyliovyi M. Works: In 2 volumes / Mykola Khvyliovyi. – K.: Dnipro, 1990. – Vol. 1: Poetry, short stories, novellas, tales. – 650 p.
13. Khvyliovyi M. Works: In 2 volumes / Mykola Khvyliovyi. – K.: Dnipro, 1990. – Vol. 2: Tales, short stories, unfinished works, essays, pamphlets, letters. – 925 p.
14. Shaykhiyeva N. A. Moral choice in Bashkir mythology / N. A. Shaykhiyeva // Bashkir University Bulletin. – 2010. – Vol. 15. – No. 2. – pp. 464-466.
15. Shakespeare W. Collected Works in 6 volumes / William Shakespeare. – Vol. 5. – K.: Dnipro, 1986. – 690 p.

The problem of moral choice of a man in the destructive-ambivalent state (based on W. Shakespeare's tragedy "Hamlet" and M. Khvyliovyi's novel "I (Romance)")

O. L. Vechirko

Abstract. The article examines the works of English classic W. Shakespeare and Ukrainian artist M. Khvyliovyi, who considered human problems in the world of crisis. The tragedy "Hamlet" and novel "I (Romance)" are deeply psychological, their common features are situations of moral choice different in scale, intensity and significance, which is an integral part of human life and the embodiment of eternal drama of a Man experiencing internal conflicts and being ambivalent.

Keywords: *problem of choice, ambivalence, crises, mental state, value paradigm.*

Проблема выбора в условиях деструктивно-амбивалентного состояния человека (на материале трагедии В.Шекспира «Гамлет» и новеллы Н.Хвильевого «Я (Романтика)»)

О. Л. Вечирко

Аннотация. В статье исследуется творчество английского классика В.Шекспира и украинского писателя Н.Хвильевого, которые рассматривали и изучали проблемы человека в кризисном мире. Трагедия «Гамлет» и новелла «Я (Романтика)» глубоко психологические, их объединяют различные по масштабу, напряженности и значимости ситуации морального выбора, который является неотъемлемой частью человеческой жизни и воплощением вечной драмы Человека, который переживает внутренние конфликты и находится в амбивалентном состоянии.

Ключевые слова: *проблема выбора, амбивалентность, кризисные ситуации, психологическое состояние, ценностная парадигма.*

Особливості актуалізації варіантних фонетичних норм і форм словозміни у мові сучасного українського телебачення

О. М. Зайцева

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: helenzaitseva@i.ua

Paper received 07.08.17; Accepted for publication 15.08.17.

Анотація. У статті звернено увагу на актуалізовані в мові сучасного українського телебачення певні варіантні явища, зокрема проаналізовано деякі з них, які належать до фонетичного рівня української мови; здійснено спробу дослідити деякі тенденції, що виникають на рівні словозміни журналістського мововжитку. Було з'ясовано, що у сучасному мовленні журналістів українських телеканалів представлені мовні варіанти значною мірою відповідають автохтонним мовним ознакам. Фонетичні варіанти та формально-граматичні словозмінні варіантні форми, які з розповсюдженням у мовній практиці й активізацією у мас-медіа, неодмінно ведуть до зміни усталених мовних норм, і, як наслідок, – можливо, до потенційної зміни узусу в українській мові.

Ключові слова: Варіантність, варіант, дублет, фонетичні норми, форми словозміни, мова сучасного українського телебачення.

Українське телебачення сьогодні – це переважно відкритий і незаангажований виклад у прямому ефірі найсвіжішого інформаційного продукту, який у лінгвістичному плані характеризується відродженням питомих мовних ознак української мови і взагалі посиленням уваги до чистоти й самототожності української мови [15, с. 15], помітною активністю журналістської мовотворчості, актуалізацією запозичень, збільшенням варіантних чи дублетних форм [6, с. 1]. Лінгводинамізм у TV-мовленні зумовлений, як правило, масштабними суспільно-економічними трансформаціями в країні. Наслідком таких суспільних зрушень відповідно є, крім інших процесів, і варіантність, яка дедалі більше прогресує й набуває у деяких випадках частотної системності. Саме спостереження за мововжитком журналістів та телеведучих українських телеканалів й зумовило мету нашого дослідження: проаналізувати деякі варіантні фонетичні явища, а також словозмінні форми у телемовленні сучасного періоду й попередніх 8-10 років.

Проблемі варіантності, або дублетності в лінгвістиці присвячені праці вітчизняних і зарубіжних мовознавців, як-от: О.О. Тараненка, І.Г. Матвіяса, О.А. Стишова, В.О. Юносової, Л.І. Кучеренко, В.В. Поставного, В.В. Виноградова, О.С. Ахманової, В.М. Ярцевої та інших дослідників. Предметом дослідження цього явища відповідно є мовний варіант, який являє собою: 1) видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів та ін.), але не порушують принципу її тотожності; 2) конкретні форми вираження, реалізації в мовленні умовно-абстрактних мовних одиниць – фонем, морфем (алофона, аломорфа), лексеми і т. ін. [14, с. 64].

Загальновідомо, що варіантність як мовне явище притаманна усім структурним рівням мови: Варіантність у мові з часом зумовлює й варіантність норми, адже саме норми регулюють правильний вибір написання чи вимови мовних знаків та звуків. Норма, попри свою сталість, на певних синхронних зрізах свого розвитку є змінною величиною, оскільки за природою своєю вона являє собою діакритичну взаємозалежність статички й динаміки [11, с. 60]. Прикметно, що лінгвісти вважають найстабільнішими мовними нормами саме фонетичні норми, однак сучасна мовна практика в Україні і, зокрема, мововжиток телеведучих та журналістів, а також гостей студій (аналітиків, політологів, урядовців, депутатів), що окреслюються у загальний субстрат – мову телебачення, – дають право стверджу-

вати, що ситуація поволі змінюється: фонетичні норми дедалі більше набувають модифікацій, видозмінюються під впливом внутрішньомовних і зовнішньомовних чинників. І це закономірно: внутрішні суспільні й економічні процеси в державі, у цілому зорієнтовані на демократизаційний та євроінтеграційний розвиток суспільства, насамперед призвели до збільшення кількості носіїв мови. Про це зазначав і О.О. Тараненко [15, с. 15]. Саме це вже не могло не позначитися й на мові українського телебачення,

Насамперед нашу увагу привернули деякі фонетичні, а також формально-граматичні варіантні процеси, зафіксовані в усному мовленні, а також у графічному відтворенні телеефіру різноманітних інформаційних, аналітичних науково-освітніх телепередач українських телеканалів. Серед них відмежовуємо такі, як-от: Студія 1+1, ICTV, СТБ, 24 канал, які є найбільш популярними серед українського глядача. Іншу групу становлять молодші за своїм віком канали: 112 Україна, Еспресо TV, Newsone та ін., які завдяки своїй неординарній мовотворчості та дещо надто сміливій лінгвостилістиці також викликають певний науковий інтерес у лінгвістів.

Спостереження за ефірним мовленням названих вище телеканалів доводить, що більшою мірою й частіше впроваджує фонетичні та інші варіантні норми телеканал СТБ, дещо рідше – Студія 1+1 та ICTV. Цьому сприяє чітко структурована мовна політика каналів, підкріплена рекомендаціями лінгвістів, котрі прагнуть повернути призабуті питоми ознаки української мови. Підтвердження цьому знаходимо у настановчих рекомендаційних проектах і працях. Так, зафіксований у мовленні ведучих та журналістів СТБ та Студії 1+1 варіант /и/ чинної фонемі /і/ на початку слова перед **н** (*иниий, інакиий*) підкріплений рекомендаційно авторами “Promova, або Де ми помиляємося” (відпов. редактор – К.Г. Городенська), а саме: “У словах української мови, що починаються на **і**, після якого стоять приголосні **н** або **р**, початкове **і** треба вимовляти наближено до **и**, так само як у словах *ич, икати, икавка, ирій* (*і^иниий, і^иноді, і^иній, і^иржавий*)” [2, с. 95]. Пор. у сучасному телемовленні: *Світлана Оклей одразу ставала инишою* (СТБ, Вікна, 29.03.2013 р., 03.30, ведуча); *під цим словом мають на увазі геть инише* (Студія 1+1, ТСН, 21.05.2014 р., 19.30, ведуча); *йому пропонують виступати за иниї країни* (СТБ, Вікна, 01.08.2016 р., 22.00, журналіст). На захисті цієї правописної норми стоїть також і лінгвіст І.Р. Вихованець, який у своїх публікаціях акцентує на розмежуванні фонологічних систем української і російської мов, і однією з таких

диференційних ознак, на думку вченого, якраз і має бути голосна фонема /и/ на початку слова [1, с. 5]. Мовознавець застерігає, що “усунення за допомогою правопису цієї фонемі на початку слова (*инший, инколи, иржа, ирий та ін.*) та й у інших позиціях призводить до поступової втрати її фонемного статусу, а отже, до руйнації своєрідності української мови і зближення системи голосних фонем в українській та російській мовах” [1, с. 5]. Серед українськомовних вітчизняних телеканалів лише 2 зазначених вище (СТБ та Студія 1+1) намагаються відродити фонемний статус /и/ на початку слова, і примітно, що СТБ все ж активніше впроваджує цю норму. Однак варто зауважити, що найбільша частотність такої варіантності припала саме на 2008-2009 роки, нині ж активність вживання цієї фонетичної варіантності поволи спадає. Окрім того, спостереження за мовою цих каналів фіксують, що варіант *и* застосовано мовцями переважно у слові *инший*, у слові ж *инакий* така варіантність значно рідша у мовній практиці журналістів та телеведучих, принаймні якщо порівняти ідентичну варіантність одного хронологічного періоду. Скажімо, лише за 2008-2009 роки у мововжитку українських телевізійників слово *инший* вжито у 8-10 разів частіше, ніж *инакий*. Серед них такі: *тут платять більше від инших* (СТБ, За вікнами, 12.05.2008 р., 23.15); *инша справа* (СТБ, Вікна, 25.11.2008 р., 22.00, ведуча); *на зло всім иншим* (СТБ, Вікна, 24.03.2009 р., 07.00, у графічному відтворенні); *завтра – инші люди* (СТБ, Вікна, 04.02.2009 р., 22.00, журналістка) та інші, а також: *ми не бачимо инакшого виходу* Студія 1+1, ТСН, 26.11.2008 р., 22.00, журналіст; *инакше – вимкнуть світло* (СТБ, Вікна, 02.12.2008 р., 22.00, ведуча); *инакша зачіска, инакий стиль, инакша програма* (СТБ, Вікна, 04.02.2009 р., 18.00, журналістка); Інші одиниці з початковим *и* перед *н* зустрічаються в мові сучасного українського телебачення одинично: *Проте инколи подвійний контроль не проходить* (СТБ, Вікна, 25.12.2009 р., 06.00, ведуча); *иншоземці невдоволені* (СТБ, Вікна, 11.10.2011 р., 18.00, ведуча).

Варіант *и*, який реалізується у слові *инший*, до прикладу, є давнім атрибутом давньоруського означального займенника *инишии*, принаймні тут йдеться про північно-український ареал. Це утверджено в дослідженнях Г. І. Гримашевич і М. Ярош. Аналізуючи займенники в актових книгах Житомирського гродського уряду 1590, 1635 років, дослідниці виявили, що саме останній варіант, який зафіксовано в староукраїнських пам'ятках XIV – XV ст., з часом усе більше поширюється у вживанні, перетворюючись на єдину форму літературної української мови [3, с. 7]. Лінгвісти наголошують, що форми займенника *инишии*, зафіксовані у зазначеному джерелі, як-от: *инишии, з ынчими, инишюу, з ънишими, гинишює, инишиє, принаймні* частина з них, мають виразний живомовний народний вплив [3, с. 7].

Цілком очевидно, що тенденція вживати у мовленні (а також і в графічному відтворенні) фонетичний варіант *и* замість чинного *і* на початку слова перед *н* та *р* у власне українських, а також запозичених словах (*инишии, инакше, икати, ирод*) викликана давньою традицією вживання цього звука в живій народній мові, а також узуальним вживанням у мові класиків української художньої літератури до правопису 1928 р., про що свідчать основні положення Проекту українського правопису 1999 р. [10], однак чи приживеться така традиція у мов-

ній практиці сучасних українців – це ще питання.

В українському телемовленні в останнє десятиріччя на рівні фонетичної варіантності простежується тенденція до вживання у мовленні початкового *е* замість чинного *є* в слові *Европа* і в похідних: *Европа виявилася не готовою до зими* (СТБ, Вікна, 24.11.2008 р., 22.00, ведуча); *нове озеро Європи* (СТБ, Вікна, 19.11.2008 р., 22.00, журналіст); *ліга Європи* (СТБ, Вікна, 28.08.2009 р., 08.00, ведуча); *Европа потерпає від спеки* (СТБ, Вікна, 02.07.2009 р., 07.00, журналіст). Похідні слова від *Европа*, здебільшого прикметники, з початковим *е* зафіксовано у таких фрагментах телемовлення: *європейська культура* (СТБ, Вікна, 08.12.2008 р., 22.00, у графічному відтворенні); *ціна для європейських споживачів* (СТБ, Вікна, 21.01.2009 р., 06.00, журналістка); *пологи по-європейському* (СТБ, Вікна, 15.12.2008 р., 22.00, у графічному відтворенні) та ін. Прикметниково-іменникові композити також вживаються у телемовленні з варіантом *е* замість чинного *є*: *середньоевропейська ціна* (СТБ, Вікна, 21.01.2009 р., 06.00, журналіст); *загальноєвропейська мережа* (ICTV, Факти, 30.09.2008 р., 18.45, ведуча). За частотними показниками чи не найуживанішим в українському телемовленні є *євро* (варіант до *євро*), очевидно, похідне від *Европа* (варіант до *Європа*), що утворилося на базі усіченої основи і має семантику “єдина грошова одиниця країн Європейського Союзу” [13, с. 690]. Зазначимо, що варіант *євро* демонструють майже усі телевізійні канали, активно моделюючи та відтворюючи його у складі різних композитів від кореневої морфемі *євро*: *євроспілка, євросоюз, єврокомісія, єврокомісар, євробачення*, Пор. : *Євроспілка дозволила* (СТБ, Вікна, 13.10.2008 р., 18.00, журналіст); *єврозона* (СТБ, Вікна, 14.05.2009 р., 22.00, у графічному відтворенні); *Євросоюз* (СТБ, Вікна, 14.01.2009 ., 08.00, у графічному відтворенні); *гості з Європарламенту* (СТБ, Вікна, 15.09.2008 р., 07.00, журналіст); *такий прилад надала Єврокомісія* (Студія 1+1, ТСН, 26.11.2008 р., 22.00, ведуча); *кажуть єврокомісари* (СТБ, Вікна, 12.01.2009 р., 07.00, журналістка); *торік вона перемогла на дитячому євробаченні* (СТБ, Вікна, 10.12.2009 р., 07.00, журналістка).

Чинники, що призводять до актуалізації у мововжитку журналістів та телеведучих українського ТБ (особливо у попередні 8-10 років) таких варіантних одиниць, очевидно, слід вбачати в бажанні прихильників чистоти української мови повернути до вжитку призабуті питомі українські властивості. Так, передавати “на початку слова *е* в чужих словах через *є* (а не *є*): *Европа, європейський, Евпаторія*” диктує норма правопису української мови 1928 р. [16, с. 68], щоправда із поправкою писати *є* в давніх запозиченнях із грецької мови (*Євген, єретик, Єгипет*). У сучасному ж мовленні, зокрема й зазначених українських телеканалів, нерідко спостережено й *Євген, Єгипет: сотник Андрій, чоловік Євгеній* (Студія 1+1, д/ф “Жіноче обличчя революції”, 15.05.2014 р., 22.20, ведуча); *порядок у Єгипті* (СТБ, Вікна, 02.02.2011 р., 18.00, ведуча). Проте відмітимо, що нині тенденція вживати варіант голосного початкового *е* замість чинного *є* у словах *Европа, європейський* і навіть *Єгипет* певною мірою послабилася, очевидно, не припавши до смаку носіям мови.

Варіантність словозміни формально-граматичної підсистеми української мови у телемовленні нинішніх медіа не поступається своєю чисельністю фонетичній мовній структурі. Якщо йдеться про словозмінну пара-

дигматику української мови (тобто форми слова), то її гнучкість дозволяє в усному мовленні, втім як і в письмовому, обирати той чи той мовний варіант, залежно від контексту, стилю чи доречності в мові. Про це слушно відмітила В.М. Ярцева: “На рівні морфології формальне варіювання має значення в тих випадках, коли при збереженні одного значення дві різні форми можуть чергуватися в тій самій позиції. Ці форми і є варіантами для одного з елементів парадигматичного ряду, хоча умови їх дистрибуції в межах мови можуть бути різні. Тобто використання варіантів часто залежить від стилістичного маркування, ступеня частоти і різних конкретних контекстуальних умов” [18, с. 10]. У мовленні журналістів, ведучих інформаційних, аналітичних, телепередач, блоків новин спостережено таку тенденцію на формально-граматичному рівні, вона проявляється здебільшого в усному мовленні, а також в графічному відтворенні назв сюжетів, рубрик.

Так, на рівні формального варіювання, про яке зазначала В.М.Ярцева, у телевізійній практиці нині просліджується тенденція до вибору на користь орудного відмінка замість усталеного місцевого або орудного з прийменником, які є атрибутом російської словозмінної парадигми (пор. рос. *ехать по дороге*, укр. *їхати по дорозі* → *їхати дорогою*; рос. *информация распространяется между людьми*, укр. *інформація розповсюджується між (межи) людьми* → *інформація шириться людьми*). У мові ж українських TV-медіа спостережено: *поїхав сільською дорогою* (ICTV, Надзвичайні новини, 06.04.2017 р., 19.20, журналіст); *ця фейкова інформація, яка шириться людьми* (NewsOne, Студія Live прямий ефір, 25.02.2017 р., 13.15, ведуча); *телефоном нам повідомила головна комунальниця міста* (ICTV, Факти, 28.04.2017 р., 18.45, журналістка); *це відео шириться інтернетом* (ICTV, Надзвичайні новини, 06.04.2017 р., 19.20, ведуча). Зазначимо, що іменники у формі орудного відмінка *дорогою*, *інтернетом* цілком можуть бути адвербіалізовані і переходити в розряд прислівників, адже відповідають на питання прислівника способу дії *як? у який спосіб?* Це підтверджують дослідження зі стилістики Л.І.Мацько: “Форми орудного відмінка іменників у результаті адвербіалізації поповнили і поповнюють розряд прислівників і вже як прислівники функціонують майже в усіх стилях мовлення (*часом, літом, долом, горою, стіною, чином, способом, методом, шляхом*)” [7, с. 54].

Форми давального відмінка в мові сучасного українського телебачення все частіше фіксуються з варіантним вибором флексії *-ові, -еві, -сві*, витісняючи поволі узвичаєну з російською мовною традицією флексію *-у, -ю*: *склали присягу на вірність українському народові* (NewsOne, Newsroom, 20.11.2016 р., 12.00, ведучий); *те, що не дозволено австралійському прем'єрові* (ICTV, Інсайдер, 10.02.2017 р., 10.10, ведучий); *залишитися невідомим п'яному водієві не вдалося* (ICTV, Надзвичайні новини, 04.05.2017 р., 09.15, журналіст); *заніс хабаря професорові за екзамен* (СТБ, Вікна, 31.03.2017 р., 18.00, журналіст). Окрім стилістичного вираження, “флексійні морфи словоформ, що стоять у формі давального відмінка (наприклад, *прем'єрові, водієві* – О.З.) можуть бути зумовлені позицією у слові і перебувати між собою у відношенні додаткової дистрибуції, коли вони мають тотожне (інваріантне) значення і частково схожу фонемну форму” [5, с. 12]. У такому разі йтиметься про аломорфію (комбінаторну

варіантність) морфем, а не про дублетну, факультативну варіантність (власне варіанти), адже відомо, що “аломорф – це морф певної морфемі, зовнішня несхожість якого порівняно з іншими морфами тієї самої морфемі зумовлена фонемним складом сусідніх морфів і, отже, тільки його позицією у слові. Однак відомо, що з позиції мовної норми української національної мови передбачається “можливий вибір з двох варіантних закінчень давального відмінка *–ові, еві (-сві) та –у (-ю)*” [4, с. 387]. Можна припустити, що можливий означає вільний, незалежний, тобто такий, що здатний змінювати один одного у будь-якій позиції, а отже цю групу варіантів можна віднести й до дублетних варіантних одиниць.

Характерно, що варіантні словозмінні форми датива, орудного та інших відмінків є ознаками граматичних норм правописної системи 1928 р., яка на той час характеризувалася доволі високим рівнем української мовної культури. Очевидно, що свідомий вільний вибір питомих ознак української мови, що більшою мірою відповідають її самобутності, самоідентичності, про яку пише О.О. Тараненко, вказує на те, що українці прагнуть говорити відмінно від інших споріднених (зокрема східнослов'янських) мов, самодостатньою й милозвучною мовою.

Поява у телевізійному мовленні на певному синхронному зрізі численного й частотного мовного варіантного масиву, як фонетичного, так і формально-граматичного, з часом зумовлює й модифікації у мовній нормі, якщо те чи те мовне явище закріплюється стійкою мовною практикою, згодом кодифікується у словниках і врешті стає мовною традицією як однією з категорій встановлення літературної норми. І цей процес закономірний, адже загальноновизначним є факт, що мовна норма як система не є суто сталою, статичною; прагнення мовців знайти нові, кращі чи відмінні від інших мов, виражальні мовні засоби зумовлюють непинну динаміку. Проте все ж не слід забувати, що офіційне телевізійне мовлення містить свої чітко окреслені критерії: при поданні свого продукту послуговуватися літературною, всебічно унормованою, відшліфованою мовою, адже мова журналіста – це його інструмент, зброя, яка нерідко є взірцем для наслідування глядацькою аудиторією. На нашу думку, журналістам та ведучим українського телебачення принаймні слід виважено ставитися до схвальності тих чи інших тенденцій У цьому контексті В.А. Іцкович доволі слушно окреслив антиномію **норма – тенденція**: “У мові постійно існує протиріччя між нормою – тим, що закріплено як обов'язкове для загального вжитку, і тенденцією – тим, що починає проявлятися й розповсюджуватися спочатку як рідковживане –у розмовному мовленні, у професійному і т. д. Тенденція завжди протистоїть нормі” [17, с. 56].

Прагнення носіїв мови і перш за все носіїв об'єктивної інформації для суспільства (тобто журналістів, телеведучих) повернути до активного вжитку деяку автохтонну українську лексику й граматичні форми як варіантні домінантам, ревіталізувати питоми українські норми попередніх епох, вказують на те, що суспільство загалом свідомо обирає прогресивний вектор життєспрямованості, відшукує нові можливості для мовного розвитку країни. Один з наслідків таких прагнень – з'являються певні мовні модифікації, видозміни, варіантні явища, які символізують собою появу нових тенденцій у мові, що ведуть до зміни норм і узусу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Ненаукові пристрасі навколо українського правопису / Іван Романович Вихованець // Українська мова. – 2004. – № 2. – [Е. ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Wed, 01/12/2011 - 15:19 – Kivalda. – С.5.
2. Городенська К.Г., Демська-Кульчицька О.М., Кабак В.Л. Громова, або де ми помиляємося. – К.: Стандарт. – 2006. – 195 с. – С. 195.
3. Гримашевич Г.І., Ярош М. Займенники в актових книгах Житомирського гродського уряду 1590, 1635 років – [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://eprints.zu.edu.ua/15891/-261.pdf>
4. Клименко Н.Ф. Аломорф // Українська мова. Енциклопедія. – К.: “Укр. енцикл.”, 2000. – 752 с.
5. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови: [Посібник] Ніна Федорівна Клименко, Євгенія Анатоліївна. – К., Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні Національної Академії наук України, 1998.
6. Космеда Т.А. Актуальні процеси мовлення чи “мовний смак” української сучасності? / Тетяна Анатоліївна Космеда // Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 44 – 55.
7. Мацько Л.І. Стилїстика української мови: [Підручник] / Любов Іванівна Мацько, Олеся Михайлівна Сидоренко, Оксана Михайлівна Мацько / За ред. Л.І.Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
8. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль: Монографія. – К., Наук. думка, 1976.
9. Полога Л.М. Словник українських морфем (понад 45 000 слів). – К., “Довіра”, 2009, видання 3-є, доповн. і виправл.
10. Проект українського правопису 1999 р. – [<https://uk.wikipedia.org/wiki>].
11. Русанівський В. М. Варіантність норми // Українська мова. Енциклопедія: Русанівський В. М. – К.: “Укр. енцикл.”, 2000. – 752 с. – С. 60.
12. Словник української мови: в 11 тт./АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К.Білодіда.-К.: Наукова думка, 1970-1980.
13. Словник української мови в 20 тт./Національна академія України української мови.–Інформ. Центр.–К., 2013. – Том 4.
14. Тараненко О.О. Варіанти // Українська мова. Енциклопедія. – К.: “Укр. енцикл.”, 3-є вид., зі змінами і доп., 2007. – С. 64.
15. Тараненко О.О. Нові явища у фонетиці сучасної української мови (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / Олександр Онисимович Тараненко // Мовознавство, 2016. – № 2. – С. 15-44.
16. Український правопис. – Харків: Перша Друкарня Державного Видавництва України, 1928 р. – 96 с.
17. Ицкович В.А. Языковая норма. – М., “Просвещение”, 1963.
18. Ярцева В.Н. Проблема вариативности на морфологическом уровне языка // Семантическое и формальное варьирование. – М., 1979 – [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://i-kar-100.narod.ru/referatu/001/002/100.htm>

REFERENCES

1. Vyhovanets, I.R. Much ado about Ukrainian spelling / Ivan Romanovych Vikhovanets/Ukrains'ka mova - 2004. - No. 2. - [E. source]. - Resource access mode: Wed, 01/12/2011 - 15:19 - Kivalda. - P.5.
2. Horodens'ka K.H., Dems'ka-Kul'chyts'ka O.M., Kabak V.L. The Speech or where we are wrong.–K.:Standart.–2006.–195s.–S. 195.
3. Hrymashevych, G.I., Yarosh, M. The Pronouns in the Zhytomyr Local Government book 1590, 1635 - [Internet resource]. - Resource access mode: <http://eprints.zu.edu.ua/15891/-261.pdf>
4. Klymenko, N.F. Alomorf // Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya. – K.: “Ukr. entsykl.”, 2000. – 752 s.
5. Klymenko, N.F., Karpilovs'ka, YE.A. Word-making morphemics in the contemporary Ukrainian literary language: [Guide] Nina Fedorivna Klymenko, Yevgeniia Anatoliivna. - K., O.O. Potebnya Institute of Linguistics, 1998.
6. Kosmeda, T.A. The actual speech processes or "linguistic taste" of Ukrainian modernity? / Tetyana Anatoliivna Kosmeda // Linguistics. - 2014. - No. 2. - P. 44 - 55.
7. Mats'ko, L.I. Ukrainian language Stylistics: [Textbook] / Liubov Ivanivna Mats'ko, Olesia Mikhailivna Sydorenko, Oksana M. Matsko / Ed. L.I.Matsko - K.: Vyshcha shkola, 2003.- 462 pp.
8. Pylinsky, M.M. Language norm and style: Monograph. - K.: Nauk. dumka, 1976.
9. Polyuha, L.M. Dictionary of Ukrainian morphemes (over 45,000 words). - K.:Dovira, 2009, 3rd edition
10. Ukrainian Spelling Project from 1999 - [<https://uk.wikipedia.org/wiki>].
11. Rusanivs'kyu V. M. Norm variation // Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya: Rusanivs'kyu V. M.. – K.: “Ukr. entsykl.”, 2000. – 752 s. – S. 60.
12. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. / Academy of Sciences of the USSR. Institute of Linguistics; Ed. I. K. Bilodid - K.: Naukova dumka, 1970-1980.
13. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. / Academy of Sciences of the USSR. Institute of Linguistics; Ed. I. K. Bilodid - K.: Naukova dumka, 1970-1980.
14. Taranenko, O. Variants // Ukrains'ka mova. Entsyklopediy. - K.: "Ukr. Entsyklopediya", 3rd ed, 2007. - P. 64.
15. Taranenko, O.O. New phenomena in the phonetics of contemporary Ukrainian language (the end of the 20th century - the beginning of the 21st century) / Alexander Taranenko // Movoznavstvo, 2016. - No. 2. - P. 15-44.
16. Ukrainian Spelling. – Kharkiv: Persha drukarnia derzhavnoho vydavnytstva Ukrainy.1928p.–96 p.
17. Itskovich, V.A. Linguistic norm - M.L. Prosveshchenie, 1963.
18. Yartseva, V.N. The problem of variability on the language morphological level // Semantic and formal variation. - M., 1979 - [Internet resource]. - Resource access mode: <http://i-kar-100.narod.ru/referatu/001/002/100.htm>

Features of variant phonetic norms actualization and word change forms in the language of modern Ukrainian television

O. M. Zaitseva

Abstract. The article deals with the variant phenomena in the language of modern Ukrainian television; some variant phenomena are analysed that belong to the phonetic structural level of Ukrainian. The article deals with the researches of tendencies that arose up at the level of word change paradigm of journalist word using. It was found out that in the modern language of Ukrainian television channels language variants are presented: phonetic, formal grammar, word change, that with distribution in language practice and in mass media are changing language norms of modern Ukrainian and are autochthonous Ukrainian features.

Keywords: Variant, doublet (duplicate), phonetic norms, forms of word change, language of modern Ukrainian television.

Особенности актуализации вариантных фонетических норм и форм словоизменения в языке современного украинского телевидения

Е. Н. Зайцева

Аннотация В статье обращено внимание на актуализированные ныне в языке современного украинского телевидения определенные вариантные явления, проанализированы некоторые из них, которые относят к фонетическому структурному уровню украинского языка; предпринята попытка исследовать некоторые тенденции, возникающие на уровне словоизменительной парадигматики журналистского речевого текста. Было выяснено, что в современной речи журналистов украинских телеканалов языковые варианты в значительной мере соответствуют автохтонным языковым признакам. Фонетические варианты и формально-грамматические словоизменительные вариантные формы, с распространением в речевой практике и активизацией в СМИ, непременно ведут к изменению устоявшихся языковых норм, и, как следствие, - возможно, к потенциальному изменению речевого зуса в украинском языке.

Ключевые слова: Вариантность, вариант, дублет, фонетические нормы, формы словоизменения, язык современного украинского телевидения.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu